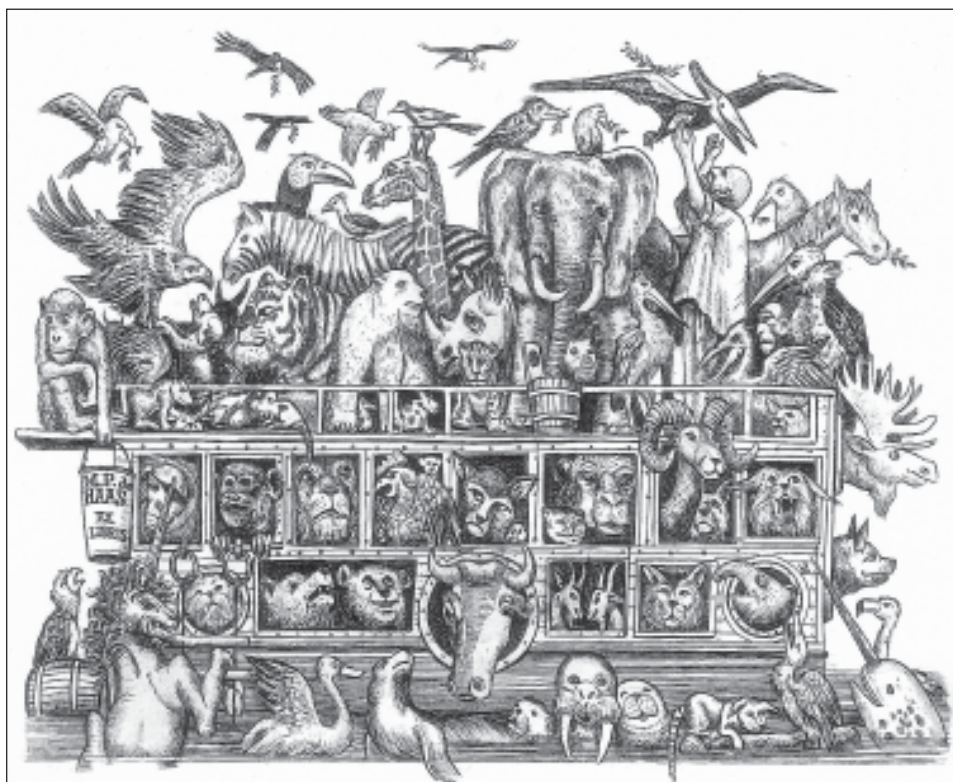

TARTALOM

OTTLIK GÉZA, ÖRKÉNY ISTVÁN, SZABÓ ZOLTÁN: 100	
VÉGHELYI Balázs: Hazaszerelem	3
RÓNAY László: Ami fontos és ami nem	10
POMOGÁTS Béla: A görbe tükör igazsága	16
NÉMETH István Péter: Ottlik tisztelgése Növendék Rilke előtt	21
BARTUSZ-DOBOSI László: „A jövő vagy jobb lesz, vagy semmilyen sem” ..	28
SZÉPIRODALOM	
CZIGÁNY György: Napok	31
KOMÁROMI Gabriella: Félpercesek	32
RIGÓ Béla: Örkenyes üzenetek	37
KÓSA Márton: Szolgáltatások, későn jövőknek is	39
KERÉK Imre: Budai szobrok; Választok magamnak; Lorca-románc	42
HALMAI Tamás: Az út vége; Tajték; Szótlan király	44
CSOKONAI Attila: Nem temetőkert az emlékezet; Quintus Pontius Pilátus Ha-Nocri előtt; Gyerekkor	46
TARI István: Sercegve	47
PETRÓCZI Éva: Lasponyás jóreggelt...; Egy mamutfenyő emlékezetére	48
IRÁNYTŰVEL	
TORNAI József: „Kit anya szült, az mind csalódik végül”?	50
ALBERT Gábor: Határjárás	52
CS. VARGA István: Fodor András és Vekerdi László barátságáról	56
ZSIRAI László: „Somogyi szivárvány”	61
INTERJÚ	
ALBERT Zsuzsa: A hétfejű tündér (Beszélgetés Lázár Ervinnel)	63
BAKONYI István: „Gyakran térek haza” (Petróczi Éva kötődései)	70
OLVASÓNAPLÓ	
POMOGÁTS Béla: Három dunántúli könyv	73
EMLÉKEZÉS	
KÓSA Csaba: Magyar sors; Meggyönyöríteni a világot	77
BEKES József: Égi levélke Földvári György halálára	80
VARGA István: Az elmúlás lírikusa	Borító III.

E lapszámunkat Vén Zoltán rajzaival illusztráltuk

Noé bárkája

OTTLIK GÉZA, ÖRKÉNY ISTVÁN, SZABÓ ZOLTÁN: 100

VÉGHÉLYI BALÁZS

Hazaszerelem

Gyerekkoromban írtam egy könyvet Magyarországról. Persze csak egy iskolai, vonalas füzetbe rótt gyerekbetűs kézirat maradt belőle, mégsem teszem idézőjelbe a *könyv* szót: egy kisgyerek művén akkor sem szabad gúnyolódni, ha a gúny nem több utólagos öniróniánál. A könyv Magyarország tájairól és városairól szólt. Az Alföldről, a Mátráról, a Balatonról, a Hortobágyról, Budapestről... Innen-onnan összemásolt adatokból kerekedett egészé, de a tollamat mozgató érzés nagyon is belülről jött. Hogy honnan és miért, azt akkor még nem tudtam megfogalmazni.

Később, gimnazista koromban újabb könyvet kezdtem írni. Itt már azért sem tehetek idézőjelet, mert a könyv nem egészen húszéves koromban meg is jelent. *Magyar pobarak* volt a címe. Ez már a földrajzi valóságon túli hazáról szólt: a magyar történelemről és kultúráról. Leginkább azt akartam a magam nagyon szerény eszközeivel bizonyítani, hogy a magyar irodalom kisebb-nagyobb darabjaiból, mint kirakóelemekből egy nagy tájkép, egész történelmünk képe összeáll. Ennek a könyvnek az írása közben került először a kezembe Szabó Zoltán *Szerelmes földrajza*, amely elemi erővel hatott rám. Idéztem is belőle: „*Annak, aki jól ismeri Magyarországot részeinek képét, tájainak gazdagságát, városainak jellegét, a hazai föld szebb lesz, tágasabb lesz, nagyobb lesz, tebát kedvesebb is lesz. Több féltése és több terve fog kapcsolódni ehhez a szóhoz: Magyarország. E több féltés és több terv, több védénivaló és több alkotnivaló elemiből tevődik össze az, amit a szó legtisztább értelmében nevezhetünk hazafiságnak.*” Valószínűleg ezért írtam meg zsenge kisfiúként a könyvemet Magyarországot tájainak gazdagságáról, városainak jellegéről, és később az első könyvemet arról a múltról és arról a kultúráról, amelyet ennek a tájnak a szülöttei elszenvedtek és megalkottak.

Ha tán könyveket nem is írnának, de a hazához mint tájhoz, a nemzethez mint közösséghez és a kultúránkhoz mint örökséghez való viszonya árnyaltabb és elmélyültebb lenne a mindenkori fiataloknak, ha az iskolákban kezükbe kerülne ez a mű. Mentés lenne ez a viszony a rosszféle nacionalizmustól, a hagymázos nemzetképzetektől, ugyanakkor erős és megingathatatlan, mint a Duna folyása, a Bakony hegyei vagy Petőfi költészete. Talán többen éreznék úgy, hogy nemcsak ideiglenes bérlők itt, hanem tulajdonosai Magyarország szépségeinek és évezredek kultúrájának, éppen ezért felelősek is mindezen szépségek és értékek megőrzéséért.

A *Szerelmes földrajz* többszöri olvasása után Szabó Zoltán egyéb munkáit magyar szakos bölcsészhallgató koromban ismertem meg. Annak ellenére, hogy az egyetemen – emlékeim szerint – egyetlen szót sem hallottam róla és a műve-

íról. Utóbbiak ismerete nélkül szegényebb lennék, s hogy ne csak magamról szóljak: szegényebbek lennék, nemcsak egy életmű, hanem Magyarország és a huszadik századi magyar történelem mélyebb ismeretében is. Illendő tehát, hogy születésének századik évfordulóján szavakból font koszorúkkal is adózunk az író emlékének. A legméltóbb emlékezés azonban az lenne, ha újra (és újra) kézbe vennénk a műveit.

„1932-ben történt, hogy négy budapesti bús év körüli fiatalember elhatározta, havi folyóiratot indít a legújabb író-költő nemzedék együttes megszólaltatására” – emlékezik vissza *A magyar irodalom arcképcsarnokában* a négy közül az egyik, Hegedüs Géza, egykori jogász- és történészpalánta. Rajta kívül Boldizsár Iván orvostanhallgató, Rónai Mihály András jog- és Szabó Zoltán gépészmérnök-hallgató alkotta a Névtelen Jegyző szerkesztőbizottságát. A lap mindössze öt számot ért meg, de nem akármilyen szerzőkkel: kézirattal állt melléjük az idősebb nemzedékből Illyés Gyula, Karinthy Frigyes, Szabó Lőrinc, és itt bontogatta szárnyát Örkény István (Szabó Zoltán gimnáziumi osztálytársa) és a fiatal Weöres Sándor is. „Az az egész költői kör pedig úgy ítélte – folytatja Hegedüs Géza –, hogy körükben a legjobb, legnagyobb reményű költő Szabó Zoltán.” Alighanem tévedtek. Szabó Zoltán végül Babits Mihály tanácsára hagyott fel a költészettel, a kor legtekintélyesebb költője szerint ugyanis versei nem költőt, inkább egy tehetséges prózáírót mutatnak. Ennek ellenére versei is szerves, megőrzendő részét alkotják életművének, idézzünk hát néhány, régi folyóiratokban és antológiákban meglapuló versszakot a költő Szabó Zoltántól. „A kisfiú, szegényke, csöndbe, holtan, / véznán, némán aludt a katafalk / tört bársonyán és nem rezzent a balk, / függönyös csendbe, hogyba megbomoltan // egy asszony sírt. És néha itten, ottan / egy fátyolos láng sárga fényt vetett még / a szőnyegekre, békültarcú, kedves / szentképek mostan mind csak őt szerették.” (Halk legenda). „Templom előtt, hogy vártam a kedvest, nyári este, / furcsa mosollyal a számon egy padra leültem, / kis öregasszonyok jöttek, megálltak, / és két ember sorsának édesizét kóstolta fogatlan szájuk: / esküvő.” (Nápszopma). Ezek a versek magukban hordozzák a későbbi szociográfust, aki a társadalom (és annak elemi alkotórésze: az ember) életére, gondjára figyel. Bár a költő elhallgatott, de a lírai érzékenység és a költői nyelvhasználat a prózáírónak mindvégig védjegye maradt.

1933-ban Boldizsár Ivánnal együtt megalapította a Fiatál Magyarság Szociográfiai Munkaközösségét és annak folyóiratát, a Fiatál Magyarságot. Szabó Zoltán ekkor fordult a szociográfia mint műfaj és a magyar falu mint téma felé. Ennek első maradandó eredménye *A tardi helyzet*. 1936-ban jelent meg, akárcsak Illyéstől a *Puszták népe*. Ezzel a szociográfiával, illetve a két évvel későbbi, a Cserhát, Mátra és Bükk hegyvidékének népét számba vevő *Cifra nyomorúsággal* csatlakozott a budapesti születésű Szabó Zoltán a népi írók falukutató mozgalmához. Míg *A tardi helyzet* egy zárt, paraszti közösség, addig a *Cifra nyomorúság* egy felbomlóban lévő életforma és a születőben lévő agrárproletárság dokumentuma. (Ezekből az agrárproletárokból lettek később a szocialista szövetkezetek mezőgazdasági szakmunkásai, majd napjainkban az agrárvállalkozók, végképp elfeledve mindent, amit népi kultúrának nevezünk.)

A radikális baloldaltól radikális jobboldalig, Veres Péter „sültrealizmusától” Németh László intellektualizmusáig széttartó, jobbra csak a parasztság és a földreform kérdésében egyetértő csoportban Szabó Zoltán minden szempontból a centrumot képviselte. Az írást szolgálatnak tekintette, de szociográfiáiban a társadalmi szempontok mellett a legmagasabb esztétikai igényeknek is igyekezett megfelelni. Emelkedett stílusú, lírai leírásokkal és elmélkedésekkel színezett szociográfiái elevenné tették a tájat és elevenné, olykor szinte egy meg nem írt Móricz-regény alakjává emelték hőseit is. Mindeközben persze ragaszkodott a tényekhez. Adatok sokaságát hozza az emberi sorsok jobb megértéséhez, így például gyerekek vallomásai alapján megírja a heti étrendjüket. Szociográfiái hitelesség és szépírói igényesség elválaszthatatlanok nála. A Fialtal Magyarország 1936. januári számában, a Fialtal Magyarország Szociográfiái Munkaközösségének éves jelentésében írta: „*Aki elszánta magát a mai magyar társadalom megismerésére, nem tehet mást: igyekszik nem védekezni a keserű élmények ellen. A terhek súlya alatt néha összecsereéli a szociográfia eszközeit az író eszközeivel, és kérdéses, melyikkel használ többet. Ha eszköze sokszor kettős is, szolgálata és akit szolgál, egy. A valóság ma olyan súlyos, hogy kötelez, a körülményismeret cáfolhatatlanul diktálja, hogy milyen teendőkre lenne szükség.*” Nem véletlen tehát, hogy *A tardi helyzet* és a *Cifra nyomorúság* a harmincas években országos feltűnést keltett, és megérdemelt sikert aratott.

Humanizmusát, hazaszeretetét, kulturális és társadalmi nyitottságát szintén jól dokumentálják a Magyar Nemzetben *Szellemi honvédelem* cím alatt közzétett publicisztikái. Következtesen szemben állt minden diktatórikus törekvéssel. Egy elkötelezett, nemzeti demokrata arcú villan elő, ha cikkeit olvassuk. József Attila sorait juttatják eszünkbe: „*Adtál földmívest a tengernek, / adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak, // hogy mi ne legyünk német gyarmat.*” Ezért érték retorziók 1945 előtt, és ezért kényszerült 1949-ben végleg elhagyni szerelmes hazáját.

1942-ben, a Nyugat kiadásában jelent meg Szabó Zoltán talán legmaradandóbb alkotása, a *Szerelmes földrajz*. Legmaradandóbb, mert örökérvényű: független a mindenkori társadalmi helyzettől. A ma és a holnap embere számára is üzenete van. Ennek tizenkettedik fejezetében írja a következőket: „*Magam legtöbbször faluvizsgáló utakon kóstoltam a hazai tájak ízeit, társadalomkutatás közben. Országjáró utaim nagyobbik részére a társadalom vonzott; nem a füvek és a fák, különösképpen pedig nem az erdők és a magaslatok érdekeltek, mint a turistákat. (...) A tájak rendszerint effajta vizsgálódások szünetében bontakoztak ki előttem, egyik faluból a másikba menetben, s gyakran akkor, mikor eltévedtem falujáró útjaimon. Idővel ráébredtem arra, hogy ez nemcsak jól, hanem törvényszerűen is van így. A vidék népének megismerése segít a legrövidebb útra a táj megértéséhez. Táj és nép végeredményképpen rokon fogalmak, és mikor a nép jellemvonásainak keresése közben ismerkedtem meg tájakkal, tulajdonképpen nem tettem mást, mint gyümölcséről ismertem meg a fát. Mert a nép sok tekintetben a táj alkotása, s a táj sok tekintetben a népé. (...) Éppen ezért sohase értettem konok és puritán zordonságát azoknak a faluvizsgálóknak, akik süketen és vakon mentek el*

annak a tájnak a szépségei és mondanivalói mellett, mely a vizsgált falvak népét is formálta.” Ez a szemléletmód már szociográfiáiban is megjelenik: az embert a táj viszonylatában (is) vizsgálta a szerző. Itt azonban végképp háttérbe szorulnak a társadalmi szempontok: az ország, az állam és annak lakossága helyét a táj és a nép veszi át. A könyv epilógusában idézett Juhász Gyula-idezet akár mottó is lehetne: *„Csillag esik, föld reng, jött éve csudáknak, / De a folyók folynak, de a hegyek állnak”.*

Szabó Zoltán rögtön az elején leszögezi, hogy nem arról a hazáról ír, amely túlélte Muhit, Mohácsot, Világost, és nem is arról, ami Trianon után megmaradt belőle. Muhi, Mohács és Világos a történelemhez tartozik, a trianoni határok pedig politikai akarat eredményei. Őt a tájak érdeklik, illetve a tájak és az emberek, a tájak és a költők viszonya. Revizionista felhang nélkül szögezi le: Magyarország természetes határát a Kárpátok, az Alpok és az Adriai-tenger jelentik. Egy folyót határként megjelölni természetellenes döntés, hiszen a folyó egy életterületnek nem a vége, hanem éppen a közepe. A kettészelt szántófölddekről és városokról nem is beszélve! Amit politikailag nehéz, de muszáj elfogadni, az földrajzi szempontból lehetetlen és nem is kell: Szabó Zoltán könyve úgy vezet minket végig az Alföldön Ungvártól Szabadkáig, mintha nem is léteznének országhatárok. Már csak azért is, mert útikalauza a magyar tájleíró költészet, amely *„egészen kitöltötte a Kárpátok karéját”.* A versek és a természet törvényei szerint a táj maga az ország. Aki be akarja barangolni, annak elég *„egy térkép, néhány sor könyv, s iránytűnek egy kis szeretet”.*

A szerző viszonyulása a magyar tájakhoz hasonló, mint amit a szerelmes férfi érez imádott kedvese iránt. Leginkább egy olyan kedves iránt, akivel gyermekkori barátsága mélyült el később szerelemmé. A mű huszonkettedik fejezetének alcíme is ezt az érzést erősíti bennünk: *„melyben a szerző a hazai tájainak bódol”.* S bár szemet vet idegen tájak szépségeire is, de tudjuk: a szerelem csak hűséget követel, vakságot nem.

A könyv első felében személyes élményeit is megosztja velünk az író, így ismerhetjük meg azt a Budapestet, amely gyermekkorának terét adta. *„Lakhelyünk földrajzi helyzete pontos kifejezője volt társadalmi helyzetünknek, apám üzemei mérnök lévén, bivatása a külváros, jövedelme a polgárság felé húzta.”* A gyermek Szabó Zoltán tehát Budapest kül- és belvárosának határán eszmélkedett, munkások és polgárok, palotaházak és vastelepek között. A társadalmi ranglétra a belsőbb kerületek felé emelkedett. Értékes szociális tapasztalat ez egy későbbi szociográfus számára, főleg, ha mint ő, a tájak és az emberek kapcsolata iránt is érdeklődik. Gyermekkori lakhelye után megismerjük családját is a vidéki rokonokkal, akik sorsukkal példázzák a magyar történelmet, ahogy vidéki rokonokból határon túlivá váltak. Néhányan, akik *eredni tudtak*, a Nyugati pályaudvaron, vagonokban rendezték be új „otthonukat”. A nagypapa sem hozott többé aradi kolbászt, gyulafehérvári cipőt vagy brassói csirkecombot. Trianon után a fiatalabb nemzedékeknek „magyar tengerre” nőtt a Balaton, a Tátra hiányában pedig magasabbá, értékesebbé vált a Bükk és a Mátra. Szabó Zoltán ennek a nemzedéknek lett hangadója.

Indíttatásának és emlékeinek leírása után útra kel a szerző, útítárásként hívva az olvasót is. Radnótitól tudjuk: *„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj”.*

Összecseng ez a sor Szabó Zoltán véleményével, mely szerint a vonatból vagy autóból nézve nem lehet sem megismerni, még kevésbé pedig megérteni egy tájat. Gyalog vagy szekérrel annál inkább. Úgy, ahogy Petőfi is járta az országot, és adott minden útikönyvnél hívebb képet róla verseiben és az *Úti levelek*ben. Nem véletlen, hogy Szabó Zoltán a magyar költők versei nyomán járja végig Magyarország legnagyobb és legjellegzetesebb tájegységét, az Alföldet. Útitársai a költők, iránytűi a versek.

Azt írtam előbb, hogy ha a *Szerelmes földrajz*ot ismernék a fiatalok, mélyebb viszony fűzné őket az ország tájaihoz, népéhez és kultúrájához. Ezt ki-egészíthetjük azzal, hogy a versekhez is elmélyültebb viszony fűzné őket. Mi a vers műfaja? Milyen versformát alkalmaz a költő? Milyen költői eszközöket találhatunk a műben? Milyen tartalmi egységekből áll a költemény? És még sorjázhatnának a kérdések, amelyek diákok ezreit tartanak vissza attól, hogy közelebb kerüljenek a magyar és a világirodalom egy-egy remekművéhez. Egy vers értő befogadása másról szól. A legfontosabb kérdés: milyen érzéseket, milyen gondolatokat és asszociációkat indít el benned, olvasó, ez a vers? Légy szabad és légy merész. Ne az interneten keresgélj válaszokat, még csak ne is a tankönyvekben, hanem a saját belső világodban. Egyeztesd össze a költő sorait a saját életeddel, saját gondolataiddal, eszméiddel, érzéseiddel. Persze ne csak magadba nézz, hiszen a versekből elővillan a történelem, a történelemben vagy a történelem súlya alatt élő ember és az emberben lakozó érzések teljes tárháza. És a versek által élesebb fénybe kerülnek a tájak, a városok és falvak is. Kimondatlanul is ezt az üzenetet közvetítik Szabó Zoltán versértelmezései. Minden tájhoz, tájrészlethez megtalálja az odaillő idézetet. „*A költészet szerelmes földrajzának – írja – körülbelül úgy van köze a geográfiához, ahogy a szerelemnek a biológiához. Aki az anyagról akar megtudni valamit, forduljon a földrajzhoz. Aki a tájak lelkét akarja megismerni, forduljon az irodalomban. Aki az országot akarja megismerni, forduljon a geográfusokhoz. Aki a bazát, az forduljon mindenekelőtt a költőkhöz. Ahogy a köteteket lemelem a könyvespolcra, megcsap e különös utazás varázsa.*”

Legelőször Thaly Kálmán *Kuruczvilág* című kötetét emeli le a polcra. A versek kurucjai, akiket a *szabadság nomádjainak* nevez, végigszáguldják az országot: tájakat, városokat látnak és láttatnak, műveik azonban inkább a haditudósítások hangvételét idézik, mint a költői tájleírásokat. Együtt élnek a természettel, de térkép is nekik a táj: elvesztett és felszabadított területeket jelző katonai térkép: „*Sárvár alatt sűrű berek a Csere; / Leskelődő labancokkal van tele. / Sűrű berek, még sincs annyi levele, / Mint amennyi lompos labanc bújt bele.*” Szabó Zoltán végigjárja velük a feldúlt országot, rendszerezve a versek jelentésrétegeit, s következtetésként kijelenti: „*A szabadságot nem hagyhatták örökül fiaikra, de ránk hagyták örökül a Magyarország-képet, mely csupa harc, csupa lőporfüst, csupa égő falu, és közben csupa báj, csupa kikelet, csupa játék. Verseik olvasása közben az az érzésem, hogy a városokat jelző kis piros pontokat az ő vérük festette a magyar mapára.*” Ezeket a mondatokat még azzal a ténnyel sem tudjuk megcáfolni, hogy az irodalomtörténet azóta lerántotta a leplet Thaly Kálmánról: gyűjteményének legtöbb verse nem a kurucok idejéből származik. Ő maga öltött kuruc gúnyát a huszadik

század első éveiben. Azért nem vesztik érvényüket Szabó Zoltán kuruc-fejeze-
tei, mert Thaly Kálmán zseniális szerepverseket írt: ugyanazokat a megállapítá-
sokat tehetnénk ma az eredeti kuruckölteményekre, mint amelyeket ő tett a
„hamisítványokra”; továbbá azért sem, mert – szerzői hiúság ide vagy oda –
igaza volt Juhász Gyulának: „*Nem a pacsirta fontos, csak a dal*”.

Az író legkedvesebb és legkitartóbb kalauza Petőfi Sándor, aki vándorlásai
során minden korábbi és későbbi magyar poétánál többet látott, és verseiben,
illetve az *Úti levelek*ben többet megörökített az országból. Jól látja Szabó Zoltán:
az Alföldet, annak igazi természetét Petőfi ismertette és szerettette meg a
magyarokkal. Némi elfogult, de elfogadható túlzással egyenesen azt írja: „*Az
Alföld az egyetlen nagy magyar tájegység, melynek tudjuk a születésnapját:
1844. október 5. Ezen a napon jelent meg Petőfinek Az Alföld című verse a
Honderú-ben.*” Kiváló érzékkel nyúl ezekhez az agyonelemzett költemények-
hez. Eredeti értelmezései, az apró, de lényeges összefüggések láttatása révén
újra rácsodálkozunk Petőfi Alföld-verseinek különlegességére. Velük járjuk végig
a Kiskunságot, velük látogatunk el Kárpátaljára, általuk ismerjük meg az Alföld
természeti és társadalmi világát. Mintha egy filmet látnánk: közeli és totálké-
pek váltakoznak előttünk egy dokumentum- és egy romantikus film keveréké-
ben. Ehhez társul még Szabó Zoltán „werkfilmje”: így készültek a versek, eze-
ket a tájakat járta be és ezekért a célokért küzdött – az Alföld szabadságeszmé-
nyét megteremtve – a költő. Míg azonban „*Petőfi igyekezete: egy tájat és egy
osztályt adni a nemzetnek, bívni be a nemzetbe. Aranyé: egy tájnak és földi-
jeinek elbozni a nemzetet, ezen természetesen múlt értendő, a történelem.*”
Arany János is sokat vándorolt fiatalabb éveiben, de mágnesként húzta mindig
haza Nagyszalontá. „*Petőfit a puszta várja, a szabadság, Pest és a dicsőség.
Aranyt egy falu város, a lemondás biztonsága, a kenyérkereset nyugalma, a
családi kör. Egy szűk és szomorúsággal telt idill, egyszerre nyugalmas és fájdal-
mas esték a feketén bólingató eperfa lombja alatt.*” Arany János szülőföld-
je tehát jóval kisebb sugarú térség, mint Petőfié. Arra a tájra koncentrálódik,
ahová Erdély hegyei lankákat küldenek hírmondóba az Alföld népéhez. Szabó
Zoltán azonban idézetek sorával bizonyítja: mégsem lehet versei nélkül teljes
a költészet szerelmes földrajza.

Már szó esett arról, hogy a könyv figyelmen kívül hagyja a politikai határo-
kat. A természet adta határokig tágítja a látómezőt, illetve addig, ameddig a
magyar költők megjárták és megírták. Az első „határátlépést” Kosztolányi De-
zső nyomán tenné meg, ha a szó politikai értelmét tartaná mérvadóknak. Egy
középosztálybeli, iskolázott, jó modorú fiatalember szemével látjuk Szabó Zoltán
impresszionista színekben ragyogni: „*a piacunkon színes árnyak. / Vörös nap-
ernyők. Lila foltok. / Kisvárosi arany-vasárnap.*” Fényektől ragyog a város és
körülötte egész Bácska, míg kortársa, Juhász Gyula költészetében csak „*a bú-
bánat iszapja*” ragyog a szegény, bús magyarokra. Szabó Zoltán rendszerint
felhívja a figyelmet a költők életrajza, személyisége és költészetük összefüggé-
seire is. Akármit is mondanak a modern irodalomelméleti iskolák hívei, ennyi
pozitivizmusra szükségünk van ahhoz, hogy látva lássuk a versek hátterét és
belső törvényszerűségeit. Juhász Gyula a bánat és a Tisza-vidék költője volt. A
kettő szorosan összefügg, ugyanis: „*A folyóknak és tájaknak nincsen lelke,*

nem olyanok, mint a szem vagy arc, mely egy lelket fejez ki. Olyanok, mint a tükör, mely annak a lelkét fejezi ki, aki belenéz.” A huszadik század első felének Tiszája fölött Juhász Gyula merengő, magányos lelke lebegett. Ebben a tónusban követhetjük végig verseivel a Tisza útját Kárpátaljától Szegedig, ahol fiatal, köveken bukfencező vízfolyásból lassú, iszapot hömpölygető, nagy folyóvá érik.

Több fejezetben is foglalkozik Debrecen mostoha sorsával. A várossal, amely halhatatlan költők és írók bölcsőjét ringatta, de egyiküknek sem sikerült a szívébe vésní magát. Első nagy szülőttei, Csokonai Vitéz Mihály és Fazekas Mihály is csak elvétve emelik versbe, akkor sem a dicsőségét növelve, Petőfi pedig egyenesen szégyenbillogot süt rá: *„Ha porba vagy sárba akarsz fulladni, csak ide jőj, itt legkönnyebben célt érhetsz; de az orrodát jól befogd, mert különben, mielőtt megfúlnál, a guta üt meg a szalonnaszagnak miatta. (...) Itt ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak.*” Szabó Zoltán jobban tiszteli a költőket, minthogy megcáfolná őket. Ilyen huszárvágással tesz pontot a témára: *„Debrecen dicsősége olyan, mint az országé. Koszorúja hiában elsovadt szent akaratokból fűződik.*”

Az író nem idealizál, és nem hallgatja el a kritikákat sem. Debrecen deresre húzásának krónikája után Ady Endre szemével is végignézhethetünk az Alföldön. Petőfivel ellentétben ő nem a szabadság, hanem az elmaradottság jelképét látta gőzösről az Alföldben, különösen a Hortobágyban. Ködben, rekkenő hőségben és fagyban, soha tavaszi virágzásban, soha ménések büszke nyargalásában, legfeljebb egy eltévedt lovas káprázatában.

A legfiatalabb költő, akit útitársául hív: a könyv megjelenése előtt öt évvel tragikusan elhunyt József Attila. A szépség koldusa, akinek verseiben a lepusztult külvárosi tájak is megtelnek élettel. Az alföldi vidékek még inkább. *„Ezen az alföldi tájakon Petőfi óta nem lakott ennyi derű és jókedv*” – írja, majd később így folytatja: *„Az ő síksági tájainak különös és megkapó varázsa, hogy bangokkal jelentik magukat, apró moccanásokkal, kicsi rezzenésekkel jelzik az életet. Csupa mocorgó, bangot adó élet e föld.*” Mint máshol, itt is bőségesen hoz példákat, véleményt igazolandó. Érvelése itt is meggyőző, még ha hiányérzetünk is marad, miután szó nélkül megy olyan sorok mellett, mint a *„Magyar Alföld - gond a dombja; / temploma cövek.*” Ez azonban nem halványítja a fejezet igazságait és azt a gesztust, hogy a népi írók egyik központi egyénisége enyhíteni próbálta József Attila irodalmi árvaságát.

Szabó Zoltán háromkötetesre tervezte munkáját. A második kötet a Dunántúlt és Budapestet, a harmadik pedig Erdélyt mutatta volna be. Ezek elkészültét az utolsó fejezetben még nem zárja ki, a második kiadáshoz 1964-ben írt előszavában már igen. Az emigrációba kényszerült író már nem érzett magában erőt és képességet a folytatásra. Már csak rövidebb-hosszabb újságcikkekre futotta igyekezetéből. Adós maradt nekünk a Balatonnal, a Mecsekkel, a Bakonnyal, Budapesttel, Kolozsvárral... De mi is adósai vagyunk. Mi, olvasók, akik porosodni hagyjuk polcainkon a műveit, és mi, irodalmárok, akik néhány tanulmánytól és efféle irodalmi esszénél nem jutottunk még tovább az emlékezőzésben. Egy nagy írónak vagyunk adósai, aki fehérek közt volt európai magyar.

Ami fontos és ami nem

Ottlik Géza élet- és irodalomszemléletéről

„Szeredy Dani évekig élt Genovában.” Kétszer naponta végigballagott az enyhén fölfelé kapaszkodó magas házakkal szegélyezett utcácskán. „A magas épületek szorításában az egész utca mindig mély árnyékban volt; kivéve a tetőket és a legfelső emeletek ablaksora fölötti párkánykoszorút, melynek a cirádái, frízei, domborzatai kora reggel és napszállatkor felragyogtak, nyomatékokot kaptak.” Szép utca volt? – kérdezte Bébé, azaz a festővé lett Both Benedek. Nem – válaszolta barátja. Hát? – Olyan, amilyen, de pontosan olyan. – „És milyen pontosan?” – Megmondom Bébé. Olyan, hogy ráismersz. Rögtön ráismersz, ahogy először nekiindulsz, akárhonnán. Hazatértél.

Hát, ez az. Megyünk, tapossuk az utakat, lassan minden bizonytalanná válik, s egyszer csak ráismerünk arra az utcára és boldogság melegíti a szívünket. Hazatértünk. A többi nem érdekes, mondaná Hilbert Kornél, azaz Lexi, akit alaposan megpróbált az élet, de csak a vállát vonogatja. Lényegtelen. Csak ez a szűk utca fontos a magas házak frízeivel és cirádáival, s a megvilágított párkány koszorúval. Az utca sötét, de a magasból fény árad. Ezt a fényt kellene meglátni és megfesteni. Ez volt Bébé életcélja. Neki-nekirugaszkodni a munkának, de a kép sehogy sem akar sikerülni. Valami hiányzik. „Ne add fel, Bébé!” S kezdi-folytatja, mint a regényét Medve s félbe-szerbe sikeredett életüket a többiek, akiket a határon lévő iskolában már meglátott és megtaposott Schulze, a vadállatias őrmester, aki csak a magához hasonlókkal, Merényiékkel tett kivételt. Nem számít, mondja Lexi, ez sem számít. Csak az, hogy ne adjuk fel, akkor se, ha nehéz vagy éppen reménytelen. Masírozni ködben, esőben a szombathelyi országúton, fekvőtámaszokat csinálni az árokszélen, belehasalni a sárba, jól tudni: „nem azé, aki fut, nem azé, aki törekszik”, de egyszer, talán, valaki eligazítja a dolgokat. Csak arra érdemes emlékezni, ami megvilágosít és boldoggá, súlytalanná tehet. Elmondani lehetetlen, de próbálkozni kell, morfondírozza Both Benedek, azért Bébé. A hiteles szavakkal akarná megtalálni a regényíró Medve, végül mégis félbehagyta regényét. Töredék. De az élet nem az? Csak azokért a ritka pillanatokért, a boldogság morzsáiért érdemes kapaszkodni fölfelé a genovai szűk utcán, vagy bárhol, ahol a fényt sejtjük, „... mert az ember lelkét a legteljesebb elnyomásokban sem lehet elpusztítani, mert teremt magának egy könyökteret, mozgáslehetőséget, mintegy a létezés új dimenzióját, ahol örökre szabad lesz.” A pocsolyában, sárban is rátalálunk a könyöknyi égre, amely mintha azt sugallná, ne adjuk fel, használjuk az eszünket! Védekezzünk a brutális valóság ellen. Innen lehet megérteni, miért nem szerette Bébé az izompacsirtákat és Ottlik azokat az írókat, például Hemingwayt, akiknek hősei nem szívesen gondolkodnak.

Furcsa, talán merész állítás: Ottlikot a *Budából* lehet megérteni, ebből a sokat vitatott, szétcincált regényből, amelyből teljesen egyértelművé válik,

mennyire kínkeserves rátalálni az életünk lényegére, amit aztán szavakkal talán nem is fejezhetünk ki hitelesen. Ez sem baj, mondaná Lexi, csak azt a kurta pillanatot, a csalóka és múltó boldogságot kell figyelmesen várni, és ha elérkezett, megragadni. A hetvenéves Hilbert Kornél azt mondogatja, olyan szobában halunk meg szívesen, ahol a port letörölgették a bútorokról. Csak így érdemes: portalanítva, elfelejteni a szennyet, megaláztatásokat, tiszta szobában. Csendesen, nagy szavak nélkül. Mert a nagy szavaknak nincs fedezete, üresen kongnak. Már a hűvösvölgyi laktanyában élnek, kiszabadultak a kőszegi pokolból (Pokol? Medve mégis visszament!), ahol véget ért ugyan Merényiék uralkodása, de a Hűvösvölgy a töltésen elzakatoló villamossal mégis más volt. A tornaórákat is megúszták, atletizáltak, versenyeket nyert a négyszer százás váltó, amelynek Lexi és Medve is tagja volt. Sok minden lényegtelenné vált, a staféta nem. A győzelemért járó kupa, a kézről kézre adott váltóbot, az összetartozás jó íze. S akkor megjelent előttem apám. Az érmeit mutatta, élete végéig büszkén őrizte őket, oly fontos emlékei voltak gimnazista múltjának. Verset is írt A nagy stafétáról.

Később atletizáltam. Túrhető távolugró voltam, és a legjobbak egyike a százás gyorsfutásban, több érem birtokosa, versenyek Győztese, valamint az iskolai négyszer százás staféta tagja, szépreményű sprinter. A nagy staféta! Máig őrzök egy fényképet, alighanem barmincból. Verseny után (megnyertük) ott állunk összekarolva, fekete klottnadrágban, fehér trikóban, a gödöllei futballpályán, nem messze a tizenbatos sarkától, háttérben (háló nélkül) a kapu, és azon is túl a fák. Igen bizony, a nagy staféta: Tábori, Gyenge, Fabily, meg én...

Bébé is kapott fényképet, mert vannak emlékek, amelyeket egy kopott fotó sokkal hitelesebben őriz meg, mint a törékeny szavak. Igen, a nagy staféta! A négy fiú összekarolva. Győztesen hunyorognak a gépbe. Erre Lexisen mondta, hogy nem fontos. A közös sörözések, a diadal visszaidézése már untatta. De a futás a cél felé – sohasem. Ő is tudta, hogy a cél elérése (értékelése?) mindenél fontosabb. Lerogyni, kapkodni a levegőt, s figyelni, ahogy lassan megnyugszik a kalapáló szív. Szétnézve „tüdőre szívni” a nem fontos dolgokat is, amelyek gyakran kihullanak az emlékezetünkből, de máskor megnőnek az időben, s a döntő, sorsfordító pillanattá válnak, mint Medve katonasapkája az őszi csatákban. Elfertőződött sebe miatt kísérté társa az udvaron át a gyengélkedő felé, s egyszerre leesett a fejéről a sapkája. Máskor büntetés járt ezért (Schulze Merényiék röhögése közben megcsuklózottatta volna, esetleg sáros bakancsok tisztításával büntette volna), most felszabadítóan hatott, s miközben társa föl-

szedte a koszos kadét-sapkát, Medvét megérintette a szabadság ígérete. Élete végéig emlékezett erre. A többi elsüllyedt. Nem érdekes, mondta volna Lexi.

A hűvösvölgyi laktanyában is otthonosan érezték magukat. Együtt a régiek: Bébé, Medve, Lexi, Szeredy, Colalto és a többiek. Ki-ki jövőendő életének sejtelmével. A katona? Civil? Mindkettő elmosódott. Az élet egésze is az. S ha öregedve végiggondoljuk, csak homályos képek jelennek meg, futnak a vásznon, majd váratlanul megáll egy kép, élesen, a rajta láthatók arcvonásai is pontosan kivehetők. Ezek a fontos jelenetek. Ezeket kell(ene) pontosan visszaadni írásban vagy képből. Folytonos csiszolgatással, pontosítva. Illés Endre nem kevés malíciával „lusta prózaírókként” emlegette O-t és Ö-t (Örley Istvánt, akinek ideje sem maradt életműve kiegészítésére, hiszen egy bomba becsapódása után érte a halál, csak a szipkája maradt meg). Dehogyan volt Ottlik „lusta”? Egyfolytában dolgozott a *Budán*, finomította, javította, „Mióta írta? – veti fel a kérdést a szöveg gondozója, Lengyel Péter, s ekként folytatja – Erre egyetlen módon lehet válaszolni: attól fogva, hogy az *Iskola* elkészült, 1958 óta.” Van, aki mindent elmond. Olyan is, amire Lexi azt mondaná: nem érdekes, nincs jelentősége. Más egy, számára fontos élménykörből válogat, s csak abból, ami igazán fontos volt számára. Ilyen író volt Ottlik Géza is. *Minden megvan*, ez volt egyik elbeszélésének címe. Hangversenyteremben kezdték eloltani a csillárokat, már csak néhány akadémista lebzelt a teremben. Elképedve hallgatták, amint „Jacobi Péter és az öreg vak zongoraművész, szinte fegyelmezett összetanultsággal, lendületes ütemben játszani kezdenek egy régi foxtrottot.” Nem Beethoven *Tavaszi szonátájának* egyik tételét, hanem egy foxtrottot. Ott és akkor ez volt számukra a teljesség, vagy annak az a része, amelyet emlékezetük őrzött. Honnan, a múlt melyik kútjából merült föl Jacobi (Koromzay Dénes?) emlékezetében? A tánciskolából, ahová Medve kedvetlenül járt? A BKE vagy a BBTE teniszpályája mögötti hangszóró bömbölte? Nem ez a lényeg, hanem az összeszokottság biztonsága, hogy nem egyedül szólaltatja meg, hanem teljes összhangban a vak zongoristával.

Kevés ilyen író ismert, akit még sietősen újra kell olvasni. Ottlik ilyen. De nem „előlről”, a novelláktól a *Drugeth-legendától* („1939-ben a Nyugat elfogadta egy hosszú novellámat és olyan magas rangban érzem magam azóta is, mint semmi más kitüntetéssel, semmi más pályán nem érezhetném magam. Ha a százméteres síkfutás olimpiai bajnokságán kívül megnyerem a kétszázat is, körülbelül annyit ért, amikor Babits azt üzent a *Drugeth-legendá* című novellámról: ’Tetszett.’”), az 1941-es (háború!) *Hamisjátékosoktól* kezdve, hanem fordítva, a *Budától*, annak nézőpontjától visszafelé, hogy számot vehessünk, mi volt az igazán fontos, s hogy mi a fontos számunkra is. Lexi életszemléletét és Medve legyintgetését követve-figyelve újra olvasni. Tudatosítva, milyen nehézségeket jelent felismertetni, hogy a létezés és annak tartalma egyetlen egész, s egyáltalán nem mindegy, hogy azt az egészet honnan közelítjük meg, melyik összetevőjét mutatjuk meg, melyiket nem. A szavak ehhez önmagukban nem elegendőek, mert „elhelyezik valahová a maguk fogalmi berendezésében, értelmezéssel ruházzák fel: befullasztják azt, aki létező, ami létező,

a saját nem-létezésük ingoványába.” Le kellene cserélni őket, ahogy az avantgárd mozgalmak legradikálisabb programhirdetői javasolták? Nem! Ottlik számára Nemes Nagy Ágnes intelme volt irányadó: „Ne mondd a mondhatatlant, mond a nehezen mondhatót!” Így kiegyesítve: „A mondhatatlan aztán vagy elmondja magát, vagy nem.” Avagy Pascal szójátéka szerint: „A szívnek megvan-nak a maga indokai, amiket az indokló értelem nem ismer”.

A szív indokaira kell figyelni visszafelé. Például a *Hajnali háztető*kben. (Nagyon fontos! „Rónay Gyurinak hűséges jó barátomnak ajánlom, mint fiatal író, ezt az elkésett régi könyvet- ugyanolyan hűséges szeretettel Ottlik Cipi 1958. febr. 12.) Halász Péter kimászott az ötödik emeleti lakás ablakán. Miért? Pontosan nem lehet tudni. Ám a nyaktörő mutatvány közben „látott” valamit:

„Arra gondoltam, hogy csak a bárgyú szerencsésjének köszönheti, hogy most él.

– Megérte, te félbolond? – kérdeztem.

Rám nézett és hunyorgott.

– Jó volt – mondta.

– Micsoda?

– Tudod – magyarázta –, láttam végig a hidakat.

– A hidakat?

– Igen. A hidakat. A folyó pántját végig. Össze-vissza a rengeteg háztetőt. Egy vonat ment a Ferencvárosi pályaudvar tájékán. Tehervonat, huszonnégy kocssal.

– Péter! – szóltam rá bosszankodva.

Elsősorban is nem láthatott semmit, hiszen körül sem nézett odafent a tetőn, hacsak a recehártója nem készített valamilyen csodálatos pillanatfelvételt.

– Ne hazudozz – mondtam. – Inkább eredj vissza Alíszhoz. Megharagítod.

– Á! – legyintett. Dehogyan. Nem fontos. Nem erről van szó. Azt kérdezted, megérte-e? Hogy kerül ide Alisz? És nem hazudok én láttam tisztán az egész várost. Hidakat, vonatot, mindent.”

Az elbeszélések nyomában, némelyikkel egyidőben született regényt olvasva a széltoló Halász Péter egyik csínyének vélnénk a jelenetet. A *Buda* ismeretében más a helyzet. Két olyan kijelentés hangzik el, amelyre korábban aligha gondoltunk volna: Halász Peta a párkányon egyensúlyozva a szívével láthatta, amit látott, amiről beszélt, másrészt kimondta a bűvös szót: „Nem fontos!” Visszatérni Alíszhoz? Minek! Más az igazán fontos, látni, amit elképzelünk, megtoldani a szűkös valóságot, a végtelenbe nyitó látomással, ami a „hozzáférhetetlen” emberközébe hozza. (*A regényről*, kiváltképp a Dickensről szóló néhány sor).

A zene az egyik nagy varázslat, amely a szívet is megérinti. Leginkább a *Dal-színház*ból érthetjük meg ezt. (Megérteni? Sokkal inkább megérezni!) Sasa, a kivénhedt énekes idegenkedve szemléli Gábort, a fiút. Megváltozott. Közönyös lett a „metsző agyvelejű” fiú, „vásári zenésznek érezte” apját, aki jegyben járt a fekete szemű Klárával. „Szép lány volt, de, ahogy mondta, elsősorban muzsi-

kus, s csak ezután nő.” Egyidős Gáborral, s amikor együtt várakoztak az énekes hazatérére, kiderült, hogy azért nő is. Így találta őket Sasa, akiről már rég eldöntötték: semmi köze a zenéhez. Felpattantak, miután kibontakoztak egymás karjából. A tenorista sápadtan előlépett, „a mellkasát megemelve és dús sörényű fejét felvetve, tiszta, felszárnyaló hangjával így vágott bele a csendbe, énekelve:

– Megcsalta-to-hóóóók!

Egy ismert opera nagy hármasa kezdődött ezzel a második felvonás közepe táján.

A másik kettő – akiket szeretett, s akik jobban szerették őt mindennél... megértette...” Klára néhány hangot leütött a zongorán, és Sasa lába elé borult könyörgő szolamát énekelve. Gábor pedig a zongorához ülve, kicsavart derékkal németül énekelte szolamát, mert nem ismerte a magyar szöveget.

Sasa ismét győzött, vagy nem is ő, a zene, a dráma. „Még sokáig muzsikáltak.”

Verdi? Puccini? Donizetti? Nem érdekes. A zene ült diadalt. A zene, amely hol foxtrott, hol hármas egy guerrából, hol Jacobi hegedűjén szólalt meg, de mindig egy „másik világ” híradása lett.

Ebbe a másik világba törekedett Ottlik. Ebbe a csodásnak és egységesnek mutatkozó (nem volt az!) világba, amelybe belépni a legnagyobb kitüntetésnek számított, akár Nyugatnak, akár Magyar Csillagnak nevezték is. (Az utóbbi életét, s benne a *Hajnali háztetőket* megsemmisítette a német megszállás 1944-ben. E csodás világ azonban nem szűnhet meg, így vélte az író, és néhány hasonlóan gondolkodó művész és költő. Ez volt *A másik Magyarország*, amelynek nem lett volna szabad elsülyednie. Csak pár napra volt élelmiszerük, nem volt gáz, víz, villany, tüzelőt kellett szerezni. Csomagoló papírt és olajat a betört ablakok helyettesítésére, mindez „nem érdekes”. Az egzisztenciális kérdés: hogyan lehet feléleszteni a Nyugatot (Magyar Csillagot), s miképp léphetnek be ismét abba a fantasztikus „másik világba”?

A budai polgármester (jó barátságot ápolt Herczeg Ferencsel és Zilahy Lajossal) döbbenet hallgatta érvelésüket: „A hivatalos Magyarországnak közelebb kell kerülnie a szellemi Magyarországhoz.” (Nem akart közelebb kerülni: éjszakánként patrujért kiáltottak azokból a házakból, amelyeknek kapuján részeg katonák dörömböltek, s az asszonyok százévesnek maszkírozták magukat.) Nem bizonyult könnyen kivitelezhetőnek, az elszánt írók, művészek idegenkedtek a hivataloktól („a hivatalokra vicsorgok, mint az ordas.” Még Majakovszkij is!), egyikük sem volt közéleti szereplő, „fontos személyiség”. „Mi csak minőségi, szellemi értékeinkre építhetünk. Nekünk a fennmaradásunk függ a valódi nagyjainktól, az ő szellemük ébren tartásától.” – így érveltek elképesztő naivitással. Már készülődtek a hóhérok, nagyok és kisebbek, a „beolvadás és beolvasztás” előkészítői. A béketábor testvériségének harcosai. Nekik nem volt szükségük a múlt értékeire, Babitsra, a vétkes Kosztolányira (Pardon-rovat: a Tanácsköztársaság elárulása) a nemzetnevelő Németh Lászlóra, a jobboldali rokonszenvet ápolgató Szabó Lőrincire. Illyés Gyula segítette ezt, azért intette óvatosságra őket, Gellért Oszkár tudta! Igaza volt Lukács ezredes úrnak, aki ezt

mondta: „Ottlik, maga a fellegekben jár.” „El kell takarítanunk a szellem útjában álló hazugságokat, az önző megalkuvást, a jól gyümölcsöző ügyeskedést, az esztétikai tehetetlenséget, a napi politika árjával úszó közepszerúséget...” Ottlik tényleg a fellegekben járt. Buda ideiglenes polgármestere joggal kérdezhetette magában: hol van az a másik, szellemi Magyarország? A térképek tényleg nem jelezték, s nem mutatják azóta sem a szellem egységének színével jelzett Magyarországot.

Ottlik aktatáskával. Gyűjtöm a kéziratokat a Nyugat 38. évfolyamához, mondta apámnak, aki adott kéziratot. Mások is adtak, sokan. Ők is a „fellegekben” érezték volna otthonosan magukat. Gellért nem. Ő már tudta, nem lesz szellem Magyarországa. Az oda vezető kapuk bezáródtak. Már korábban, a nyilasok országlásakor, de most végleg. Az összegyűlt, a szellemi Magyarországra belépőjegyként és igazolásként szolgáló kéziratok tűzre kerültek, csak Berény Róberté maradt meg (*A gyűlölködés üszkének el kell hamvadnia* – Nem hamvadt el. Kiegészült a megalkuvással és jellemtelenséggel.)

A Szentírásban olvassuk: az igazakat megjutalmazza az Úr. De a kísértésekben, elnyomásban hányan maradnak igazságban? Már a kezdet kezdetén megfogytak, ki áruló lett, ki csak visszahúzódott. (Ez is az árulás egyik neme volt.) Nem akarták megteremteti a szellemi Magyarországot. Csak később döbentek rá a nagy igazságra: „Amit Zrínyi, Csokonai, Babits vagy Bartók, Bolyai János létrehozott, annak egyképpen nem árthat sem tűz, sem vas, sem irigy idő, sem neutronbomba.” Mert ez a lényeg: a szellemi Magyarország, amelyet időnként fegyverrel és ostobasággal meg akarnak csonkítani, de távlatosan sosem sikerülhet. Mert „A (nagyon is) elpusztítható emberi életben is vannak ilyen el nem pusztítható, a szemünkkel szintén nemigen látható dolgok”.

Lexi kivárt. Tudta (vagy érezte), hogy a terrornak, megaláztatásoknak egyszer vége lesz. Merényiék. Schulze és a többiek eltűnnek a süllyesztőben, mint ahogy azok is, akik börtönbe, munkatáborba száműzték. Várt. Nem tudta biztosan – ahogy Bébé, Medve és Ottlik sem tudta, „hogya a 'hivatalos' országnak szüksége lehet-e a másikra, boldogul-e ő is egymagában, mint amaz ott a fellegekben?” Mégis várt, mert tudta. Csak a lényeges dolgok a fontosak (a szellemi Magyarország megteremtése, védelme például), a többi mulandó, az idő távlatából szemlélve „nem fontos”.

A *Valencia-rejtély*ben Miklós szomorkodva mondogatja, elkontárkodta főművét. Bébé is úgy érezte, Medve meg az írás nehézségeivel szembesülve félbehagyta. Akkor is folytatni kell – figyelmeztet Lexi. Talán nem is az a főmű. Akkor is folytatni kell, mert a vásznon, a papíron születik meg az a „másik”, tisztultabb Magyarország! Erre kell várni! Az *Iskola a batáronban* Medve is megtanulta ezt, s ráébred, hogy itt, lent „homályosan látunk”. A lényegtelen, mondaná Lexi legyintve. De fönt...fönt – az más.

Ottlik rádióelőadásait olvastam a szárszói kertben. Egyszer csak egy rigó röppent a lábam elé. Egész közel. Félrehajtott fejjel kíváncsian szemlélve, mit csinállok. Aztán ahogy jött, úgy röppent föl a gesztenyefa ágára. Mintha azt csiripelte volna: csak fölfelé érdemes.

A görbe tükör igazsága

Jegyzetek a száz éve született Örkény Istvánról

Ahogy figyelem (mind kevésbé figyelem) a jelen irodalmi csatározásait: a megjelenő irodalmi műveket fogadó üdviválgást vagy éppen hallgatást, úgy gondolok vissza mindinkább fájdalmas nosztalgiával a korábbi évtizedek íróira. Ifjúságom, férfikorom íróira, olyanokra, mint Sarkadi Imre, Karinthy Ferenc, Sánta Ferenc, Hernádi Gyula – és Örkény István. Mindannyiukat személyesen ismertem, néhányukkal, például Sántával, Hernádival és persze Örkénnyel, mondhatnám, szívélyes viszony fűzött össze. Őrzöm személyes dedikációval ellátott könyveiket, őrzöm régi beszélgetések emlékét, őrzök néhány levelet és persze „irattáramban” néhány régi, még hagyományos írógépen készült tanulmány, könyvkritika másodpéldányát, a megjelent írások sárguló-szürkülő kivágatát. Néha eltűnődöm azon, milyen irodalmi remekek kerültek ki a tolluk alól. Most éppen Örkény könyveit tornyozom magam elé – születésének századik évfordulóján, reménykedve abban, hogy műveiben ma is él.

Örkény két műfajban talált igazán magára: a novellában (ennek a műformának voltak végsőkig sűrített változatai az „egypercesek”) és a színpadon. A novellaírás poétikáját igen szellemesen a következőkben fogalmazta meg: „Ha egy híres novellát olvasok, mindig az a szép mozdulat ötlik eszembe, mellyel az íjász felajzza fegyvere idegét és ellövi nyilát... Egy pendülés ez, s nem több; de úgy érzem, az igazi novella sem több egy pendülésnél. Nem is tűr meg magán fölöslegeset; mint a szervezet a beléfűrődött idegen testet, igyekszik kiszorítani minden cicomát, céltalan kitérést, bőbeszédűséget.” Az elbeszélést a legnagyobb koncentrációt igénylő műfajjal: a verssel szerette összehasonlítani, egyetlen megismételhetetlen szerkezetet kívánt, szikár mondatokat, lényeglátó ítélkezést és tömörséget mindenek előtt. „A novella – mondta máskor – sűrít, nem jelképesen, hanem valóságosan sűríti néhány száz sorba az egész világot; érthető, hogy ezen a magas kompresszió egy hamis párbeszéd, egy homályos jellemzés, a cselekménynek egy hazug fordulata a robbanás veszélyével fenyeget.” Aki ilyen igényekkel nyúlt a műfajhoz, annak kezében a novellának valóban különös súlya, feszes kohéziója van. Nem egyszeri történeteket – anekdotákat – akart lekottázni, inkább az általánossággá emelkedő jelentés érdekelt. Nem lehetett élményeinek foglya, fölényes tudatossággal kellett elutasítania az impressziók ígézetét; törvényeket kellett felfednie, kategóriákat kellett értelmeznie.

Valójában hosszú éveket, szinte egy évtizedet kellett küzdenie azért, hogy kialakítsa azt az epikai formát, amelyben végre szabadon, elbeszélő hajlamait követve szólhatott tapasztalatairól, felismeréseiről. Volt irodalmunknak egy „öncsonkító” korszaka, midőn, mondhatni, „felülről” diktálták az íróknak azt, hogy miről és miként kell szólania. Más elvérzett az öncsonkításban, Örkényben, úgy látszik, több volt az erő, a feltámadni kész írói energia. „Tehetségesnek lenni: rendhagyó ige... Csak jelen és jövő ideje van” – mondta a mester-

ségről, s mihelyt lehetett, felpattant az öncsonkítás hentesasztaláról, mintegy a jövő elé. A *Kinyílt az égben* ő írta meg a tárulkózó emberi-irodalmi lehetőségek egyik első dokumentumát, később pedig az *Ezüstpisztráng* karcolataiba, történetkéibe fogott.

Az *Ezüstpisztráng* különös könyvnek számított, amikor megjelent: írásait anekdotáknak hittük, nevettünk rajtuk, elfelejtettük. Csak később, az „egyperces novellák” rájuk vetődő fényében lehetett beszélni valóságos jelentésükről. Látszatra csupa különös história, kávéházi asztalnál előadható történet, humoros és ironikus anekdota ez a könyv. Anyaga mindaz, amit egy író jegyzetfüzete, notesze tartalmazhatott: ellesett beszélgetések a vonaton vagy a halászcserdában, derűs anekdota a párizsi tébolydában keresett magyar asszonyról, gunyoros versike egy veszprémi fogadó illemhelyének falán, az irodalmi élet ironikus hangon előadott történetei. Mintha mindez rögtönzés lenne; maga Örkény is ilyenféleképpen tájékoztatta a műfaj súlyára kíváncsi olvasót: „Egész írói pályám merő rögtönzés”. Először a történetekben alakot öltő írói kedély, a személyesség melege ad némi gondolkodásra okot, mintha az író lírájával, valómásaival ismerkednénk. Részvéte, különösen a serdülők és az öregek iránt (*A szenvedésről, Mozi, Vidék*), szatirikus társadalomkritikai kedve (*Új urak, Bútorfény*), az irodalmi élet gunyoros megcsipkedése (*Feljegyzések egy írószövetségi értekezleten, Sirató*), végül pedig üdítő öniróniája (*Csillag, Ezüstpisztráng*) lírai személyességről tanúskodik. Mintha a mesterség korábban megfogalmazott ars poeticája bomlana ki előttünk a gyakorlatban: Örkény a vers személyességét öltöztette a novella tárgyias kereteibe.

Az értelmező-ítélkező igény alakította Örkény későbbi novelláit is, ezeknek az életmű szempontjából összefoglaló jelentőségük van: bennük szerveződik egységes „struktúrává” Örkény problémaérzékenysége, filozófiai igényessége, emberismerete, kísérletező hajlama. Néhány kritikusa akkoriban a közéleti érdeklődés lanygulását vetette szemére, pedig az új novellák egy része éppenséggel jelenkori történelmünk legkritikusabb pillanatait vizsgálta. Csak éppen más rálátásban értelmezte ezeket a pillanatokot, mint a hagyományos novelisztika. Örkény mintegy a számadás, az összefoglalás vágyában nyúlt a közélet témáihoz, a milliók sorsát megrázkódtató történelmi eseményekhez. A *Havas tájban két hagymakupola* például nem részletező rajzban mutatta be a háború borzalmait, a megszállók kíméletlenségét, hanem egyetlen kivégzés képében. A partizángyanús orosz fiatalasszony halálában nincs semmi hősi póz; a kislány alakja pedig, aki értetlenül nézi anyja halálát és csodálkozással bámul a hullát fényképező SS-katona Leicájába, végleg deheroizálja a történetet. Kegyetlenségről olvasunk, a barbárság paraboláját, a minden romantikus díszről megfosztott halál megdöbbenő látványát kínálja nekünk ez az elbeszélés. Hasonló módon érzékeltette Örkény a fogság atmoszféráját, lelkiállapotát. Kuncz Aladár még hatalmas, két kötetes emlékiratban foglalta össze a hadifogság teljes élménykörét, Örkénynek már elég volt egyetlen merész ívelésű parabola: a *Kenyér* című elbeszélésre gondolok. A kenyérfejadagok szétosztásának fontos és praktikus szertartását írja le ebben jegyzőkönyvi pontossággal, kimérten és szenttelenül. Írásából, éppen szűkszavú tárgyiasága miatt, mégis egy életszférra sajátos rendjével, mechanizmusával és problémáival ismerkedünk.

A történelem vizsgálata általánosabb morális és lélektani problémák elemzésévé válik. Mégsem szakad el a társadalom kérdéseitől. *Rekviem* című novellája például jellegzetes lélektani konfliktust teremtett, sőt ezt freudista módon oldotta meg. Hősénél, egy polgári jólétben élő asszonynál váratlanul megjelenik a konstruált perек során börtönben elpusztult egykori szeretőjének egyik fogolytársa; s a nő – jóvátételként, lelkiismeretfurdalásból vagy egyszerűen a kielégítetlenül maradt ifjú szerelem pótlására – otthagyja a kényelmet, s eltávozik a szabadult rab oldalán. E lélektani konfliktus szomszédságában azonban egyszermind feltárul az ártatlanul börtönbe küldött emberek sorsa és erkölcsi helytállása – vagyis a társadalmi problematika egyik gyötrelmes területe. Filozófia, etika, lélektan és közéletiség e szerves kapcsolatával találkozunk más novellákban is.

Örkény tudatosan vállalta a kísérletező szerepét; örökös forrongását, formai próbálkozásait műhelye és írói természete szerves részének tudta. „Ötven is elmúltam – vallotta egy helyen –, de még mindig kísérletező életkoromat élem. Tudom, hogy ez nem egészséges állapot. Más ember úgy csinálja, hogy fiatalon körüljárja a maga parcelláját a világból, és megkeresi a hozzáillő formát, a stílusát. Ettől kezdve ily módon ír jót, rosszat, remeket, ki, mikor, hogy. Úgy mondjuk: magára talált. Hogy én miért nem találtam magamra, arról sejtlemem sincs. Talán csak nem akartam.” Az imént megvallott nyugtalanság irányította érdeklődését a groteszkhez: az „egyperces novellákban” és a *Nászutasok a légypapíron* írásaiban. Az író olyan megoldást használt, amelynek életművében a *Tengertánc* korai groteszkjei óta folytonossága, különös szerepe volt. Ő maga is „a groteszktől a groteszkig” ívelőben látta saját fejlődését: „a világ értelmezésében – mondta –, nagy vargabetűket megtéve, visszataláltam oda, ahonnan ifjan elindultam; a *Tengertánc*tól a *Tóték*hoz, a groteszkból a groteszkbe.”

Különös, groteszk történetei, kevés kivétellel, a valóságra épültek, a hétköznapi tényekkel tartottak szoros kapcsolatot. A műforma valóság tartalmát ő maga szellemes fordulattal világította meg: „Az ember, ha még oly biztosan áll is a lábán, mihelyt egyet lép, reszkírozza a hasraesést”. Vagyis a groteszk komikus-ironikus töltését szerinte nem a fantáziától, hanem magától a valóságtól nyeri. Ez az igazság érvényesült egyébként a groteszk klasszikusainál és modernjeinél is. Gondoljunk csak a groteszk festészeti alkalmazóira: Brueghel bizarr életképei – legalábbis részleteikben – a valóságot tükrözik, csupán elrendezésük, „struktúrává” szervezésük lehet a képzelet műve. De éppígy meg lehet találni az összefüggéseket Dali polgárháború-víziója vagy Tanguy csontmezői és a modern háború – egy Guernica vagy egy Hiroshima – élményei között. Örkény hasonló módon járt el: valóságos, sőt naturalisztikus részleteket helyezett el egy általánosabb mondanivalójú groteszk, „szürrealista” rendbe. Ilyen módszerrel készült nevezetes kisregénye, illetve drámája: a *Tóték* is.

Groteszkjei sajátos műfajban jelentkeztek: az általa „egyperces novellának” nevezett tömör parabola kereteiben. E novellaforma nem anekdota, nem is karcolat, mintha egyenesen a groteszk műfaji köntöséül született volna. „Megpróbáltam – mondta róluk Örkény – mindent lehámozni az irodalomról, ami lehámozható, mintha egy léghajóból minden ballasztot kihajítanék. Eleinte azt

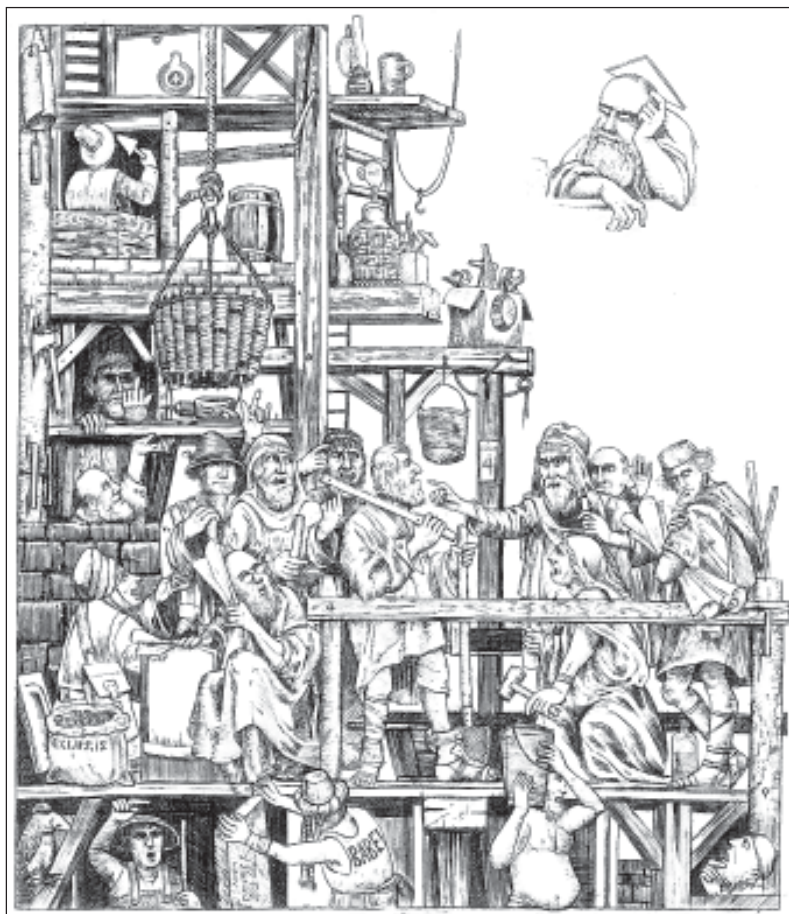
hittem, nem marad semmi; de ennyi megmaradt. Ezeket mind meg lehetne írni kiszínezve, megduzzasztva, >gazdagítva< – de elvenni már nem lehet belőlük semmit. Matematikai egyenletek; az egyik oldalon a közlés minimuma, az író részéről, a másikon a képzelet maximuma, az olvasó részéről”. E groteszkeknek valóban az volt a legfőbb érdemük, hogy mintegy az olvasót is be akarták vonni az írói munka – az értelmezés és ítélkezés – áramkörébe. Nemcsak azért jelentősek tehát, mert életünk egy-egy fonák jelenségét, hibás mechanizmusát állítják az irónia görbe tükre elé, hanem azért is, mert gondolkozásra serkentenek, ítélkezésre tanítanak. Örkény ezért kereste a groteszkben – éppen a hagyományos anekdotával szemben – a hatékony, a tudatformálásra vállalkozó irodalom lehetőségeit.

Ismeretes, hogy a modern groteszk kevés kivétellel az abszurd irodalom eszköze. Jan Kott, a neves lengyel esztéta, a groteszk és a tragédia kategóriáinak összevetésével a következőképp magyarázza a groteszk fogalmát: „Végső soron a tragédia ítélet az emberi sorsról, az abszolút valamilyen felmérése; a groteszk az abszolút kritikája az emberi tapasztalat gyarlósága nevében. Ezért vezet a tragédia katharizishoz, míg a groteszkben semmiféle vigasztalót nem találunk.” A groteszk általában a reménytelenség vagy az agnoszticizmus kifejező eszköze. Mondanivalója a világ és az emberi létezés képtelenségének filozófiai élményéhez igazodik. Ezt az abszurditás-élményt fejezték ki Franz Kafka művei, majd Dürrenmatt, Beckett, Ionesco vagy a „nouveau roman” mestereinek groteszkjei. Ezeknek az íróknak a modern világ és a modern társadalom döbbenetes tapasztalatai: a második világháború, Auschwitz, Hiroshima éppúgy az ember és a lét képtelenségének tudatát sugallták, mint a modern természettudomány felfedezései: az űrkutatás, a kibernetika, az új lélektan. „A mi világunk éppúgy vezetett el a groteszkhez, mint az atombombához” – írta Dürrenmatt, Ionesco pedig egyenesen filozófiai szinten fogalmazta meg az abszurd-írók közérzetét: „Az élet rémlátomásos, mert kínos, elviselhetetlen, mint egy rossz álom. Nézzen körül: háborúk, katasztrófák, gyűlöletek, és üldözések, zavargások, a halál; beszélünk, de nem értjük egymást, verekszünk, ahogy tudunk a világban, amely láztól gyötört. Nem egy beteg állat-e az ember, mint mondják, nem az-e az érzésünk, hogy a való hamis, amelyet nem értünk és hogy ez a világ nem a mi igazi világunk?” A groteszk tehát manapság az irracionalizmust és a kétségbeesést öltözteti irodalommá.

Nos, Örkény éppen ezt a szemléletet és érzésvilágot haladta meg, azaz a hagyományos racionalizmus fényében világította meg az abszurd jelenségeket. Ő maga is gyakran alkalmazta a képtelenséget, illetve ennek ironikus-játékos változatát. Az *Édenben* megrajzolt szálloda éppúgy a képtelenségek tanyája, mint ahogy a *Professzorok a bíróság előtt* vagy a *Hírek és álbírek* is groteszk képtelenségek halmaza. E rövid írások groteszk, abszurd elemei azonban nem a világmindenség vagy az emberi lény végső reménytelenségét tanúsítják, hanem játékos szellemükön túl többnyire nagyon is konkrét közéleti-morális gondokat mutatnak be. Igaz, szimbolikájuk nem a közvetlen megfelelés egyszerűségével beszél, némi töprengést igényel, de értelmük megfejthető: az emberi viselkedés vagy a társadalmi mechanizmusok (pl. a bürokrácia, a szenzációhajhászó és a valóságot gyakran elhallgató hírszolgáltatás) fonákságait

veszik célba (azaz a mögöttünk maradt politikai rendszer fonákságait és bűneit). Módszerük erősen emlékeztet Karinthy Frigyes ironikus groteszkjeire, például az *Együgyű lexikon* tartalmas szatírájára. Máskor a groteszk jellemző erőt kap, mint a *Családunk szemefénye* című novellában leírt váratlan „tudatzavar” esetében.

Általában elmondhatjuk, hogy Örkény groteszkjeinek egy része a szatíra állásfoglalást sugárzó módszeréhez közeledik; abban az értelemben, ahogy Wolfgang Kayser, a groteszk ismert teoretikusa fogalmazta meg a két kategória viszonyát. Kayser szerint a groteszk abszurd változata mindig eszménytelenséget, kiábrándulást tükröz, a szatíra viszont objektív eszmények, valós értékek szolgálatában jön létre. Örkény groteszkjei ez utóbbi változatot képviselik. Nála a groteszknek egyfajta változáson kellett átmennie: „racionalizálta” a bizarr szemléletet, pesszimizmusát optimizmusra cserélte fel, építő tartalmak hordozójává alakította.

Bábel

Ottlik tisztelgése Növendék Rilke előtt

„Ha Ön, őrnagy úr, túlzottan találja ekkeseredésemet, amely nélkül még ma sem tudom felsorolni kora ifjúságomnak azokat a tényeit – kérem, gondolkozzék el egy kurta pillanatra azon, hogy amikor kiléptem a katonai főreáliskolából, kimerült, testileg és lelkileg tönkretett, megkésett, tizenhat éves fiú voltam, s úgy álltam életem roppant feladatai előtt, hogy megfosztottak erőm leggyanútlanabb részétől...” (Rilke levelét Sedlakowicz vezérőrnagyhoz, egykori tanárához, 1920-ból idézi Szabó Ede, *Rilke világa* című könyvében. Bp. 1979. 32. p.)

„Jól emlékeztem sok mindenre, de ami nekem kellett volna tőlük, megnyugvás vagy legalább megkönnyebbülés, azt egyik sem hozta. Józan ésszel bajosan remélhette ezt az ember Dr. Bekénytől, akit von Sedlakowitz vezérőrnaggyal vettem össze – vajon hány kimenőelvonást kapott tőle Rilke?” (Ottlik Géza: *Buda*. Bp. 1993. 260. p.)

Ottlik Géza *Iskola a batáron* című regényét egy hajdani katonaiskolásnak ajánlotta. Legalábbis az volt a terve, hogy az esztendőkkel előtte, de a térképen tőle nem is túl messzire, Sankt Pöltenben és Mährisch-Weisskirchenben kadétoskodó Rilkének dedikálja. Colaltonak az *Iskolá*-ban (Ötödik kiadás. Bp. 1980. 244. p.) az a szenvedélye, hogy a kincstári könyvekből, atlaszokból úgynevezett hiányjegyzék-gyűjteményt állítson össze: „Egy nagy füzetben voltak felragasztva ezek az évszám, aláírás, tantárgy és iskola – Kismarton, Sankt Pölten, Morva-Fehér-templom, Bécsújhely – szerint osztályozott, sokszor sérült, töredékes cédulácskák...” 1922-ben Colaltonak tehát megadatott az a komoly esély, hogy akár magától Rilkétől, 1888-ból is jusson tanszerládájára truváj. [Bébé atlasza például 1881-es kiadású volt. 100. p.] A *Buda* című regényében (328.p.) pedig Ottliknak van egy szereplője, az a Telbisz Albert, aki „tízéves korában került a Monarchia egyik katonaiskolájába. Talán Sankt Pöltenbe”, a hadapród Rilke kaszárnájába. A *Próza* (Bp. 1980.) című kötetében pedig ez olvasható: „... Rilkéről persze tudtuk..., hogy halála előtt egy regényt tervezett a katonaiskoláról. Úgyhogy én az *Iskola a batáron*-t „Rilke René növendék emlékének” ajánlottam, ami – csakugyan véletlenül – lemaradt a magyar kiadásról (nem bántam, úgyis túl „irodalmiasak” ezek az ajánlások) „, de a német kiadásokon rajta van...” Ottlik Géza monográfiája, Szegedy-Maszák Mihály pedig a *Buda* elemzésekor hívja föl a figyelmet, hogy a „(*Medve nagyvitése*)” című részbe Rilke-verssor kerül. SZ-MM:OG. Pozsony. 1994. 171. p.):

Kapni kell néhány bosszú unalmas délutánt... (Ottlik)

Jó volna eltűnődni, hogy hová ment, / Az, ami nincs, de lelkünk úgy kívánja, / Gyermekkorunk sok bosszú délutánja, / Mely vissza nem tér s nem mond többet áment. (Rilke – Kosztolányi Dezső fordításában/)

[A Rilke-vers (*Kindheit* “*Gyermekkor*) regénybeli megidézését több helyütt is megtaláljuk a *Budá*-ban a következő oldalakon: 11., 34., 35., 88. p. De már az *Iskola* 295. oldalán is beléakad a szem: “...a leszálló este órájának legis-

mertebb, legsemmitmondóbb pillanata is izgalmasan új és olyan gazdag, mint valaha gyerekkorának hosszú, unalmas délutánjai voltak.”]

Ottlik Géza szándéka sokkal több volt tehát annál, hogy életművének legfőbb darabjaiban olcsón vagy reflexszerűen tisztelegjen Rainer Maria Rilkének mint előljárójának. Bár az utóbbi sem jelentéktelen gesztus. Rokon világlátásról, közösen megszenvedett tapasztalatokról vagy egyenesen testvéri metaélményekről beszélhetünk, melyeket a kőszegi katonai alreált kijárt magyar író s a prágai születésű osztrák költő hasonlóan élt meg. A *Próza* már idézett részletét ekképpen folytatta Ottlik: „...s egy jeles kritikus Münchenben, egy ilyen televíziós beszélgetés során, kissé csodálkozva megkérdezte, hogy miért ajánlottam Rilkének. – Azt hittem, észre fogják venni, hogy valami közöm van Rilkéhez. De csak Tandori Dezső vette észre, már a *Hajnali bázisok*-nél, amelyre (1965-ben) a *Negyedik Duinói Elégia*-t idézi: „Az ellentét alapja készül itt / a perc rajzához, fáradságosan...” – hogy van tovább, Rónay nagyszerű fordításában? – „...hogy lássuk: mert nagyon világosak / velünk. Nem ismerjük az érzés / kontúrját, csak mi kintről alakítja. / Ki nem ült szíve függönye előtt / szorongva? Szétnyílt: búcsújelenet volt, / könnyen megérthető. Az ismerős kert, / s halkán megbillent...” – „Aki a *Hajnali bázisok*-et írta, azonos szinten tudja ezt”, írja Tandori.” (*Próza*, 273. p.) S hogy Ottlik Géza életét és főképpen művészetét még számtalan szál kapcsolhatja mint elődhöz, Rilkéhez, arra akkor döbbsentem rá, mikor N. Pál József megajándékozott 25. születésnapomon egy Rilke-kötettel, a költő ama híres Rodin-esszéjével. Mintha a francia géniusz keze alól kikerülő szobrokban ugyanazokat az „elnagyolt jelekkel” megragadott, életünk szempontjából leglényegesebb üzeneteket látta volna Rilke, mint a katonai iskolában Ottlik az egy-egy “ akár “ profán mozdulattal is kifejezhető közlendőket, mikre már nincsen szó és nincsen fogalom. Nemes Nagy Ágnes szerint: „Olyasmiről van szó, ami a 20. századra olyan jellemző és ami a későbbiekben, a legkülönbélebb modulációkkal együtt, a század költészetének egyik alapjegyévé válik: az eddig nem ismert, vagy szóig nem jutott tudattartalmak versbe emeléséről. Rilke biztos kalauz azon az úton, amely a névtelen emóció fogalmához vezet.” (*Metszetek*. Bp. 1982. 197.p.) Azóta hívom magamban, jobb kifejezés híján, lelki kubizmusnak ezt a Rodinnél, Rilkénél és Ottliknál látott csodát. Lásd: *Iskola*, 285-288. p. és a hozzá tartozó sorok a 435. oldalon.

Az *Iskola* első részének első fejezeteiben máris egy Rilke-motívum tűnik föl. A *Képek könyvéből* pontosan. A Rilke-vers címe: *Herbstag*. Ottlik egyik novellájában sem tud más jelzõt mondani a nyárra, mint az osztrák lírikus. A legköltőietlenebb, de a legpontosabb minősítés erre az évszakra, hogy gross = nagy: „Forró szurok főtt az utcán. Szállt a por a romok fölött, ragyogott a nagy nyár.” (Ottlik: *A kegyelem*. Megj.: *Minden megvan*. Második kiadás. Bp. 1991. 177. p.)

Herr: es ist Zeit. Der Sommer war sehr gross. (Rilke)

A bevonulás délutánja ez. Unalmas délután még. Van ideje az ablakban nézelődő gyermeknek, hogy végignézzon a lemenő napon, az iskola udvarán, a két kapun s a főallén, ami magyarán: fasor. „Lassan, hintázva közeledett a fasorban az első század első szakasza, mint a kikötőbe befutó gálya...” Ottlik tanévkezdése és Rilke *Őszi napja* szinkronban állnak egymással.

Veszendőségérzés, ugyanakkor rend uralkodik mindkét szerző munkájában. Ottlik Kőszegen, Rilke Stockholmban (1904-ben) látja a fasorokat. S e rilkei fegyelemmel viselt magány felől kapja a fényt az allé a továbbiakban. A fasort idegen szóval, de éppen a Rilke verséből ismerős allé kifejezéssel fogja megnevezni a regény, lehet, szükségből is, mivel az elbeszélés nehézségei miatt nem talál rá más szót, hogy pontosan megnevezze azt [Miképpen a Budában írja: „Ahogy a főallét is csak lefesteni lehet. Vagy megzenésíteni. Megírni nem.” 43. p.]: *Und wird in den Alleen bin und her / Unrubig wandern, wenn die Blätter treiben...*

Valószínű, hogy ez a fajta magányérzés az, amire építeni lehet már magát a művet is. A *Próza* című kötetébe válogatta be Ottlik azt a szöveget, ami dallamcsírájában hordozta az *Iskola* egyik legfontosabb szövegeit, s ez tán bizton is állítható, hiszen a szigorúan s tudatosan szerkesztett könyv a szerző életében, tucatnyi esztendővel a halála előtt jelent meg. A *Továbbélők* helyett ebből idézek: A földszintes házba látogató érkezik, akit gazdasszony fogad, miközben a katonatiszt szobabérlő hegedül.

„Másként azt sem tudom, regény vagy színdarab-e az, aminek így kell kezdődnie, miért izgatott a polgári ruhás férfi, mibe keveredett barátjával, a kaptánnal együtt, mi történik majd a következő félórában és a következő esztendőben. Két nő is szerepel a dologban és egy csomó katonatiszt. Egy vidéki bár és egy fiatal házaspár. De csak ebben vagyok bizonyos: „Itthon van a százados úr? – Pszt. – Alszik? – kérdi suttogva a másik. Fülelnek. – Hegedül! – legyint a gazdasszony megvetően.

Ha bárki tudna valami bővebbet, nagyon kérem, közölje velem. A nyugtalan férfi egyébként száznyolcvannyal centiméter magas, és Dódinak becézik, a százados pedig Chopin *Asz-dúr prélude*-jét játssza. (Op. 28.)” (Ottlik: *Magányos hegedűszó. Próza.* 117-118. p.)

Tudjuk már jól: a látogató neve Bébé, a gazdasszonyból kis cseléd, Magda, a hegedülő katonatisztból pedig nem Dódi, de Dani, Szeredy Dani lett, aki „Bacshot játszott... Johann Sebastian valamelyik művét, tudniillik van egy Johann Christian Bach is, miként a napokban értesültem.” Ez utóbbi szavaknál (*Iskola.* 10-11. p.) a nyilvánvalóan szándékolt s ekkora lelki kubizmuson mindig elnevetem magam.

E másik, magányos hegedűszó-motívumot is rilkeinek tartok. Ottlik a 20. századi magányérzetet, annak atmoszféráját ennél tökéletesebben nem tudta volna semmi mással érzékeltetni. Tán csak Ady Endre Fekete zongorájával, de – tudjuk – versének első változatában az is *Fekete hegedű* (!) volt. Rilke a magányosok létvígaszáról, ami egy őket kísérő dallamként lép bele életükbe kísérről, egy verselő katonáembernek a következő tanácsot adta 1903-ban: „De mindazt, ami egyszer talán sokaknak lehetséges lesz, a magányos már most előkészítheti és építheti, mert az ő keze kevésbé téved. Ezért, kedves Uram, szeresse magányosságát, és a fájdalmat, amit ez okoz, viselje szépen zengő panasszal.” (Rilke: *Levelek egy ifjú költőhöz* – Szabó Ede fordítása.) A *Budában* találunk utalást e levélciklusra a 325. oldalon. „...Telbisz idézte Rilke levelét a fiatal költőhöz: Nyugodtan lehet művész az ember akkor is, ha katonának megy, vagy bárminek.” A levelek címzettje Franz Xaver Kappus osztrák tiszt.

Amúgy Ottlik a ríkató-vigasztaló, szépen zengő panaszú hegedűsöt a *Szomszéd* (*Der Nachbar*) című Rilke-versben is találhatta. A költeményt Kosztolányi Dezső fordította:

„Miért követsz, idegen hegedű? / Miért van, hogy a te síró, keserű / Búd mindenütt nyomomba szálldos? / Száz ember ríkat? Vagy csak egy magányos? [...]

// Miért, hogy mindig azok mellett élek, / Akiknek édes húrjaid bűgása, / Mely mondja: súly és teher az élet, / A terhek terhe, kín és kő és mázsa.”

Ottlik hősének, Medve Gábornak a viselkedése a vers eredetijéhez hűbb és méltóbb Kosztolányi olvastól is, hiszen arról van szó, hogy az élet terhét mindvégig cipelni kell, még akkor is, ha „győzelem nincs”. (Vö.: „Ki beszél győzelemről? El kell viselni, ez minden.” *Buda*. 246. p. és Rilke: *Végső töredék!*) A hegedű-motívum tovább foglalkoztatja Ottlikot az *Iskolá*-ban. Gondoljunk csak arra, hogy Medvét – kéziratában “ azért pofozzák irgalmatlanul, mert azt merte állítani, hogy elhegedüli Homola nótáját (105. p.). A regény végére aztán igazán modernné válik, sőt „faramucivá” is e hangszer, hogy a század nyugtalan, izgalmas, jazz-es vibrálását is kifejezze: 1926-ban a hajón Szeredy szaxofonját pöcögtette! Fölöttük a csillagos égbolt, ezúttal nem oly komor, mint amúgy szünet nélkül és a Rilke-versekben is, azáltal, hogy nem hallgatja meg a porszemnyi sorsok imáit. A regény a *Duinói elégiák* világával határos: „Mindazonáltal a lelke mélyén nem várta, hogy segítsen rajta az a kétségbeesett imádkozásféle, s nem is volt meglepve, ahogy teltek a napok, és nem történt semmi. Nem haragudott Istenre. Valószínű volt, hogy másképp lesz ez, nem az ő feje szerint. De hogy valami lesz, afelől sohasem volt kétsége...” Igen, miképpen Rilke és Nemes Nagy Ágnes is hitte, úgy Ottlik: ha van angyal, az mind iszonyú. Süket a mi jajkiáltásainkra. Ezt a perzselő egzisztencialista fájdalmat is el kellene a modern embernek viselni, nem úgy, mint Szemelé, aki izzva enyészett el Zeusz ölelésében, miként azt a napokban magyar órán Berzsenyi *A poézis bajdan és most* című verséből a tanítványaimnak ki szoktam emelni: *És ha kiáltok, hallja-e bárki az angyali / Rendekből? S ha akár még birtelen egyikük / A szívére vesz is, elpusztulnék az erősebb / Lététől. (Első elégia – Tandori Dezső fordítása) Mind iszonyúak az angyalok. S jaj, mégis, tudva / Rólatok, így titeket szólítalak, lelkünk már-már / Gyilkos madarai. (Második elégia – Tandori Dezső fordítása)*

Gyermekkorunkban tehattünk csak úgy játszásból, hogy angyaloknak kémkedünk (lásd a *Minden megvan* című novellát), de az idő rettenetesen és csodálatosan telik velünk. S az angyalok ijesztőn gyilkos madarak vagy a „*meny állatai*” (Pilinszky). Olyan kiszolgáltatottak vagyunk csillag-tereikbe szöve, mint egy gyermek vagy egy kutya lehet csak a felnőtt nagyok vagy a szülők előtt. (Ezért is kell, hogy a néma gyereknek is értse szavát az anyja.) S fájdalom, Ottliknál már meg sem jelenik az angyal. Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című versében látunk az imádkozó vagy imádkozni se tudó Medvéjéhez hasonló elhagyatottságot, jézusi és emberi magányt. Ottlik a *Próza*-ban megkülönböztetett figyelmet szentel e Dsida-versnek. („*Atmoszféra*”. Dsida, Jékely. 133-136. p.) Az erdélyi költőre és a budai íróra feltehetően hatással lehetett Rilke *Der Ölbaumgarten* című költeménye. Ha nem így történt, akkor Dsida verse közvetlenül hatott Ottlikra:

Mondják: angyal jött hozzám ezalatt “ / Miért angyal? Nem az jött, csak az éj. / Közömbösen babrált a lombok alján, / S álmában megriadt egy-egy tanítvány. / Miért angyal? Nem az jött, csak az éj. // Ilyen imádkozóhoz nem jön angyal, / S az éj naggyá nem nő körötte föl. / Ki magát veszti, már mindenkittől / Elvállik, s végül apja veszni hagyja, / S magából kiveti az anyától. (Farkasfalvy Dénes fordítása)

Medve édesanyja még megjelenik a kaszárnyaudvaron, szőke, csodás jelenés az allé fái között, de Medve tudásából már kiirthatatlan a fenti Rilke-versben szereplő bizonyosság. Az édesanya hányszor, de hányszor el tudta oszlatni Ottlik Géza írásaiban a fiú rossz érzését, elég volt egy kérdés is olykor, hogy kér-e a szorongó gyermek paradicsomlevest? Rilke verseiben is a létvigasz maga az anya alakja: *Titkon bújt, a szobasötéttel itt bent / magát gazdagon bebugyolálta. / Míg álomi lényként anyja belibbent, / a szekrényben koccant egy pohárka. / Kit nem óvott már homály, se fátyol, / csókolt s szólt: “Kisfiam, te, hát itt?...” / Riadt szemük szaladt a zongoráig, / s a fiúban tűnt esték dalából / tovább élt minden megtorpant zene. // Csöndben csak ült. S anyján ámult szeme, / ujjain, gyűrűkkel görbedve járnak, / mintha vágnának hófúttá hátárnak / s nem is billentyűsor febérlene.* (Egy kép a gyerekkorból – N.I.P. fordítása.)

Amikor Bébé hazamehet a Budá-ban, édesanyja ugyanígy, ezekkel az egyszerre rilkei és egyszerre jelentéktelen – tán még jelentéstelen is? (V.ö.: a nyár csak nagy, de majd a halálra sem talál más jelzőt a *Buch der Bilder* költője: Tod = gross.) – szót használja meglepetésében. A csodálatos közhely anyja és fiú találkozásáról, akár Petőfi *Füstbe ment tervé*-ben a némaságig jut, szószegény mindhárom alkotó művében:

...und kübte ibren Knaben: Bist du hier?... (Rilke)

„...Fel anyámhoz liften a panzióba. Ő jobban elbitte, mint én, hogy kapunk majd kimenőt a városba; de az első ilyen vasárnapokon ő is elbámult, hogy csakugyan. Bébé! Hát itt vagy, kisfiam!” (Ottlik)

Medve Gábornak az édesanyjától (és Júliától) való elszakadását, ahogy annak be kell következnie a társadalom, az antropológia, de még a metafizikának a megmásíthatatlan törvényei szerint is, ott találjuk Rilke *Harmadik elégiájá*-ban: *„Őt kicsivé te tetted anya, te kezdted el éltét; / Lénye neked volt új, a baráti világot egéül, / Más idegentől óva, te boltoztad új, zsenge szemére. / Ah, hova hulltak az évek, a hömpölygő kaosz ellen / Még amikor nyúlánk alakod oltalmul elég volt?”* (Szabó Ede fordítása)

Hogy mennyit jelenthetett Ottlik Gézának, az embernek és az írónak Rilke, Duino, a Duinói elégiás könyv, a Trieszti öböl, az életparancsot hozó lovas (a lovas, aki megjelenik Medve Gábor lehunytt szeme mögött, s kiben Rilke Kristóf kornétásra ismerhetünk, de nem meghalni igyekszik a magyarországi Dunántúlra, ellenkezőleg: élni!), az több már, mint sejtés bennünk. (*Iskola*, 55-56., 60-61., p. és *Buda*, 37. (bizonytalanul említve a 178. oldalon), 294-295. p.)

Közeli barátainak Duinóról Ottlik jutott már eszébe legelőször. Czigány György őrzi például ereklyeként Ottlik duinói képeslapját. S tőle, Czigány Györgytől hadd illesszek ide még egy adalékot. A költő az Adria partján meglát egy fát, s az otthoni, Ottlik-tájbéli fára emlékezteti: *Platánfa. Nem tud magya-*

rul. / Holott testvére Óbudán / Őt ölelő kezeitek / Közt serdülvén volt látható... (A duinói bolt bezár)

Mintha Rilke életében minden azért történt és íródott volna, hogy az *Elégiák* megszülessenek. Mintha Ottlik életében minden azért történt és íródott volna, hogy az *Iskola a határon* megszülessen. Mindkettejüknek katonai alreál (K. K. Militár Unterrealschule – *Iskola*, 31. p.) volt az életiskolája. S az utóbbi terepen veszítik el a gyermekkorukat. Azt ne firtassuk, hogy mennyi vagy pokol-e ez az időszak? (Rilke, Hermann Hesse és a filmrendező Bergmann szerint inkább az utóbbi, míg Ottlik egészen rendjén valónak tartja a paradicsomi állapotot, anyja kényeztető figyelmét, sőt, csakis ezt tartotta rendjén valónak, semmi mást. *Iskola*, 40. p.) Mindenesetre Rilke is, Ottlik is az élet legfontosabb és legnagyobb hányadának életünk első tíz esztendejét tartják. Ahová vissza kell mindannyiszor találni; Ottlik hősei például még a Lille-i pályaudvaron és Londonban is megtehetik.

[Rilke: *Levelek egy fiatal költőhöz*: „...és olyanok még a gyermekek is, amilyen Ön volt gyermekkorában, olyan szomorúak és boldogok – s ha a gyermekségére gondol, akkor ismét köztünk él, a magányos gyermekek között...”

Ottlik: *Buda* (Hogy visszakerülni Budára miért volt csoda, és hogy a mohácsi hajón miért éreztem azt a szívem mélyén, hogy mégis minden csodálatosan jól van, ami van: ehhez nem elég, ami történt – hogy kibírtuk a kibírhatatlan négyszáz évet –, hanem kell hozzá az előttevaló gyerekkorból tíz naptári esztendőnek a körülbelül negyvenezer felnőttkori év tartalmával felérő anyaga... 16. p.)]

Az életet ráadásul kapó, ama maradék nyári vakációt töltő felnőtt mit is tehetne más, mint hogy már az élet másik végének tudatában, tudásával él. Kitöltjük a felnőttkor éveit, Ottlik Kosztolányi-novellákhoz írt utószava szerint: „...elmúlik minden; tele vagyunk tervekkel, várankozásokkal, elképzelésekkel a jövőről – bélyeget gyűjtünk és barátokat, kerékpározni tanulunk és franciául, felkészülünk dicső tettekre, szerelemre, alkotásokra vagy békés vidéki életre vagy farsangra, nagy útra – aztán egyszerre 40, 50, 60 év, jóformán el sem kezdtük tervbevetett életünket, máris itt a vége...”

Rilke háromsoros imájában (jó előre pörölve az első és a második világháború futószalagon, tömegpusztító fegyverekkel közeledő, eljövendő végzeteivel, a Trakléval hasonló súlyú bánatával, de a csak rá, Rilkére jellemző elszántsággal!) *mindenkinek a saját balálát* kéri.: *Saját balálát add meg, istenem, / Mindenkinek, azt, mi létében érik, / Amelyben vágy volt, ínség s értelem.* (Nemes Nagy Ágnes fordítása az *Ábitat könyvből*.) Olyan véget, amelyben méltó gond, értelem, szerelem van, egyszóval csupa olyan érték, amelyek élettel élhető életet biztosítanak. (Rilke barátja és levelezőtársa, Borisz Paszternak *Doktor Zsivago*-jának is ez az egyik legfontosabb üzenete, élni, nem pedig leélni kell az életet.) Ottlik a rilkei gnómára egy történettel rímel. *Méreg* címmel jelent meg a *Próza*-ban. Ottlik a találkozás leírásával egyszerre idézi az epitáfium-tömörségű költeményt, s a *Képek könyve* esszenciáját. Nem szól másról a magyar író, mint az osztrák költő; hogy érdemesek legyünk a halálra való érettségre, beteljesedjünk, akár az *Őszi nap* szőlőfürtjében a végső édesség, melyhez még két verőfényes nap is kell még (V.ö. Ottlik *Budá*-jának elejével: „Azt

álmodtam nemrég, hogy megyek valahol a körúton, át az Oktogonon, lágy, szelíd késő délután van, és észreveszem, hogy gyönyörű a város, csupa szín. Pedig szomorúság van bennem, holnap meg kell halnom, és semmit sem tehetünk ellene. Szomorú, hiába. A házak, a fák, járókelők, Andrássy út: még soha ilyen porhanyós nem volt a késő-délutáni óra. Szelíd volt. Érett. Nem fájt. Érdekes, fájniya kellett volna, és nem fájt. Gyengéd volt a levegő, az Oktogon, minden. Gyengéd? Porhanyós? Nem, nem tudok más szót rá – érett volt.” 9. p.) A létezésünk beérését ünnepli Ottlik a kánikulai jelenetben a Balatonnál (*Próza*, 91-92. p.): „A csend olyan hatalmas volt felettünk, mint egy Beethoven-szimfónia. – Sok lesz a napból – morogtam -, egészségtelen, ugye? – „Méreg” – mondta a doktor kurtán. Feltámaszkodott, hogy az arcomba nézzen. Összenévtünk. Füttyült rá, hogy méreg. Egy hét múlva áttevezett a túlsó partra, csónakjában egy káprázatosan szép asszonnyal... Ez a férfi, akit én harmincévesnek becsültem, negyvenhét esztendő volt. (A koravén hadapródiskolások ellentétje! – N.I.P.) Vonakodva írom le valószínűtlen történetét; tizenkét évig ágyban feküdt, a múlt háborúban szerzett sérülésével, s evvel magyarázta fiatalos külsejét. Ez a tizenkét év több volt, mint pihenés. Kiesett az életből, ezalatt nem élt, nem is öregedett. Sima maradt a homloka. Tehát, ahogyan mondta, pótolnia kell a mulasztottakat, hogy felsőbb osztályba léphessen, mert élnünk kell, harminckét foggal kell harapnunk a napfényt, és mérgeznünk, fogyasztanunk magunkat, hogy érettek legyünk a halálra.” – Saját, önálló végzetünkre. Ki kell hordanunk halálunkat. Rilke, amikor közeledni érezte, s nem fogadott el sem testi fájdalomcsillapítókat, sem lelki vigaszokat, újra egy lapidáris tömörségű költeményt írt, hogy az álljon mementóként majd fölötte. Ezt a verset Ottlik *A Valencia-rejtély* (Bp. 1989.) oldalain az elpusztuló világ sírkövére vésné. A költőtársak után maga az író is lefordítja, átkölti, értelmezi ezt a titokzatos értelmű végső poétikai párlatcseppet a rózsáról: *ROSE? OH REINER WIEDERSPRUCH LUST, / NIEMANDES SCHLAF ZU SEIN / UNTER SOVIEL LIDERN.*

Mindez Ottliknál, mégpedig két variáns szerint is (Cholnoky mondja a 210. oldalon): *Ó, Matézis / Tiszta ellentmondás a kedved / Lenni senki álmának oly sok / Mintád alatt – mondja Rilke – a rózsára. / Az ellenmondás a kedved / Létezni, mikor / Struktúráid sok-sok rétege alján / Semmi sincs.*

Ottlik Géza sorai közt természetesen olyanokat is találhat az olvasó, amelyek Rilke-sorokkal vitáznak. Nincs ebben semmi különös, gondoljunk csak a *Buda* lapjain arra a perre, amit Medve folytat egész életében a kedves költőjével, Petőfi Sándorral. (Milyen boldog, amikor 1956-ban ő veszít, Petőfi megnyer.) Rilke visszahúzódása és az emberek közt élni parancsa között kell választania Szeredynek 1957-ben (*Iskola*, 5-9. p.). Ez a dilemma egyben a regény iniciáléja. Ama magányos hegedűsöt is megelőzi. Nem csupán nézők (rilkei értelemben: *Zuschauer*-ek) vagyunk a világban, mint ingyen moziban (Vö. *Buda*, 18-19. p., 85-86. p., 275. p., 277. p.). Miképpen a történelmünk 1956-ban megcáfolja Orwell-t (u. o. 278. p.), úgy az egyes ember is nekifoghat önnön egzisztenciájának legkilátástalanabb küzdelmeihez is. Rilke után Ottlikban mint-ha ennyivel is több lenne már az antropológiai bizalom.

„A jövő vagy jobb lesz, vagy semmilyen sem”

Szabó Zoltán, a szociográfus

Szabó Zoltán szociográfiai munkásságának morális alapjai voltak. Nyilatkozatait, tevékenységét mindig alapos adatgyűjtés és elemzés előzte meg, hogy azok a valóságra és ne valamiféle hangzatos politikai szólamra adjanak választ. Már 1934-ben a következőképpen fogalmazott a *Fiatál Magyarország* című lap hasábjain: „A megismerés itt nem könnyű és nem élvezetes feladat. Olyan, mint Tamás apostolé, aki megmártotta ujját a krisztusi sebekben. Csak annyival súlyosbítva, hogy a mai fiatal útját nem a hitetlenség kell vezesse, hanem a hit.”

Szabó Zoltán, ezekből az alapelvekből kiindulva, úgy rajzolta fel Tardot a társadalmi igazságtalanságok térképére, hogy az egyben az egész korabeli magyarság helyzetének bemutatására is alkalmas lett. Írását a kérlelhetetlen pontossággal és hitelességgel megírt tényfeltárás jellemezte. A '30-as évek bükkaljai társadalmának ismertetésén, s annak minden visszasságán keresztül igyekezett a hagyományos faluközösségek felbomlását bemutatni. A summások és napszamosok „megbomlott” világát villantotta fel, hogy szertefoszlassa a városi embernek a magyar föld és magyar paraszt életével kapcsolatos idillisztikus elképzeléseit. Betegségek, gyilkosságok, öngyilkosságok, nyomor, földhöz ragadt gondolkodásmód, önpusztító életforma, erkölcstelenségek, mint az évszázados kilátástalanságban élő ember szellemi és jellembeli torzulásának eredményei jelentek meg a kötet lapjain. Több volt ez, mint szokványos birtokstatisztika. Nem pusztán számokkal, adatokkal dolgozott, hanem kereste a társadalom mélyén meghúzódó motivációkat. A hétköznapiak tárgyyszerű adatai mellé odaállította a külső hatások és belső szellemi viszonyok közötti összefüggéseket. A teljes keresztmetszetet az egyesek sorsán keresztül, induktív módon igyekezett bemutatni. Az egyes ember sorsából a tardi helyzetre, Tardból pedig egy egész ország, egy egész társadalmi réteg, a parasztság nyomorára mutatott rá. Kitekintést tett a törpebirtokosok és a vidéki értelmiség helyzetére is. Könyvében a földkérdés központi helyet foglalt el. A paraszti létforma szétesésének egyik legfőbb okát az urbanizáció szívó erejében látta.

A kötet harmadik kiadásának előszavában írta: „Megint ősz van és hű falvaink, Tard és a többiek, megint úgy néznek a tél és a következő újesztendő elé, mint eddig, mint tavaly, vagy tavalyelőtt. Az asztalra ezentúl se fog több étel kerülni, az élet ugyanaz marad, a munka ugyanannyi és a napszám se fog könnyelműen növekedni. Most ugyanazt találnám Tardon, mint egy évvel ezelőtt, a tények ugyanazokról a bajokról vallanának. A temető megszorodott azóta néhány sírral, a falu néhány gyerekkel. Hogy közben ez a könyv megjelent, elfogyott, visszhangot vert, nagyon mellékes a falunak és nyugodt, türelmes parasztjainak. Nem változtatott a sorsukon és nem segíthetett, amint sohase hittem, hogy változtatni fog. A könyvből Tardnak is jutott valami kereset és Rózsa Józsefet, a tanító munkatársat meghurcolták, bár siker nélkül, csak ennyi az egész. A végső eredmény

csak ez: a tardi bajok ismertek lettek, de eltűntetésükre nem történt semmi. Különös országban élünk, ahol a szó hasonló a kőhöz, mely néhány gyűrűt ver a víz színén, és aztán elmerül egyszer s mindenkorra. Nálunk a felismerést nem követi tett, a terveket nem követi megvalósítás. Sokan és sokszor kérdezték tőlem: miért írtam meg mégis ezt a könyvet, ha mindezzel tisztában voltam? A választ egy közéleti előkelőségünk adta meg. „Veszélyes munkát végeznek azok az írók, akik nyugtalanságot keltenek” – mondta. A felelet erre nem lehet más, mint ez: Úgy van, éppen ez a cél: nyugtalanságot kelteni és szorongást. Felizgatni a túlságosan nyugodt kedélyeket, eloszlatni azt a pusztulást takaró hitet: nyugodt és békés ország vagyunk, ahol nem kell történnie semminek se. Kell robbantani félelem nélkül azt a lelkiismeretlen nyugalmat, mely halálos veszedelmek fölött épül, mert halálos dermedtséget jelent. Többet, mint ennyit, alig tehet az író, még ezt a nyugtalanítást sem ő végzi, hanem a tények, melyeknek ő csak közvetítője és hű továbbadója. Merem fordítva mondani az idézett intelmet: azok vesznek magukra nagy felelősséget, akik a veszélyeket takarják, a bajokat eltagadják, és a változtatást halogatják.

Könyvében a klasszikus szociográfia eszköztárát, többek között a személyes jelenléten alapuló beszélgetéseket, a terepmunkát, a kérdőíveket, a helybéli népdalokat, verseket, sírfeliratokat, s a falusi gyermekek dolgozatait éppúgy alkalmazta, mint az írói érzékenységből fakadó mélyre látás adottságát. Vizsgált, tüneteket mérlegelt, diagnózist állított fel, sőt gyógymódot ajánlott. Gazdag függelékekkel ellátott művét mégis egy temetői képpel zárta: „A jegyzőgyakornok a legfontosabb halott a parasztok temetőjében, ahol eldült kereszt alatt Jézus nevében nyugszik a régi Tard.”

Másik nagy szociográfiai munkájában, az 1938-as Cifra nyomorúságban is egy archaikus paraszti közösségnek, a palócságnak a folyamatos szétmorzsolódását elemezte. Úgy látta, hogy a főváros relatív közelsége, s a „nagyvárosok” – Salgótarján, Miskolc – vonzóereje, a hagyományos közösség szisztematikus felbomláshoz fog vezetni. Végeredményét tekintve a Cifra nyomorúság ennyiben a tardi helyzet megállapításait erősíti: azaz a földközponturn falusi közösség és a kapitalizálódás felé mutató városias létforma ellentétét.

A '20-as, '30-as évek az átmenetiség éveit voltak. Átmenet a két világháború között, s egy csonkolt társadalom és a gazdasági szerkezetből fakadó túlélési kísérlet konzolidációs politikája és egy világméretű gazdasági válság letaglózó valósága között. Átmenet a napszámos parasztság társadalmi rétegéből az ipari társadalmak munkás rétegei, egy számára teljesen idegen világ felé. Ez az idegen világ, állapította meg Szabó, a parasztok számára nem cél, csak eszköz, hogy átmeneti bér munkájukból, spórolt keresetükből földet vásároljanak, és önálló gazdaként boldoguljanak. A földből megélni képtelen parasztság sorsa nem egyszerűen a birtokelosztás kérdése csupán. Fölvetette a magyar történelmi fejlődésben rejlő sajátosságokat, s az általa vizsgált kérdés ettől kezdve történelmi dimenziókba került. Logikai gondolatmenetében egy félfeudális világ „megerőszkolt” önfejlődésének kísérletét követhetjük nyomon, amely nyilvánvalóan nem jelenthetett tényleges megoldást a felbomló régi közösségek bajaira.

Mindezek miatt Szabó, átfogó társadalomkritikájában, a magyar társadalom szerkezetének olyan átalakítását sürgette, amely hosszú távon is egyensúlyt

teremthetett volna. Nem földosztást, hanem földreformot követelt. Ezt tartotta ugyanis a probléma legkardinálisabb kérdésének. Művei ilyen értelemben társadalomébresztő szerepet kaptak. Szabó Zoltán nemcsak megdöbbeneni akart, hanem azonnali cselekvést sürgetett.

Írásaiban a mesterkéltég nélküli, természetesen és jólesően áradó stílus figyelhető meg. A száraz szociográfiai adatokat nem tudományoskodó, hanem sokkal inkább olyan irodalmi stílusban volt képes megfogalmazni, hogy az élvezetes olvasmánná válhatott az átlagos olvasó számára is. Írását prózában fogalmazott lírai vallomásnak, morális töltetű esszének érezzük. Mint valami speciális útikönyv, a Cifra nyomorúság nem az egyszerű utazó szemével láttatja a tájat, hanem a dolgok mögé néző, s az ott élőkkel együtt érezni tudó író szemével. „Mert ez a szegénység csakúgy hozzátartozik a tájhoz, mint a szépség. A föld, mely változatos az utazónak, nehéz a parasztnak.” Nem a látnivalókat sorolta, hanem a látható dolgok mögött meghúzódó problémákra hívta fel a figyelmet. „Olyan ez a föld, mint a parasztlak, akik rajta élnek: cifra és nyomorúságos egyszerre. A ruhája ennek a tájnak szép és pompás, antik ékszerei a várromok, színei a sokféle erdő zöldje, a földszalagok sokárnyalatú barnája. De a mélye szegény és nélkülöző. Ezt a szegény földet úgy rejti a táj, mint sovány testet a sok cifra szoknya.”

Nem a „szakmának”, hanem a közvéleménynek kívánt egy olyan felrázó művet a kezébe adni, amelyből világossá válhatott számára, hogy a problémák nem egy-egy szakember belső ügyei, hanem az egész nemzeté, az egész magyar társadalomé. Mert bár a fent idézett két szociográfiai műben látszólag egy-egy kiválasztott tájegység problémáit elemezte, taglalta, azért nyilvánvaló, hogy ezeken keresztül az egész magyar társadalom belső fejlődési rendellenességeit igyekezett bemutatni. Ezeken a tájakon ugyanis föllelhető volt úgyszólván minden magyar társadalmi képlet, s háborítatlanságukban jobban meg lehetett figyelni a fejlődés irányát és eredményeit. A falukutatás szűkebb horizontjáról a társadalomkutatás tágasabb mezőire terelte a figyelmet. „Nem a munka keseríti az embert, hanem a társadalom” – idézi A tardi helyzetben egy öreg parasztember bölcsességét, s ezzel egyben kimondja a legfőbb problémát is. Úgy tartotta, hogy az egyetlen megoldás az egész társadalom szerkezetének átalakítása és egyensúlyának megteremtése lehet.

Mindezek miatt írásaiban nemcsak a parasztság kérdéseit boncolgatta, hanem a munkásságét és a polgárságét is, s ez alapjaiban különböztette meg munkáját a korszak többi szociográfiai műveitől. A szociográfia módszereivel és a társadalomkutatás tudományos eszközeivel rendkívül plasztikusan, kristálytisztá precizitással és kiváló arányérzékkel mutatta be a magyar paraszti társadalom proletarizálódásának cifra nyomorúságát, illetőleg az ipari munkásság és a nagyipari kapitalizmus speciális, magyarországi, feudalisztikus megjelenési formáit. A szociális rövidlátást, az egészségtelen közszellemet és a helytelen politikát okolta a történelemért. Azt vallotta, hogy a könyvében vázolt világ nem pusztán szociális, hanem lelki is.

Írását sok helyütt áthatották a magyarságért érzett aggodalom, a féltés hangjai. Ennek egyik jeleként mondja ki a Cifra nyomorúság utóhangjában: „*A jövő vagy jobb lesz, vagy semmilyen sem.*” Kutatásainak és megállapításainak talán ez a fájdalmas végkicsengése teszi művét, műveit nemcsak az akkori, hanem a jelenkori Magyarország helyzetére vonatkozóan is megrendítővé.

SZÉPIRODALOM

CZIGÁNY GYÖRGY

N a p o k

*Magát magába temető,
még újszülött, máris halott
napok. Napoknak vonulása.
Megvakult, fényes angyalok.
Ki él, vége-nincs sorra lát.
Léttel biteget ami nincs,
nyitja, folyton veri a semmi,
a zsarnok álmok kapuját.
Végeláthatatlan a sor már.
Roskadva mellkasunkban élnek,
beomló sorok sokasága.
Elakadó szív börtönének
falán fölfutó dallamok,
test is, várakozó virág.
Lágerbe vonuló napok.
S bőröndjeinkkel megy a bordár:
fölsleges rubás kosárból
kandikál ki valami kék,
leányka blúz legfelső gombja.
Öröm fakad az égzengésben?*

*S zúdulnak egymásra napok,
jégtorlaszok és venyigék.
Sebesek, mozdulatlanok.
Halálunk csak az Isten gondja:
sejtjeinkben már gyűlik áram,
józan föltámadásra készen,
hogy lehessen is együtt lenni
velük valaki mosolyában.*

Félpercesek

(Örkény István 100. születésnapjára)

Macskajátékok

Meddig él egy macska?

Kormos Sámuel a neve. A fülétől a farkáig fekete, és zöld a szeme. Kandúr volt valaha, egy szál ősz bajsza van.

Nem Samuka-korában ismertem meg. Próféta nevét sem én adtam neki. Kormos Sámuel az építész szomszédom árvája. Kapcsolatunk elveim ellenére bontakozott, mert babonás vagyok, és lenéztem a cicákat, bármit is mondott Ottlik Géza róluk, bárhogyan is szereti őket Pomogáts Béla.

Skót juhászunk életében Samu a kerítésig sem merészkedett. Boldogult úrfi korában a szomszédék leanderes udvarán, a medence szélén napozott. Aztán egyszer csak várt a kapuban, üldögélt a teraszon, beóvakodott a kutyaházba, és lapos pillantásokkal közölte, hogy átköltözne. Napról napra gyöngült bennem az ellenállás, aztán megkedveltük egymást. Hol van már a kopott, kivörösödött bunda! Fényes, koromfekete a szőre, ahogy szalad, szinte a föld fölött jár örömében. Válogat a kendermagban, egy kiskirály se él jobban. A maga módján udvarolgat is. Félrenéz, hadd falatozzon az a kis fehér cicus.

Hazafelé jövet a házunk közelében elgázolt, útszélre dobott fekete cicát vettem észre. Kikászálódtam az autóból, nyeltem a könnyeimet. Semmi kétség: az enyém. Egy kockás takaróval letakartam, kilógott a farka. Hazaindultam macskakoporsóért.

Hátranéztem, a kockás takaró ott hevert az úton, nem lógott ki alóla semmi. A szerelem legyőzte a halált, mert a kapuban ott nyávogott Samu, a garázstetőn meg a kis fehér barátnő nyújtózott, és közben Lackfi János költeményét do-rombolta: „Este a cica /vagyik pasira...” Samuel fölnevezett rá, rám is vetett egy pillantást, aztán annyit se mondott, hogy kukk vagy murmuka vagy nyáú, csak sarkon fordult. Tele önbizalommal, himbálódzva indult a garázs felé, mint egy pannon puma vagy egy kandúr balerina. És mintha hiányzott volna már az az egy szál ősz bajusz. Csermlényi Viktor macskában – gondoltam, az a kis szégyentelen meg Paula. Én meg a féltékenykedő Orbánné vagyok, aki majd várja vacsorával.

Meddig él egy macska? És meddig kandúr a kandúr?

Utóirat

A macskám esténként kaparászik az ajtón, beengedem. Amióta hozzám költözött, fokozatosan vette birtokba a lakást. Először csak összegömbölyödött a lábtörlőn, rémülten nézegette magát az előszobatükörben, le-föl sétált a fara-

gott konyhaszekrény peremén. Végül beslisszelt a szobába, odaült az íróasztalhoz, lépegetett a számítógép klaviatúráján. Írni kezdett. Tévét is néz. A filmekben is szereti a madáracsicsergést. Aludni a könyvespolcon, a művelődéstörténet mögött szeret. Az ötödik kötet után kilóg a farka. Kultúrmacska.

Rettegek az ajándékaitól. Pedig a legfinomabb falatokat nekem hagyja meg, a vadgalamb mellét leteszi az ajtó elé, Lázár Ervin kedvenc gyurgyókáját meg a papucsomba. Végül kapott egy csengős nyakörvet. Másnak csengős báránya, nekem csengős macskám. Vadászott, óvakodott, csilingelt, vihogtak a rigók. Két hét se telt bele, elege lett az egészből, leszerelte a csengőt, mint Berzsián.

Kormos Sámuel most nem kaparászik, hanem dörömböl. A szájában kisegér, még él. Kidobom egerestől, szidom, mint a bokrot. Sikítózom is. Pedig meg kellett volna veregetni a vállát. Se szó, se beszéd visszaköltözik a szomszéd udvarra, ahol árván maradt. Üldögél kedvenc helyén, a medence partján, a leander alatt. Hátra se néz. Éhes lehet, delet harangoznak már. Én meg magamra maradok a helyzethez illően nagy gondolatokkal. Samu más, öntörvényű, szabad lélek, büszke és sértődékeny. Ha kóborolni támad kedve, lelép, de a maga módján szeret.

– Cicám – kiabálom –, tálalva van. (Úgy szólítom, ahogy akkor, amikor még a nevét se tudtam.) Egyébként is, mi Sámuel, se mancs, se láb, se nyávogás! Mintha nem is hallana, de sompolyogva elindul, lazán átdobja magát a kerítésen (ki mondaná, hogy 15 nyarat látott), máris puhán dörgölődzik a bokámhoz. Elfelejttem a tépett vadgalambot, a halott gyurgyókát, a következő egérré meg nem akarok gondolni. Bár nevelésem eredményeként mintha elszaporodtak volna pincénkben az egérek. Sámuel gyakran kapott nyers csirkemellet, májat, és egy kicsit hanyagolta őket.

A levelesládánkban nem ok nélkül ezt találtam a minap:

„Hozott szalonnával egérintást vállal doktor Varsányiné.”

A számítógépemen meg megjelent: PS. „Ugyanezt Kormos Sámuel szalonna nélkül is!”

Példázatok

1.

Egyszer volt, hol nem volt, valahol messze keleten volt egyszer egy kis szabó és egy szegény suszter, a komája. Összejártak, beszélgettek, vodkáztak, üldögéltek, de a szabócska keze járt közben. Öltögetett, fércelt. A tű hol a kezében, hol a szájában, hol meg a mellette lévő újságba szúrva. Ám nem a mesében vagyunk, hanem Szolzsenyicin betűrengetegében. Az újság a Pravda, a Pravdában a vezér képe, és a szabócska a tűt éppen a szemébe tűzte. Ettől kezdve aztán gyötrődtek mind a ketten.

– Vajon észrevette? – rémült meg a szabócska.

– Provokáció is lehet – nyilalt a suszterba.

Summa summárum addig szenvedtek mindketten, amíg feljelentette komáját a suszter. Ettől kezdve a szegény szabócska a GULAG-szigetcsoport egyikén élt, éldegélt, amíg csak meg nem halt.

2.

Az iskolai kórus feláll, felhangzik Kodálytól a Békesség-óhajtás. Virág Benedek szövege szárnyal: „Béke! Mennyeknek koronás leánya!...jelenj meg/ Már valahára.” A karnagy átszellemült, az iskolaigazgató kihúzza magát. A produkció majdnem hibátlan.

De beüt a baj. A kórus első sorának közepén kereszt lóg egy dundi lányka nyakában.

– Szóvá kell tennem – gyötrődik az igazgató, aki kántortanító volt valaha.

– Mások is láthatták – emészti tovább magát.

Kóróvá hervad, amikor észreveszi, hogy ki áll mellette. De a fiatal karnagy zsidó, hogy mondja meg neki, hogy szedesse már le a lányka nyakából a keresztet. Ez a széplélek amúgy se tenne ilyet. Így meg aztán valóságos tótágas lenne a dolog. De hát éberség is van a világon! Kirohan, tépelődik, aztán mégiscsak hívátja a karnagyot.

– Kedves kolléga, gratulálok, de legyen gondja arra, hogy máskor ne viseljenek testékszereket a kórus tagjai.

3.

1981: a Csiky Gergely Színház bemutatja a Marat/Sade drámát. Eljátszották Nancyban, Metzben, Zágrábban, Varsóban, Gdanskban, Karlsruheban. 1982-ben a belgrádi nemzeti fesztivál fődíját nyerte. Ó, régi szép idők!

1981. december 13-án láttam az előadást. Aznap Lengyelországban Jaruzelski tábornok kihirdette a rendkívüli állapotot. A színpadon Peter Weiss drámája pereg, ahogy azt De Sade márki a charentoni elmeegógyintézet ápoltaival előadatta. A segélykiáltásokba beleborzadok. Működésbe lép bennem a mögöttes szöveg, a mögöttes hang, a mögöttes kép. Aztán temetetlen holtak hevernek a színpadon, s mögöttük megjelenik díszletként a Corvin-köz. A lélegzet elakad, a pördülő kéz is megállna a levegőben.

A színházból hazafelé tartva hallom:

– Vajon huszonöt év múlva Wrocławban előadják ezt a darabot a lengyelek? Jó, ott is lesz hozzá bolondokháza, de hány halott lesz a háttérfotón?

Buszon

1.

Ezen a buszon mindenki mindenkit ismer. Már a megállóban sincs idegen. Lám, most is ott áll az a szépséges fiatal cigányasszony, a város fele tart. Ahogy Illyés mondaná, jó alakja az eleganciája, de egyébként is ad magára.

– Hová? – kérdi tőle egy falubeli.

– Szolariumba – mondja.

– Csak nem? – csodálkozik a másik (meg én is).

– Ha mondom.

Megérzi bennünk a hitetlenkedést.

– Szeretnék barnább lenni – mondja és mosolyog.

2.

Csurig a busz. Befészkeljük magunkat. Balról, jobbról mellettem természetes asszony, az ablak mellett vasutas egyenruhában egy sápadt, álmos leányzó. Nagy érzés közöttük ülni. Faluról falura fakul bennem a fogyókúra gondolata. Bámolni valóak a méreteik. Otthonkájukba alig fér a mellük, a csípőjük, pedig ezt a klasszikus darabot nem topmodelleknek árulják a piacokon. Két willendorfi vénusz! Minden arról mesél rajtuk, hogy a tükörbe már régen nem néznek. Nem nők, feleségek, csak anyák, nagymamák, de azok a helyzet magaslátán. Lábuk előtt kimerült, kiürült szatyrok.

– Tegnap Jákóba voltam – mondja az egyik, aki Margit.

– Én meg Tótiban és Jádon, a Katinknál – vetélkedik Magdus.

– Rétest is vittem a héten az unokáknak Atádra – húzza ki magát a balszélső.

– Én meg Göllében jártam – teszi hozzá a másik. – Otthon meg csak áll a dolog.

Mind a ketten sóhajtanak, bizony így van, de ha már ingyenbe van a busz, utaznak. Menetrend szerint rántják a csirkét, sütik a pogácsát. A mesében még Piroška vitt elemőzsiás kosarat a beteg nagymamának. Nekik vajon vissz-e valaki?

3.

Mire a második faluba érünk, ki van merítve a jövés-menés témája. Nagyokat hallgat a két asszony. Érzem, hogy nehezükre esik. Ekkor Margitunk másfelé sodorja a beszélgetés fonalát. A mellette ülő sápadt, sovány, szőke leányzóhoz fordul, akit eddig észre se vettek.

– Aztán van-e már valakid, Andikám?

– Igen – rebegi boldogan a lány. Lesüti a szemét, elpirul, ahogy szokás. Meg is szépül.

– A neten jöttetek össze? – Andika bólint, igen.

In memoriam B. néni

Lázmérés, vérnyomásmérés, gyógyszerek és „hogy aludt a kedves beteg”. Ilyen egy téli reggel a kórházban, ilyen a nyári is. De ez a nap mégis más!

– Jön Bors néni! – hallom innen is, onnan is. A kicsi fekete ápolónő rám kacsint: – Ha hiszi, ha nem, a kedves beteg, Bors Józsefné személyesen. Egyéb-ként meg kell hagyni, rendes népek fekszenek az osztályon. Micsoda seggük van a kertben a macskáknak! Mintha Bors néni el se ment volna.

Már hallom, ahogy Nemes Nagy Ágnes hőse dudorászik a folyosón: „Rengeg erdőn éltem én/, molnár lánya voltam én.” A szobánkban éppen üres egy ágy. Ugyan hova is kerülhetne máshova? S még hogy belép?! Az is lehet, hogy berepül, ahogy a *Bors néni könyvében* áll. Tudnak erről egyet s más – a bűbáj

nővéren és rajtam kívül – a többiek is. Mellőzik a keresztnévét, másét meg használják, mert Bors néni az Bors néni, és nincs tovább.

Végre jön, de nem dalol, nem repül, csak belép. Se apró termet, se pufók arc, kicsi ősz konty se rezeg a fején. Szótlan, fekete, szomorú. Nincs a természetben vesztes, csak ő – mondja a tartása is. Fanyalogva méregeti a gyöngélkedő ágyat. Most azt kéne mondania, hogy: „Mit nekem a hepehupa, / Nem vagyok én setesuta...” De csak úgy árad belőle a keserv. (Nem ok nélkül, de nagyon.) Szürke-fekete kedvének árnyéka átnyúlik az ágyamra. Már tudom, hívhatják ugyan Bors Józsefnénak, de mégsem Balogh Borbála a Báthori utca 3-ból.

Elmélázom, milyen érzés lehet ilyen híres névvel élni? Tőle bizony aligha fogom megtudni. Meg se próbálom. Nem puffantana le, de szemmel verne, ha megkérdezném, emlékszik-e a Bors néni könyvére, a Bóbitára, a Vackorra? Nemes Nagy Ágnesra, Weöresre, Kormosra? De mi végre alázzam meg? Minek? Olyan mindegy már. Elég, ha mi tudjuk a titkát. Csak Júlia-, Romana-, Tiffany-füzeteket vesz a kezébe, és este nyolckor alszik. Én meg bámulom a sötétet, és vigyázom az álmát.

De van remény. A harmadik ágyon fekszik valaki, akiben ott a Bors-néniség. Pici, kerek és mindenkit szeret. Baja, gondja több nála senkinek. Róla elhinném, hogy beszélget a Holddal, hogy kendőjével letörölgeti a képét, aztán meg kézen fogva sétálnak. Ha átmegy a kórházkertben,

jön,

jön,

jön! – nyávognak a cicák. A ginkgófa ága meg lehajlik hozzá.

Metamorfózis

RIGÓ BÉLA

Örkényes üzenetek

Tatjana Voronkinának

Tóték

*Ne nézz a zsarnok szemébe!
Felébred benne a vadállat.
Ne nézz a háta mögé se,
mert amit nem lát, attól retteg.
Süsd le a szemed! Ha elalszol,
álmodban ő már nincs.*

Macskajáték

*Ne beszélj! Nyávogj, dorombolj,
prüszkölj, karmolva védekezzél!
Macskaszinten minden csak játék.
Ösztön vezet, légy engedelmes!
Így kevesebbet vagy, öreg – ember,
s ami még rosszabb, öregasszony.
Mert az megöl.*

Rózsakiállítás

*Rózsakertész, legyél te költő!
Verseket ültess a jövőbe!
Higgyél bennük, hogy még kinyílnak,
rólad ragyognak, illatoznak,
és érted is szűrnak a tüskék.
Úgy élsz tovább, ahogy szeretnél
élni ma is.*

Egypercesek

(Néhány fortocska még kinyílik
télről vacogó ablakunkon.)

*Ezeket mind egy lélegzettel
olvasod végig. Fulladozhatsz
közben. Sebj. Végül kifújod
a romlott levegőt magadból.
Így mindig szellőzik a lélek.
Hogyba hagyják.*

Megjegyzések

„Félperceseim” önmaguknál hosszabb magyarázatot igényelnek. Az ajánlás nem véletlen. Tatjana Voronkina megrendelésére születtek meg. Ezért fortocskák például a téli szellőztetések biztosító kisablakok, a hadifogságot megjárt Örkény sem mondhatta volna másképp.

Oroszországban is többfelé megemlékeztek Örkény István századik születésnapjáról. Tatjana Voronkina novellákat fordított az ottani Nagyvilág, az *Inosztannaja Lityeratura* számára. A *Voronyezs* című folyóiratot rábeszélte a hasonló című Örkény-dráma szövegének közlésére. Még a „határon túli” orosz folyóiratokban is volt igény az egykori Szovjetunió szerte sikeres íróra. A tallinni *Vüsgorod* is új anyagot kért. A minszki *Nyomon* pedig egy terjedelmesebb Örkény-válogatást közölt júniusi számában. Ehhez kellett a versciklusom, hadd lássák, ez az író még mindig próféta a saját hazájában is.

Az ünneplésből csupán azokat a publikációkat említettem, amelyekben szerepe volt Tányának. (Első férjétől ráragadt családnevét magyar barátainak jó része nem ismeri.) Saját – elfogult – véleményem helyett hadd idézzem Barna Imre laudációját, amelyet 2010. február 9-én mondott el a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Füst Milán-nagydíj átadásakor: „Tatjana Voronkina irodalmunk egyik legfőbb képviselője a nagyvilágban, 'a magyar irodalom orosz írója'... Hosszú pályája során több mint 300 kötetnyi magyar irodalmat fordított le, mintegy személyes ügyként, már-már társalkotóként alkotva újra orosz nyelven minden egyes művet... Neki köszönhetjük többek között, hogy méltóképpen szólalhattak meg oroszul Jókai és Krúdy, Babits és Kosztolányi, Karinthy és Németh László, Illyés és Szabó Magda, Fejes Endre és Kányádi Sándor. Kedves szerzőjét, Örkény Istvánt is általa ismerte és szerette meg az orosz irodalmi és színházi közönség. Végül, de korántsem utolsó sorban, az ő érdeme, hogy a minap végre oroszul is megjelenhetett a magyar Füst Milán európai remekműve, „A feleségem története.” (Ez a díjátadás egyébként kész számmisztikai parádé. Tánya a századik volt, aki átvehette a Füst Milán-fordítói ösztöndíjat, a tizenötödik nyertese volt a nagydíjnak, ezt *A feleségem történetének* orosz kiadásáért kapta, amely – Füst Milán halála után – éppen a huszonötödik.)

Szolgáltatásaink, későn jövőknek is

A hozzátartozók, egyéb családtagok és a többi gyászoló már régen elmentek, a temető kiüresedett és elcsöndesedett. Igazi kánikulai meleg volt, életnek nincs jele, semmi nem mozdult, és mindenhol por szálldogált. Csak a friss sírgödör benne a koporsóval, a szertartás miatt összehordott eszközök, kötelek, ásók, csákányok meg különböző virágcsokrok hevertek szanaszét a környéken, no meg a sírásó maradt már csak ott. A sírásó, egy ötven-ötvenöt éves forma férfi a friss sír mellett üldögélt. Ebédelt. Szalonnát és kenyeret vágott föl kockákra, paprikát, paradicsomot kanyarított hozzá, a katonákat végül egy hangyányit sóba tunkolta, aztán csak jóízűen falatozott, és a falásokhoz – sutyiban, mert munkaidő alatt tilos a szeszesital fogyasztása – sört ivott nagy kortyokban.

Egyszerre aztán egy meghívott érkezett, szemmel láthatóan jókora késéssel, hiszen a szokásos ceremónia szerint lezajlott szertartás már órákkal korábban véget ért, és még a legkitartóbb temetőbe járó öregasszonyok is – akik egy-egy jó sírásóért akár idegenek temetéseire is szívesen kilátogatnak – régen hazamentek már.

A megkésített meghívott látogató férfi volt, amolyan szétszórt, kapkodó értelmiségi, és úgy harmincöt–negyven körül járhatott. Feledékeny és figyelmetlen ember lehetett, ez már elsőre is jól látszott rajta, abból a klasszikus fajtából, akiről még legbensőségesebb barátai, jóakarói is azt tartják, hogy „egyszer majd még a saját temetéséről is elkésik”.

A férfi kicsit lihegett a nagy melegben és erősen izzadt is. Végre megtalálta a keresett sírhelyet, a falatozó sírásót, és az eltikkadt ember megkönnyebbüléssel letelepedett mellé.

– Szép jó napot! Húú, nagyon elkéstem? – kérdezte a sírásót, és kifújta magát.

– Ja – nyammogott két falás közt a sírásó.

– Aztán, mondja már, milyen volt? – kérdezte az értelmiségi, aztán eszébe jutott, hogy hagyja enni szerencsétlen embert. – Várjon, először fejezze csak be az evést, addig járok egyet.

Tíz perc múlva újra letelepedett a sírásó mellé, megkínálta cigarettával, aztán mindketten rágyújtottak.

– Szóval, milyen volt? – kérdezte az értelmiségi férfi, és megtörülte a homlokát.

– Hát, uram, tudja, hogy megy ez. A szokásos. Nem maradt le semmi extráról.

– Na, és volt valami? Úgy értem, hogy sírás, zokogás, beszédek, méltatás, ilyenek.

– Nem, nem. Semmi sikoltozás, jajveszékelés, semmi különös, az átlagos, sőt, talán egy kicsivel elegánsabb is. Úriemberek voltak ezek, egyáltalán nem hisztiztek, meg látszott is, hogy jobb helyről jöhettek. Könnyű temetés volt – felelte. Bekapott egy katonát, rá egy korty sört és egy ideig hallgatott. Aztán mégis csak megszólalt: – Hanem, hát engedje meg az úr, hogy megkérdezzek itten valamit – bökte ki a sírásó. – Borzasztóan elkéstem, lemaradt az egésztől.

Mert én sok késést láttam már, mióta itt dolgozok. Késétt itt már a pap, mert, bocsánat, csont részegre itta magát, késtek már a halottszállítók valami durrdefekt miatt. Előfordult, hogy mindenki itt volt már, csak a rokonság, meg az özvegy nem; aztán késtek már az özvegyek, meg még ki nem. De az Ön késése, uram, az nem is késés, az valami, nem is tudom... Úgyhogy nem is tudom, mit mondjak, nem semmi ez a késés! Nem lesz ebből sértődés?

– Hát, igen, valljuk be: sajnós teljesen igaza van. De hát a közlekedés, hát ez tragédia. Mert valami iszonyú forgalom van ebben a rohadt városban, több mint másfél órát csücsültem egy dugóban a belvárosban, és egyszerűen nem tudtam mit tenni. Aztán amikor meg ide értem, nem volt parkolóhely, és a végén meg nem találtam meg ezt a parcellát. Nos, ennyi. Pedig még virágot is hoztam. Be is dobom a sírba. De utálok is ezt a várost, ezt a rohadt hajtást mindig, mindenhol, mindenért, még a legnyomorultabb, utolsó semmiségért is.

– Nos, igen. Itt azért kétségtelenül jóval nyugalmasabb – mondta a sírásó.

– Ha már késésről beszélünk: én szörnyen pontatlan ember vagyok – folytatta az értelmiséginek tűnő férfi –, de olyannyira, hogy világ életemben mindig, mindenhol elkéstem, elaludtam, lekéstem, lemaradtam. Még a saját anyám is azzal hergelt kölyök korom óta, hogy „édes fiam, olyan szétszórt vagy, hogy bizony isten, én azon sem csodálkoznék különösebben, ha egyszer még a saját temetésedet is lekésnéd”. És most aztán még azon is gondolkodnom kell, hogyan fogom majd ezt a közel kétórás késést megmagyarázni. És még az özvegy is... jaj istenem, nekem végem! Kutya egy kemény munka lesz, de nem baj, megérdemlem!

– Aztán mondja már el nekem, ha megkérdezhetem, hogy tulajdonképpen kit temettünk. Jó ember? Rossz ember? – kérdezte a sírásó.

– Hát, amolyan értelmiségi... tudja. Bölcsész, nyelvtanár, újságíró, íróféle ember. Remek dolgokat írt, és megjelent vagy hat-nyolc könyve is, de olyan nagy karriert nem csinált, és a pénz dolgában sem állt valami fényesen. Nem voltak jó viszonyban, ő meg a bankjegyek. De azért ritka derék, kedves egy figura volt. Igen, ezt határozottan állíthatom, egyáltalán nem volt rossz ember. Tulajdonképpen egy kimondottan tisztességes, normális, sőt rendes ember volt.

– Ezek szerint jól ismerte, nem? Gondolom, jóban voltak... Már ha nem vagyok tolakodó, hogy megkérdezem – szabadkozott a sírásó.

– Hogy jól ismertem-e? – gondolkozott el az értelmiségi férfi. – Ismertem, igen. Már amennyire meg lehet valakit ismerni ebben a mai világban. Viszont azt hiszem, elég jóban voltunk. Rengeteget beszélgettünk a világ dolgairól, nőkről, sikerről, magunkról, az egész életünkről. Hogy így megkérdezte: hát, igen, merem állítani, hogy jóban voltunk.

A sírásó diszkrétan köhintett, mintegy jelezve, hogy neki mennie kéne, még dolga van.

– Igen, igen, a jó barátok már csak ilyenek... megbocsásson uram, nem sürgetném, de dolgom van még itt délután. Jönnek az új kuncaftok. Még két temetésem lesz, megérti ugye? – tette hozzá magyarázatképpen.

– Ja, persze. Essünk is túl rajta, inkább előbb, mint utóbb. Hehehe – vihogott egyet tétován. – És hogyan csináljuk? – kérdezte. – Én még sosem csináltam ilyet.

– Gondoltam is, hogy nem. Egyszerűen fogja magát, vesz egy mély levegőt, kifújja, majd bemászik a gödörbe, ha szőlok, ha kell, segítek Önnek. Na most, ha lent van, óvatosan belelép, majd belefekszik a koporsóba, és ennyi, meg is volnánk. Nem kell aggódnia, nem fog érezni semmi fájdalmat vagy kellemetlenséget.

– És mondja... Tényleg nem fáj? Egyetlen dologtól félek, és az a fájdalom – mondta az értelmiségi férfi, kényelmetlen vigyorral az arcán, és a sírásó arcát fürkészte.

– Ahogy mondom. Tényleg nem. A szavamat adom, hogy nem fáj, sőt állítólag egy bizonyos ponton túl már kimondottan kellemes.

– Hát, ennek is meg kell lennie egyszer – mondta az értelmiségi férfi.

– Én is ezt mondom. A papírmunkát, gondolom, elintézte, ugye?

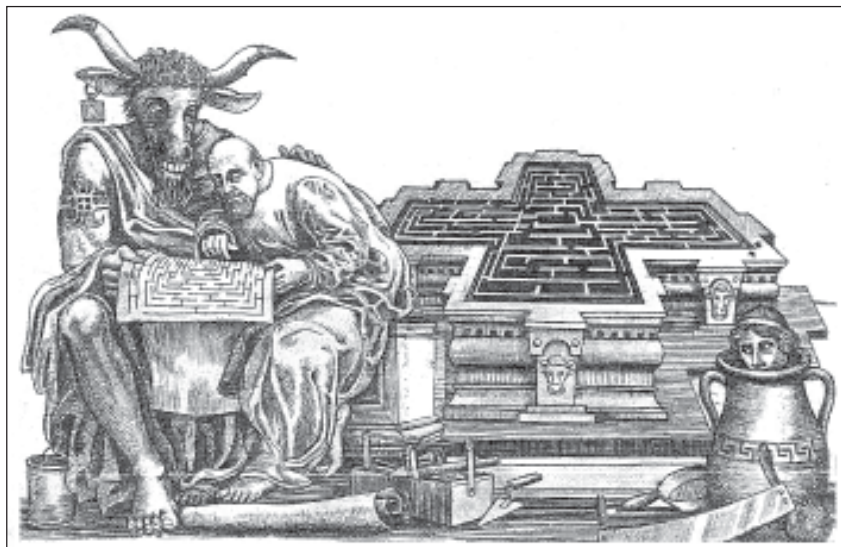
– Természetesen, a portánál leadtam minden papírt.

– Nos hát akkor a viszontlátásra! Kár, hogy mindkettőnknek mennünk kell, hiszen olyan jól elbeszélgettünk – mondta a sírásó –, mert ritka az ilyen. Rohannak, futkároznak az emberek, sürgetnek, idegeskednek. De könyörgöm: még itt is? Minek? Há' nem mindegy már? Nem értem én ezeket. Szóval, ritka az ilyen, mint maga.

– Köszönöm, ez igazán jól esik. Én is élveztem a beszélgetést. Hova rohan valaki egy temetőben, nem érem fel ép ésszel, magának teljesen igaza van. Hát, akkor a viszontlátásra! Na, most akkor segítsen! Lépek!

És az értelmiségi férfi lemászik a gödörbe, óvatosan belelép a koporsóba, majd elfekszik, elhelyezkedik, és a dolgok már mennek is a maguk több ezer éves hagyománya szerint.

A göröngyök tompán puffannak. Kulturált, diszkrét, gyors szolgáltatás. Még a későn jövőknek is.

Daidalos és Minotauros

KERÉK IMRE

Budai szobrok

Zolnay Lászlónak

*Íme szobor-balottait a föld
méből megszüli újra
ami volt eddig lappangó titok
rejtelem a fényre kibukva
feligézi csodáktól elszokott
bályogülte szemünket
szól hozzánk nyelven-túli nyelven
micsoda ünnep
fénye tündököl a Szűz mosolyában
letűnt korok megmenekült varázsa
sugárzik az eleven kőből
vígaszul annyi vérre gyászra
emeljétek arcotok nézzetek
szemünkbe félezer éven át
alvó kőférfiak kőasszonyok
megcsonkított-töredezett
ajkatok zengje ki
az enyészet sötét tárnáiból
Nap felé szálló
elnémíthatatlan dallamot*

Választok magamnak

*Ágak pengenek:
cimbalomverők.
Sej, választok magamnak
igaz szeretőt,
vadvízkék-szeműt,
császárkörte alakút.
Fonok lenhajába
búzavirág-koszorút,
százsorszéppel ékesítem,
tyúktaréj-csillagokkal
telistele bintem.*

*Hócsípején fűszoknya,
subogása vágyaimat
bizsergeti, bogozza.
Dülledező varangyszemek,
fullánk-mérgű viperák
ne bűvölnék, rontanák:
szöktetem, röptetem,
kéksátoros vadonba,
kőkénybokor-felbők közé
vadmadár-lakodalomba!*

Lorca-románc

*Vérszín hold süt a folyóra.
Édes ánizsillat árad
vízben hajladozó, fénylő
teste körül Lolitának.
Szellőbalkan súgdolóznak
parton a narancsfaágak,
lesik bámész csillagocskák
lágú ívét mozdulatának.
Ó, leomló rött sörénye,
ó, gömbölyű szűzi vállak,
nyurga combjai közt fürge
bullámok, balak cikáznak,
ó, bókelyhű vízirózsa,
álomi, tündér varázslat,
ne hagyj elepednem érted,
ó, jöjj ki a vízből, várlak!
Vérszín hold süt a folyóra.
Édes ánizsillat árad
vízben hajladozó, fénylő
teste körül Lolitának.*

HALMAI TAMÁS

Az út vége

*Nem érhet véget a világ
míg a végére el nem ért
harmadik szeme nekilát
látni az egyetlen személyt*

*s nagyon akarja mondani
a nem tudja még micsodát
aztán csak hallgat mint aki
a csodának is megbocsát*

*mint aki egész életét egy
előző életéből hozta
nem hasonlít csak félbetépett
basonlatokra*

Tajték

*Fénymívesek közt árnyékszobrász
elvegyülne a jók körében
de túl erős a másik sodrás
viszi viszi viszi sötétben*

*sűrű ködökbe sűrű áram
kertek alatt iramló tenger
míg egy szellős toronyszobában
fel nem ébred örvénylő testtel*

*körbeállják a körből jöttek
a jók s a jóság küldte rosszak
mert üres kézzel nem jöhettek
gyönyörű üres kezet hoztak*

*arcukra mosolyt komponál a
szabad derű szerelmes bála*

*s áll a torony tajtékhéjében
tenger lakja és sűrű sodrás
elvegyül a sötét a fényben
üres ködben az árnyékszobrász*

Szótlan király

*Lovon kel át a szél a síkon
bogy a hegyeket utolérje
zuban bogy zubanni tanítson
az eszmélet szabadesése*

*a fény kibagy a táj megzörren
fölsírnak a bamuból lettek
egy andezitmadár a földben
évmillióként csapdos egyet*

*szótlan király szíves kalandor
a senkiföldjén az aranykor*

Lovag, Halál, Ördög

Nem temetőkert az emlékezet

A múlt nem halott, még csak el sem múlt.

William Faulkner

Sírjuk mélyén őseim is rég lebomoltak
De bennem egészben maradnak a holtak
És ők mutatják féltő-egészlő türelemmel
Nézd ez a holdfény selyme és ilyen a napfény íze
Tudod a szűz hó alatt is szépen növekszik a búza
Hallgasd a forrásvizek hasznos fabuláit
Értsd a jámbor jószágok bibliai beszédét...
Ne légy bíró a celebek kutya-szépségszerenyén
Ne köss soha szerződést szexre a szeretőddel
Ne buborékfújásra használd utolsó szalmaszálad
Ne az eget bámuld ha jársz fényösvényeken
Szíved legyen mindig tele s közben könnyű mint a levegő
Ne bízz se alkonyi se hajnali álom receptjében
Ne féld a szóbálvánnyá meredtek ígeit
Az élet életet s halált kínál a Nemlét a Semmivel kecsgetet
Mi is kibírtuk hogy halálokat tétlenül néztünk
Szavuk bejárja az élet burjánzó dimenziót
Nem irigyek rám de nem is büszkék
Nem lázítanak de nem is kesergők
(Egyre többet tudok róluk ahogy magamba nézek)
Ha biztatnak e szikár dolgos kálomisták
Carpe diem azt is konokul eredetiben mondják
Már a túlvilágon mindent megtanultak
Elődeim cinkosan odakacsintanak az abszolút létezőnek
(A keretrím kedvéért: a Teremtőnek, az Örökkévalónak, az Úrnak)

Quintus Pontius Pilátus Ha-Nocri¹ előtt

Értek arámiul de beszéljessünk hát görögül²
Nézz végig magadon rongyos vagy szájalomra méltó
És magányos mintha családod sose lett volna
De mondják Dávid király véréből származol
Mindenkit megtagadtál csak hogy gyógyíthass vagyis
A démonokat kiűzd a betegekből és magyarázd a Törvényt
Vakon követ tizenkét együgyű kishitű földid
Miből gondolod hogy ők igazán értenek téged
Magad mondod egyikük hajnalig háromszor elárul

A többiek Simon kocsmájában rejtőzködve várják ki
Az éjjelt melynek leple alatt kereket oldhatnak innen
Furcsa viselkedéssel mit kompenzálsz voltaképp
Én felszabadított rabszolgák ivadéka vagyok
Szamnisz őseim közül valaki jól bánt a gerellyel
Apám már római lovagként volt centurio
Én pedig látod vérvörös bélésű fehér köpenyben járok
És egy egész tartománynak parancsolok
Azaz felelős vagyok egy világbirodalom provinciájáért
Hajtogatod hogy a hatalmad nem e világról való
Zelóta farizeus szadduceus biztosan nem vagy
Talán a qumráni esszénusokhoz volna közöd
Te Názáreti ne játssz az idegeimmel
És ne szólíts még egyszer „jó ember”-nek úgylis
Reggel óta gyötör a *hemicrania* a kétoldalas főfájás
Gelil baggajimból mért kellett Júdeába jönnöd
Itt lenéznek benneteket egyben tartanak is töletek
Felhatalmazásod van de nincsenek tényszerű érveid
Áruld el vádlott végtére is ki vagy miféle szerzet
És nekem a szkeptikus rómainak *mi az igazság*
Így talán küldetésedben méltó társad lehetek

---

¹ a.m. „A Názáreti” és „Az őrző”. (M. Bulgakov: Mester és Margarita. Bp., 1978.)

² Uo. „– Beszélsz-e más nyelven az arameuson kívül?

– Beszélek görögül. /.../

– Meg sem kérdeztelek: talán bizony latinul is tudsz?

– Tudok – válaszolta a rab.”

Gyerekkor

Egy Kormos István motívummal

*Vagy repülőzöm a meggyfák magasában
Vagy olvasok fű-gally kunybóm rejtekén
Semmi gond velem – szükségszerű hogy újra nyár van
A nap süt de valabogy minden út lejt felém*

*Mert gránáthalálról regél a kiserdő
S a kutyakölyköket rég elvitte az ár
Iszapba bújok a habokból kikelt Ó
Bú-buborékom bőrére gyöngyként tapadjál*

TARI ISTVÁN

Sercegve

*Feleségem karácsony böjtjén
Munkabelyén az óbecsei
Egészségházban hol nővérként
Dolgozott ünnepélyesen egy
Frissen csillogó fenyőágot
Nagy balom süteményt helyezett
A társalgó asztalára – Itt
Nem ünnepelbeted ám meg a
Karácsonyt! – förmedt rá hevesen
Ügybuzgó szerb munkatársnője
A párt büséges katonája
– Nem vagyok párttag – rázta fejét
Asszonyom. – Akkor sem! Csak otthon,
Itt nem ünnepelbetsz! Itt nem!
A nővérek kezében megállt
A sütemény – Születésnapomon
Nem vendékelhetem meg itt a
Munkatársnőimet? – Azt senki
Sem mondta! Megvendékelbeted!
– Most épp ezt teszem – búzta elő
Igazolványát mutatta meg
Benne születési dátumát
Feleségem: december 24.*

*Úgy sercegett akkor a nyomor
Mint egy jól égő csillagszóró*

Odüsszeusz

PETRŐCZI ÉVA

Lasponyás jóreggelt...

Dédszüleimnek, Adélnak és Károlynak

*Lasponyás jóreggelt,
Ti, kik itt alusztok,
Csurgó sírkertjében
Nyugalomhoz juttok.
Ti, kiket világra
szólított Szilágyság,
s befogadott aztán
nyájas Somogyország.
Tizenkét magzattok
bölcsoje ringott itt,
apámnak anyjává
lett a legkisebbik.
Édes-öblös hangok
földje ez: bölcsohely,
De a sors itt is, mint
macska az ágérrel
végső aluvásig
játszik az ámberrel.
Tízben, s tizenbétben
talált meg a balál,
végső szerelemben
porotok elvegyült,
s Teremtőtök majdan
fölöttetek megáll.*

Egy mamutfenyő emlékezetére

Az egykor dédapám-igazgatta csurgói református gimnáziumnak

*Őrizted a bázat,
a drága iskola-mébkast,
száz-valabány
esztendőnyi időn át,
tested két éve kiszáradt,
holtig-hú óriása a kertnek,
Te, akit Ferenc keze plántált.*

*Most lendül a fejsze,
sír a fűrész,
mert hogy erőtlen, ím, a gyökér.*

*Ámde fölöttünk
balbatatlan koronád subogása örök.*

IRÁNYTÚVEL

TORNAI JÓZSEF

„Kit anya szült, az mind csalódik végül”?

Az ember gyerekkorától, legalábbis fiatal korától tudja, hogy meghalnak a szülei, s ő maga is halandóságra ítélt lény. Ilyenformán: miért csalódna? Vagy József Attila csak tetteteti a naivat, éppen a hatás kedvéért? De mit jelent akkor a csalás: magát, a saját tudatát akarja rászedni, mintha rögeszmésen azt hajtogatná: az én anyám nem halhat meg! De a vers záró sorai arról szólnak: még ez se mentheti meg a veszteségtől. Végül is egy nagy mindegynek adja meg magát, és ebben igaza is van: elfogadni a halált vagy elutasítani, az eredmény ugyanaz. Nem tudom másként értelmezni költőnk alap gondolatát: legjobb belenyugodni a sors rendelésébe. A jól ismert *Két hexameterben* ez erkölcsi tételle erősödik:

Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!

Miért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgyis!

Mi ez, sztoicizmus, nihil-hit, korai egzisztencializmus? Vagy egyszerűen csak annak kertelés nélküli beismerése, hogy tetteink közömbösek a halál felől nézve? A lázadást is érzem ebben a két sorban: minek biztatnak morálra, ha az nem nyújt menekvést a semmiből? A *Kései sirató* ugyanezt állítja, csak nem egy axióma tárgyilagosságával, inkább panaszként:

*Világosodik lassacskán az elmém,
a legenda oda.*

*A gyermek, ki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen ostoba.*

*Kit anya szült, az mind csalódik végül,
vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni,
ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül,
ebbe fog belehalni.*

„Műveld a csodát, ne magyarázd!”, ez Nagy László figyelmeztetése. Csak hát egyiket nem lehet elválasztani a másiktól. Sőt arra a vélekedésre jutottam: nincs igazi megismerés. Csupán interpretációink vannak a dolgokról. Éppen József Attila *Kései siratójának* a végkövetkeztetése, a „csodája” késztet az értelmezés megkísérlésére. Egyáltalán, igaz-e, amit ez a négy sor a nagy vers csúcsán mond? Hangulatilag vagy a lírai evidencia tekintetében biztosan igaz. De el kell-e fogadnom mint elvet vagy akár mint végső filozófiai tételt?

Csakugyan minden ember csalódik, aki megszületik?

Buddha szerint igen, mert megszületni annyit, mind szenvedni. De Buddhának sincs teljesen igaza: az élet nemcsak kín, hanem gyönyör, megismerés, alkotás, szellemi kivirágzás is. József Attila azt az igyekezetünket is leleplezi, hogy különféle élvezetekkel, értékekkel (mint a művészi, esztétikai, erkölcsi is) sem kerülhetjük el a halál tudatát, magát az élet törvényszerű végét. Az anyja elvesztése miatti fájdalmát nagyon is értem, sőt a vers olyan erős, hogy szinte vele együtt át is élem! Azonban így is fölmered bennem a kétely: hátha túlságosan végtelen az általánosítása.

A csalódás fogalmával vitatkozom.

József Attila kíméletlenül leszámol egy illúzióval. Bár ezt nehéz komolyan venni, hogy ez csak „lassacskán” történt. Esztétikailag tökéletes a megoldás, de világos, hogy ezt a túlzó állítást a líraiság diktálja neki. A *Legenda* szétfoslására nem harminckét évesen döbben rá az ember! Ugyanígy csak érzelmei végső kifejezésre juttatása kedvéért nevezi magát olyan géniusz, amilyen ő volt, „ostobának”. Ez a minősítés valamiképpen mégis „szép”.

Ahogy esztétikai magasságba emelkedik az egész vers a befejező strófával. Ez a költészet egyik megbocsátható cselfogása. Világos, hogy József Attila nem hiszi, amiről azt állítja: valóban így is gondolja. Költemény és valóság ezen a ponton búcsút mond egymásnak. Az olvasó persze boldogan hagyja, hogy a költő rászedje. Hajlandó voltam én is, mióta csak először megismertem, olyan naiv maradni, amennyire csak tudok, hiszen itt egy édesanyát siratnak el. Így összegeezhető, talán meg is fejthető, ami olyan rejtélyesnek látszik. Átadjuk magunkat a képzelte igazságnak: „Kit anya szült, az mind csalódik végül.” Magával ragad a nyilvánvaló tautológia. Csak egy bizonyos idő után szabadulunk meg a varázslat kötéséből.

***

József Attila úgy tesz, mintha volna választásunk, menekvésünk a meghatározottságból. Pedig ő írta máshol:

*Akár egy balom basított fa,
bever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.*

Ez a determináltság csak a marxista elmélet világánál valóságos. Egyébként semmi sem az, semmiféle helyzetben, amint ezt a kvantumfizikából Heisenberg, Planck és Bohr kimutatta.

De a halál?

Vörösmarty azt kérdezi: „Mi dolgunk a világon?” A *Kései sirató* azt: „mi dolgunk a halállal?” Az egész vers ezt a kérdést veti föl, nem csak az utolsó strófa. Egy „de profundis clamavi”-ról van szó. Ám kinek kiáltson József Attila? A kiáltásnak magában van az értelme, a kiáltó magát szólítja meg. Vagy az embertársait? A sok millió ismeretlent?

*Jaj, szeressetek szilajon,
bessentsétek el nagy bajom!
Eszméim közt, mint a majom
a rácsok közt le és föl
vícsorgok és ugrándozom,
mert semmit nem hiszek...*

(Kiáltozás)

Nem először olvassuk tőle ezt a „semmit nem hiszek”-et. Kosztolányi, a kedvenc költője is így kezdi *Utolsó kiáltás* című kegyetlen versét: „Én nem hiszek semmiben.” A *Kései sirató* mégis azt sugallja, volt miben hinnie: az anyjában, „ki szülte s dajkálta énekelve”. És ennél nincs nagyobb hit. Én sem hiszek mást, minthogy a születést a halál követi, de ugyanígy a halált a születés.

Határjárás

(A *lelkiismeret* közbeszól)

Az alábbi néhány soros jegyzetet magam sem tudom, hányszor fésültem át, és még mindig tartok attól, hogy szándékom ellenére olyanokat is sért, akik erre nem szolgáltak rá. Ezeket a sorokat ugyanis – legalábbis részben – *valaki* súgta, és én engedékenyen kölcsön adtam „tollamat”. A közbeszóló *lelkiismeret* sem az enyém, hanem személytelen, tőlem független, magasabb rendű régiókat képviselő személyiség tulajdona. Nem parancsolt, csak figyelmeztetett, de olyan erővel, hogy nem lehetett félvállról vennem. El kellett fogadnom. Remélem, azok is elfogadják, akiket illet.

A bukovinai székelyek Bonyhádton tartott 23. fesztiválján arra a kérdésre válaszolva, hogyan kerültem kapcsolatba a bukovinai székelyekkel, most is elmondtam kudarcba fulladt kísérletemet az endróci svábokkal. Hogy a negyvenes évek eseményeiről nem voltak hajlandók beszélni. Nem tudtam rávenni őket, hogy a Volksbund-időkről, a megpróbáltatás éveiről, a kitelepítésről, a szovjet munkatáborokban töltött hónapokról valami érdemlegeset mondjanak. Azokra az időkre senki sem emlékezett, holott unokatestvérem benősülésével, mondhatnám azt is, szegről-végről még rokonnak is számíthattam. „Unoka-sógorasszonyom” férje ugyan ott veszett a szovjet munkatáborban, a túlélőből azonban egyetlen szót sem tudtam kihúzni. Mintha az az idő nem is az ő életének lett volna része.

Mindenkiből sütött a bántó bizalmatlanság, és ebbe a *mindenkibe* paraszti sorban élő unokatestvéreim sváb rokonsága is beletartozott. Ez – és ebben bizonyos vagyok – nem személyemnek, hanem annak a városban élő, magyar közösségnek szólt, mondhatnám úgy is, az őket 1945-ben megtagadó, jogtalanságba taszító magyarságnak, amit vagy akiket – rokonság ide, rokonság oda – a szemükben akkor mégiscsak én képviseltem. Magatartásuk és kudarcom egyedüli kulcsszava (sokáig így hittem) a tőlem független, de mégiscsak felém irányuló *bizalmatlanság*.

Találkozásom a bukovinai székelyekkel ennek szinte ellenpéldája. Itt szó sem esett rokonságról. Egy szóval sem említettem családi kötődésemet Nagyalambfalvához, a Feleki rokonságot, az Albertek családi legendákba pólyált székelységét sem hoztam szóba. Ennek ellenére a találkozás első pillanatától éreztem a felém áradó bizalmat, amelyet csak megerősített egyrészt az akkori hidasi lelkész, Hegedűs Loránt ajánlása, másrészt azok a megszólaltatott, az MTA Zenetudományi Intézetében őrzött hangszalagok, bukovinai népdalok, amelyeket még annakidején 1945-46-ban a néprajzosok gyűjtöttek éppen a Hidasra letelepített andrásfalvi székelyektől, főként asszonyoktól. Közöttük még halvány sejtelem formájában sem éreztem azt a bénító, gyanakvással áthatott bizalmatlanságot, amelyet a németek lakta Endrőcön még a rokonság sem volt képes oldani, amely végül is kátyúba futtatta munkámat. A székelyek azonnal bizalmukba fogadtak. Történetüket, hányattatásukat nem kívülről, idegenként néztem, hanem átéltem, velük együtt szenvedtem végig. Sorsuk beépült saját sorsomba.

Mikor idáig görgettem a gondolatot, vagy inkább a gondolatok görgettek maguk előtt, a lelkiismeret is megszólalt, mégpedig számon kérően. Nem is az én, hanem – ahogy előbb említettem – a tőlem teljesen független *lelkiismeret* kétkedésével kellett szembenéznem.

„Valami hiba van az időrend körül,“ – sugallta a lelkiismeret. „Nézz magadba! A 'svábok' bizalmatlanságát nem előzte meg a te idegenséged, a te be nem vallott, előítéletekkel átszótt, társadalmilag szentesített értetlenséged? Képes voltál az ő történetükkel is azonosulni? Az ő sorsukat is saját sorsod részének érezted? Úgy tudtál közeledni hozzájuk? Vagy éppen fordítva: gyanakvásoddal, fennen hirdetett „tárgyilagosságoddal” éppen te magad szoritottad őket a bizalmatlanság zsákutcájába. Nem gondolod, hogy ez a helyes időrend és nem fordítva? Saját magadban keresd az indító mozzanatot. Hidd el, mindig te vagy a provokátor, mindent magadnak köszönhetsz, a jót éppúgy, mint a megmagyarázhatatlannak látszó rosszat, a nehezen elviselhető.”

Így okított a *lelkiismeret*.

„Emelt fővel”. Ez volt, hogy is mondjam, emblémája, jelszava, s nem is először, a Bonyhádon megrendezett impozáns nemzetközi bukovinai folkfesztiválnak. A „jelszó” Gáspár Simon Antal istensegísi születésű székely író emlékére idézi. Tőle vettem ugyanis könyvem mottóját, s kis módosítással címét is. „... sok rosszat híreszteltek rólunk azok – írta feljegyzéseiben Gáspár Simon Antal –, akik ellenségnek néztek münket. Hát az biza nem igaz, amit reánk mondtak a rossz szájak, mert egy kicsit bépizskolták nevünköt, de idővel bébizonyítjuk, hogy ezek rágalmak vótak, s akkor mü es felemelt fővel járhatunk, és mindenki láthatja, hogy hü gyermekei vagyunk a drága magyar hazának...” Az 1945-től eltelt hatvanhét esztendő bőségesen „bébizonyította”, hogy a bukovinai székelyek hü gyermekei a magyar hazának. Az évente megrendezett népszerű és nagyszerű fesztiválok nemcsak erről tanúskodnak, hanem arról is, hogy a bukovinai székelységet a magyarság nemcsak befogadta, hanem büszke is rájuk. Joggal, mert példát mutattak, sorsukkal bizonyították, hogy a nyelv, a (nép)művészet, a hagyomány maga az élet, a megtartó erő.

Talán különösen hangzik, ha ehhez hozzáfűzöm – ennek szavait is a személyemtől független *lelkiismeret* lopja a nyelvemre –, *itt volna az ideje, hogy a bukovinai székelyek is befogadják a magyarokat.*

Az első időkben minden energiájukat felemésztette annak bizonyítása, hogy igaztalanok az őket ért rágalmak. Egy idő óta azonban ez a természetes önigazolás önszemlélődéssé, belterjessé kezd válni. Mintha a bukovinai múlt fontosabb volna számukra, mint a magyarság jövője, jelenlegi válságos helyzete. Mintha a múlthoz való ragaszkodás, a múlt megismerése nem férne össze a nagy közösséget szorongató történelmi katasztrófákkal való szembenézéssel. A kisközösség így nemcsak otthon, menedék, erőközpont, kirepítő fészkek lesz, hanem megfutás, menekülés, s egy idő múlva kábítószert, történelmi drog.

Hogy miért gondolom mindezt?

A mostani – a 2012-es – találkozóra az *Emelt fővel* kötetei mellett több olyan könyvet is vittem magammal, amelyek a bukovinai székelyek sorsával csak mellékesen vagy egyáltalán nem foglalkoznak. Igaz, tudom, ez a bukovinaiak találkozója volt, de amilyen közömbösséggel tették le azokat a könyveket, amelyek az egyetemes magyarság megmaradásának kérdéseit boncolták, amelyek nem kizárólag a bukovinai székelyek múltjával foglalkoztak, az egyértelmű szavazat volt

igazam mellett. Pedig annakidején az *Emelt fővel* sikerének is az volt egyik, titkos, igen fontos összetevője, hogy nemcsak a bukovinai székelyek kálváriáját írtam meg benne. Sorsukat beleágyaztam a huszadik századi egyetemes magyarság bukásának, a Trianonok taglócsapásainak történetébe. Azt írtam meg abban a vallomásban, hogy a vérveszteségek után a felvidéki magyarok, az Erdélyből elűzöttek, a kulákpolitikával megnyomorított parasztság, egyáltalán a teljes magyarság, beleértve természetesen szeretett bukovinai székelyeimet, hogy talált magára, hogy támolygott egy ideig a politika útvesztőiben, de végül is hogy állt talpra. Az önismerettel felvértezve – azaz megértve, mi történt *velünk és velük* az utolsó nyolcvan évben – a magyarság hogy volt képes még az értelmetlen, az ésszel és joggal sem igazolható sorscsapásokat is túlélni, emelt fővel fogadni.

A bukovinai székelyek példát mutattak, a magyarság befogadta őket. Ma-napság senki sem vonja kétségbe, hogy „hű gyermekei a drága magyar hazának”. Itt volna az ideje, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság sorsa is beépüljön a sorsukba, hogy kilépve az önszemlélet, az önszeretet édes fogságából érzelmileg is azonosuljanak azzal a magyar történelemmel, amelyből két évszázadra kiszakadtak, de nyelvük révén sosem szakadtak el, hogy – talán bizarrul hangzik – végtére *ők is befogadják a magyarokat*.

(Erdély... Erdély... Erdély...)

Németh László *Magyarok Romániában* című, nagy vihart kavaró útirajzát olvasom. Újra azt a folyamatos, meg-megújuló áramütés sorozatot érzem, amely annak idején, ifjú koromban olyan boldog bizonyossággal töltött el. Felismerés, meglepő felfedezés, olykor a szembenállás váltakozó hullámverése teszi teljessé ezt az azonosulást, de nem az eszmélkedés felszínén, hanem az agytekervények izgató labirintusaiban. Nem is egyetértés ez, inkább metamorfózis, átalakulás, együtt hullámzás.

Véletlen adta a kezembe a marosvásárhelyi Nagy Pál kitűnő könyvét, amelyben nemcsak Németh László útirajzát adja közre (jegyzetében a később kihagyott utolsó, 16. fejezet is olvasható), hanem a vele vitatkozó, legfontosabb cikkeket is. A panoráma sokszínűsége lenyűgöző.

Egyre több meglepetés ér. Az persze nem meglepő, hogy Ravasz László, ha vissza is utasítja Németh László – Ady nyomdokain járó – halált jósló ítéletét, megértően elemzi azt a pszichológiai szituációt, amelynek logikus következménye mélyes és őszinte kiábrándultsága. Németh Lászlót – sarkosan fogalmazva – nem az erdélyi helyzet sodorta a kétségbeesésbe, nem Erdélyben csalódott, hanem önmagában, saját szerepében. A dédelgetett, az ábrándképek világába utasított, a közép-európai népeket megtartó Duna-gondolatban.

„Németh László szempontjából nem az a fő dolog – írja Ravasz László –, hogy ez az állítás [*magyarság és balál egyet jelent*] igaz-e vagy nem, hanem az, hogy a fiatal nemzedék legkomolyabb, legkülönb és legmagyarabb szívű írója ezt a rettenetes kiábrándulást átélte. Minél inkább meg vagyok győződve állításának tárgyí tévedéséről, annál emberibb részvétellel gondolok rá.”

Nem állhatom meg, hogy a *Magyarok Romániában* talán leglényegesebb, önmagát és a magyarság egészét is vádló mondatait ne idézzem. A Horthy-korszakkal szemben megfogalmazottak érvényessége csak viszonylagos. Ha az akkori idők lázító igazságát szembesítjük a mi rendszer- vagy ideológiai változásunk nyomorúságos húsz esztendejével, a jogos vádak sokat veszítenek súlyukból.

Az útirajz 8. fejezetében olvasom:

„Iszonyú elgondolni, hogy a magyarság ezt a földet elveszítette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elvesztett Erdély nemcsak terület. Erdély vizsga volt, s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítását, s mi eresztettük ki kezünkől, amit meghódítottunk belőle. Vegyék el Franciaországtól Bretagne-t; ha valami erőszakos élc meg is tehetné, a leszakított tag magától visszaforrna. Erdély akkor veszett el, amikor a magyarság problematikusává vált. ... Az önálló erdélyi fejedelemség gyors történelmi égése kimerítette ezt a magyarságot, mint ahogy egy-egy megterhelt szervünk is kiég, sorvadni kezd, hitványabb kötőszövetekre bízva a hézagöltést. Hány elfonnyadt sejt, hány átengedett falu. S ami nagyobb baj, a falvakkal együtt sorvadt a szellem. A magyarság nem tud mit kezdeni Erdéllyel. Lázai elszívják az embert, még megújhodása is inkább visszahúzódás innen.”

Erdély mindig is élet- és erkölcsmentő volt. Nemcsak az erdélyi gondolat (a Duna-gondolat mintájára), hanem maga Erdély. Menedék és jóvátétel. Kazinczy oda menekült a hazai „pipacéh” acsarkodásai elől, csak Erdélyben és a bécsi Swieten kisugárzásában érezte otthon magát. „Magyarország nem ismeri Erdélyt”, ezzel a kiáltásnak is beillő, akkor is, most is időszerű megállapítással indítja az *Erdélyi leveleket*, és a Kazinczy évfordulóra megjelent esszémnek is ez volt egyik titkos, eszmei mottója. Az öregedő Illyés Gyula életében ugyanígy vált menedékké a szívdobbanásként lüktető Erdély-gondolat és aggodalom. Utolsó éveiben ez talán még azt a másik, agresszívebb hűséget is háttérbe szorította, vagy legalábbis elhalványította, amely az ifjúság nehezen romló mázával és igézetével átfestett 1918-19-es eseményekhez fűzte.

Nehezen szabadulok a Németh László kavarta vihar porfelhőjéből. A meglepetés, amiről előbb írtam, olykor szinte átperdít a mába. Mintha nem is egy 1936-ban fogalmazott, az építő Erdély lehetőségeit boncoló írást, hanem az Európai Unió jogosultságát megkérdőjelező, egyre aktuálisabb vitairatot olvasnék.

„Egyedül vagyunk, rokon nélkül. A magyarnak csak egy rokona van: Európa, s ez a rokon sem akar tudni rólunk. A magyarság Európa reménytelen szerelmese. Ami hibánk van, mind ebből a reménytelen szerelemből fakad: odadoztuk az életünket védelméért, s ez volt a kisebb hiba, hiszen magunkat védtük elsősorban, de eldoztuk lelkünk sajátos, Keletről hozott értékeit, csak-hogy Nyugathoz annál hasonlatosabbakká váljunk. Bennünk Európa túléli saját magát: mi még most is európai öntudatról, közösségi érzésről ábrándozunk, amikor már Európa nem akar tudni saját magáról sem.

... Etikai jellegű kultúránk van, megértésről és igazságosságról álmodozunk, s szerzte Európában az önzésnek és a nyers erőnek hivatástudata tombol.

[És a fejezet végén váratlanul csap ránk a felszólítás:]

Merjünk nagyok lenni!

Szerzője pedig – van-e ki e nevet (nem) ismeri? – Albrecht Dezső, aki 1908. február 26-án született Bánffyhunyadon, meghalt 1976. szeptember 7-én Párizsban.

És akit jószerével – mit is lehetne várni – a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon is kitagadott. Egyetlen mentség: a hatkötetes lexikon első kötete Erdélyben, és még a rendszerváltozás előtt, 1981-ben jelent meg.

Fodor András és Vekerdí László barátságáról

Fodor András műveiben, levelezésében, naplóiban nemcsak irodalomtörténések, hanem történészek is bőséges korra- és a kor emberére jellemző forrást találnak. Korán felismerte: a *kommunikáció* mint univerzális információcsere (jel, adat, tudás) különösen az értelmiségi életben nélkülözhetetlen, létfontosságú. Kommunikációjának fontos motivációja volt a barátság. Költőként, esszéíróként is az univerzális látásmód jellemezte. Tudta: a XX. század „létből kivett” embere érezte legtragikusabban az emberi lét esetlegességét. Ezért vállalta és újította meg lírájában, naplóírásában, levelezésében az idejétmúltnak kiáltott szerelmi költészetet, a barátság témakörét is.

Fodor András kommunikációja bizonyítja: a *com+unio* etimológiáját, hogy a kommunikációban kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás, sőt lelki egységre törekvés nyilvánul meg. A lényeg: *cum+munus: együttes feladatvállalás!* (*Munus*: kötelesség, feladat, hivatal, állás, szolgálat, szolgáltatás, adó, teher; szívességből, tiszteletből végzett szolgálat, szívesség, végső tisztesség, temetés; ajándék, adomány.)

Fodor András és Vekerdí László egymást mélyen tisztelő, egymásnak, eredményeiknek őszintén örülni tudó emberek. A barátságukról úgy kell szólni, ahogyan a tárgy megköveteli és megérdemli: *szépen, emberül*. A barátságról beszélni olyan, mint egy lelki lakomán részt venni. *Plutarchos* a lényegre mutat rá: „*Bizonyos, hogy életünk boldogságának és tisztaságának nagy része függ attól, hogy miképp választjuk meg barátainkat. Ha rosszul választjuk meg őket, elkerülhetetlenül le fognak rántani bennünket, ha jól, fejleszteni fognak.*”

A jó barát tudja és barátjával is tudatosítja Weöres igazát: „*Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.*” Illyés Gyula szellemében elvárható a jó baráttól annak tudatosítása, hogy „*A tebenség nem afféle ajándék, amellyel sarokba lehet vonulni magánüdvű szeszortyíngatásra. Kölcsön az, letét, amelyről számadást az Isten vagy az ördög vár...*”

Fodor András *Vers a fűszálról* címen – Vekerdí László életének igen súlyos időszakában –, az óriási tudása ellenére is hányatott sorsú jóbarátnak mélységes szolidaritást és felelősséget kifejező verset dedikált: *Vers a fűszálról*. A költőnek „az emberi ügyek örök hánytorgatása” helyett azt ajánlották, írjon verset inkább a fűszálról. Vekerdí szikár vonásaiban, tú-keskeny alkatában ismerte fel „*a legkülönb fűszálat*”: „*Tőle tudom, milyen az ember, / akit éhsége éltet, / a mindenség terbe alatt / miként lesz egyre igazabb, szerényebb; / hogy míg a lét törvényeit / tornyozza roskadásig, / homloka bástyája alól / nyitott ablak világít.*” A kegyetlen léthelyzet gyötrő kérdései: „*Te, ki mindenkié lehetnél, / mért vagy oly árva-magad? (...) Ki zokszó nélkül vennéd szivedre / aláztatások testvéreseit, / miért nem törbetsz ki sorsod gyűrűjéből? / Miért nincs aki segít?*”

A kivételes tehetségű és emberségű barátért kiáltványt szerkesztene, szót emelne, de „megfullad minden érv, / nem kondul vissza hang”. Az óriási tudású, műveltségű Vekkerdi László nyelvtudása révén is „világgá mehetne”, máshol boldogulhatna, de ő erre az ötletre mosolyogva válaszol: „*Nekem csak itt van jogom*”. „*Csak elgyötört szemében él tovább / mindenható derű*”, alakja és természetese a füvet példázza, amely levágva, letaposva is újránő. Fodor András a költemény végén a nyomdai tördeléssel is jelzi a máig érvényes intelmet: „*Ha látjátok az utcán / forduljatok meg utána, / Keresztként föl a nyakáig nőttek / makacs vállcsontjai. / Nézzétek félve: / Krisztus jár közöttünk, / s mi nem tudtuk megváltani.*”

Nem feltétele a barátságnak a hiánytalan és hibátlan kölcsönösség, hogy a barátok egymásnak minden jótettet és figyelmességet viszonzozzanak. A barátság mindig attól lesz erős, ha jobba is tudja tenni az embereket. A turáni átok, a magyar széthúzás okai között döntő, hogy éppen a lelkibarátság, a nemes barátság feltételei mentek veszendőbe társadalmunkban.

Megráz bennünket mindaz, amit költőink az árulásról, társaságbeli titok megszegéséről, a besúgásról, a hűtlenségről, hálátlanságról, kígyó-béka-beszéd-ről, a barátság meggyilkolóról mondanak. Veszteségeink óriásiak, a „*Testvér testvért, apát fiú elad*” jajszava Márainál is tovább él. Vörösmarty szinte a „metafizikai mámor” magasába emelkedik, amikor a *hűtlen barátság által ütött sebekről* szól.

Márai szenvedélyesen szól a *Füves könyvben Arról, hogy az árulót nem kell sajnálni*. A „*bidegen kitervelt árulás bűnét*” tartja a leginkább égbekiáltónak, az indulatból elkövetett gyilkosságnál is rettenetesebbnek, mert „*a gyilkos legtöbbször bitóra megy. De az áruló kezébe szorongatja, az áruló szemébe néz, terveid faggatja, veled sóhaj, nyög, fogadkozik. Az árulónak ne bocsáss meg soba. Az árulónak ne irgalmazz. Aki egyszer elárult – férfi vagy nő, mindegy – annak számára nincs többé vizsga, mentség, feloldozás. Számúzzed életedből. Résztét nélkül nézzed sorsát. Közösségben és magánéletben ő az utolsó ember, nincs mentség számára.*”

A megbocsátás azonban kötelező, akkor is, ha néha igen nehéz. A megbocsátás a vétkét bevalló, büntudatot érző, megjavulni akaró embernek szól, nem pedig a vétkének. Ítélni, persze, a Mindenható joga, az ő színe előtt mindannyian bűnösök vagyunk... A barátság megköveteli a szembenézést múltunkkal, felelőségünkkel, sürgető tennivaló, mely kötelez bennünket a kiengesztelődésre, akkor is, ha annak folyamata drámai.

A barátság ismervei: a szeretet, a lelki vonzalom, biztonság és öröm. A lelkibarátság törvényeit a szeretet hatályosítja. A tisztelet a barátság alapvető ékessége. Tudom, nem vagyunk angyalok, tévelygő bárányok vagyunk, de ne legyünk birkák! Vannak „*oves morbidae*”, beteg báránykák, meg „*ficti*” típusúak is, akik csak látszatra, színre vesznek részt a közös munkában.

A lelkibarátságot éltető szeretet sosem szűnik meg. Ilyent csak kevés emberrel köthetünk, de azok barátsága közös kincsünk. Aki csak földi és anyagi dolgokban keres nyugalmat, csak kint és fájdalmat talál. A bölcs ember lelkibarátságot épít, amelynek fundamentuma a lélek: kősziklája: az Isten. Amint *Áprily Menedék* című versében megfogalmazta: „*S mikor völgyünkre tört az*

áradat / S már a hegy se volt, mely mentő csúccsal intsen, / Egyetlenegy kőszikla megmaradt, / Egyetlen tornyos sziklaszál: az Isten.” Isten a szeretet és a barátság is! „*Aki a barátságban marad, az Istenben marad és Isten őbenne.*”

Pál apostol: „A jó harcot megharcoltam, a pályafutásomat befejeztem, a hitet megőriztem.” Vekerdi László egész életében az egyetemes kultúra, a világtudomány, a magyar kultúra és szellemi élet legkiválóbbjaival dialogizált, tárgyalgott a legmagasabb színvonalon. Sok embernek szerzett örömet, reményt, megerősítést, bátorítást adott. Azt köszönöm Vekerdi Lászlónak, hogy minden találkozáskor éreztem, többet kapok tőle, mint amit én adhatok neki. Hála a jó Istennek, hogy megengedi az emberszolgálatnak ezt a felemelő, csodálatos lehetőségét, hogy a tanítás révén ebből sok mindent tovább is adhatok. Fodor Andrásban és Vekerdi Lászlóban élt a devóció, a hálás, barátságos lelkiület, amely iszonyúan hiányzik.

A legfontosabbat tette: megvallotta ország-világ előtt, hogy mennyi mindent tanult-kapott Németh Lászlótól és mestereitől, miközben már ő maga is mester volt sokunk számára. Csak részben sikerült neki, hogy aztán a dolgok ősi rendje szerint maga is tovább adhassa szellemi-lelki gazdagságát. Őt hallgatva, rádöbbenhettünk újra: a szó valóban szakralitást hordoz és a szívben lakozó igazi bölcsességet tükrözi. Megtisztelte, felemelte ezeket az embereket, akik még tudják a legfontosabbat, a mindenség Istentől való rendjét. Tudott köszönni és megköszönni, sőt a legfőbb Jótól a másik embernek jót kérni, örömeink, eredményeink örülni. Igen sokatmondó, ahogy a szép tisztességben megőszült Mester példát adott nekünk, hogyan kell mindenért és mindenkinek köszönetet mondanunk! Nem prédikált, de mindig tanított. A tanítás: a szeretet legszébb cselekedete. Tanított, mert szerette az embereket. Egy kivételes tehetséggű alkotó értelmiségi, aki az önreprezentációval sosem törődött, de a jó ügyért fáradozóknak mindig segített, erejét megfeszítve is. Sokszor látom magam előtt Vekerdi Lászlót úgy, ahogyan Fodor András láttatja a versében: az emberi szép is az igaz és jó egységéből fakad, mindhárom a szeretetből, amelynek teljessége a Mindenhatótól ered. Mindezek bizonyosságául adom közre Vekerdi László levelét:

„Kedves Pista! Szabó Árpád cikkei az analízisről a következők:

1) Árpád K. Szabó: Zum Preblem der antiken Analysis. In. Analysis, Harmony and Synthesis in Ancient Thought. Ed. by Jorma K. Mattila and Arty Siitonen. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humanoria N. 6., Historica N. 3. 1977. 89-99. 2) Á. K. Szabó: Working backwards and proving by synthesis. In. Boston Studies on the Philosophy of Science. Ed. by R. S. Cohen and M. W. Wartofsky, vol. XXV., Dordrecht, 1974., Reidel, pp.118–130.

Mindkettőben azt fejt ki, hogy az „analysis” eredeti görög jelentése a „visszafelé dolgozás”, a „visszafelé munka” csak akkor érthető meg, ha eltekintünk a szó mai jelentésétől. „Feloldás” ez is, de másféle, mint az „elemekre bontás”. Azt, hogy az ’analysis’ a görögben „visszafelé dolgozás’ eddig is jól tudták, mert így definiálta Papposz. Szabó Árpád azt fedezte fel, hogy ezzel kapcsolatban az ’elemzésnek’ nincs semmi értelme; ha viszont – az eredeti görög jelentés szerint – az analízis olyasmí, mint egy csomót kibogozni, illetve megoldani, akkor a papposzi definíció nyomban értelemmel telítődik. És Kárász Nelli csakugyan

ilyen görög (kétszeresen is görög!) értelemben bontja ki élete csomóját, kíméletlenül dolgozva visszafelé.

A két cikk nehéz matematikatörténeti szaktanulmány, az 1)-et átnéztem újra, a 2)-t nem tudtam megkeríteni, akkortájt járt a kezemben, amikor a disszertációt olvastam. Az 1) válasz a 2)-ben közöltek bírálóinak, s még kérlelhetetlenebbül és cáfolhatatlanul szögezi le az igazát, ami egyébként ép ésszel egészen természetesnek is látszik, csakhat tudósokban (külföldön is) ritka az ép ész. Hiszen, ha az 'analysis' jelentése „visszafelé dolgozás”, márpedig ez Papposz szövege szerint kétségtelen, akkor csakis a „kioldás”, „megoldás” jöhet szóba, semmiképpen sem az „elemzés”. Németh László iszonyatos lángelméje, persze, tudomány nélkül is megsejtette, de szép, hogy a tudomány is igazolja, s magyar.

Tornai tanulmánykötetét sikerült a könyvtárból megszereznem, most már hamarosan kész leszek. Van benne egy kitűnő tanulmány Gulyás Párról! Nem is tudtam, hogy így érti! Nagyon örültem, hogy Fodor Bandiéknaál együtt lehetünk s Lakatos Andrissal, Bisztrayval, Csűrös Miklóssal olyan szépen összejöttetek! Hátha kerekedik egy kicsi Sziget? Node nagyon ne reménykedjünk; kellemes karácsonyt kíván, mindkettőtököt szeretettel ölel: Laci.” Fodor András és Vekerdi László barátságából vonjuk le a végkövetkeztetést: barátságuk minden mozzanatában nyomon lehet követni a szeretet értékélményét, erkölcsük és pszichikumuk találkozását: eszményeik kölcsönös, konstruktív megerősítését.

Aquinói Tamás az akarati elhatározással együtt vizsgál két szeretet-fajtát – *actus humanus*-ként. (A modern pszichológia pedig *actus hominis*-ként.) Aquinói Szent Tamás megkülönbözteti az *amor concupiscentiae* erkölcsileg alacsonyabb rendű, benne az egyéni érdek intencionált cél, saját hasznát helyezi előtérbe. Kiemeli az *amor amicitiae* jelentőségét, azt az erkölcsi szeretetfogalmat, amely saját kvalitásával, erőterével, szellemi-lelki törekvésével a másik ember javát akarja szolgálni. Barátságukban a szeretet erőnyé vált, benne a diszpozíció jellegű jóakarát érvényesült. Egymást nemcsak ösztönös szimpátia, hanem az erkölcsi értékrend (erkölcsi, vitális, tudományos, művészi értékek stb.) alapján ítélték meg. Barátságukat objektív értékrend fényébe állították. Jellembeli és szellemi-lelki tulajdonságaikat értékmegvalósítás céljából optimalisan kamatoztatták egymás testi-lelki gazdagítására.

Fodor András figyelmeztet bennünket: „*nem érzitek: a föltárt / lelet hogy módosul. / Sobasem ugyanegy a kép. / Tükriünk is torzuló / szemünkhöz idomul.*” (Fáziskülönbség) „...*mámorosan grasszál a sablon. (...) ásatag bolond, aki a külsőségben / akarná számon kérni / értékek rangsorát.*” (Panoráma) Szétszakadó sor címen Csoóri Sándor szilenciumának kihirdetésekor írt verset, mert úgy érezte, hogy a folyóparti ház alól már akkor ellopták a fundamentumot, amikor építették. A feltett kérdés máig érvényes: „– *Örökké hazugságban / akartok élni?*” Hitte és hirdette: kötelességünk, hogy a lét és nemlét közt az irgalom létráját nyújtsuk a rászorulónak.

Fodor András költőként statáriális fegyellemmel bemérte magának az erőn túli vállalást. Végigjárta barátság és árulás stációit, megfutotta reményfutamait, míg felismerte: „*Nincs menedék és nincs bocsánat, / vigaszkináló öncsalás-*

nak / nincsen hova bujdosnia.” (Stációk) Példaképeinek úgy tudott örülni, mint Gorkij Tolsztojnak: „Nem vagyok árva a földön, amíg ez az ember él!” Eszményképei távoztával keserűen tette fel a kérdést: „Mit ér a lélek istenarcú mása, / ha nincsen ember, kiért faragta?”

Az elmúlt évszázad régtől veszedelmes szellemi állapotát ismerve, féltő, hogy kettéhasadt, majd sokfelé szakadt szellemi-irodalmi életünkben Németh László örökségét őrző és ápoló Fodor Vekkerdi fontosságát és mindenkori időszerűségét, „a közös ügy szavát” későn ismerik fel. Ma is időszerű a *Homloka égöve alatt* költőjének kardinális kérdése: „S most újra nézem, / nézem csak a képét. / Homloka égövét. Alatta / elfértünk volna mennyien! / S kérдем veletek együtt: / amíg élt, / megérdemeltük-e?”

Vekkerdi Lászlót méltán nagyra értékelő Fodor András kérdésére Nagy Gáspár *Éjszakáimban lámpafény* című, Németh László halhatatlan szellemének ajánlott versének megállapítása mindmáig, mindhármukra érvényes: „A szív meg leszámolt eleitől fogva, / idővel, bajjal, üldözőkkel: / a férfi a halál subogó árnyékában élt, / bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!”

Tempus

„Somogyi szivárvány”

Bárdosi Németh Jánosról

Magánkönyvtáram általam ismételtelen olvasgatott könyveinek egyike a Magyar Múzsza címet viseli homlokán. A szépirodalmi nagyapámnak tekintett Bárdosi Németh János lírai panteonjának bevezetőjében rögzíti, hogy a kötetben lelhető versekből: „örök barátaim szólnak hozzám a halbatatlanságból, akik ihlettek, tanítottak vagy akikkel »együtt ballaték dalunk«. Portré-versek, ahogy én láttam őket, ahogy paroláztunk vagy egyirányban repültünk, mint a madarak. [...] Nem irodalomtörténetet akarnak jelezni ezek a versek: az én poézisem útját a fölötte járó csillagokkal. [...] Szeretném, ha másokat is megfogna egy-egy pillanatkép és örök barátai lennének a versek álmodóinak, akik országot és eget adtak nekünk, szavaink meleg lebeletét, magát a lelket, amely magyar és a mienk – éppen a szép szó jogán.”

Bárdosi Németh János százötz esztendeje, 1902-ben született Szombathelyen, és több mint harminc éve, 1981-ben hunyt el, Pécsen. Irodalomszervező munkásságát a szombathelyi Faludy Ferenc Társaságban, majd a pécsi Janus Pannonius Társaságban fejtette ki. Az Írott Kő, a Sorsunk és a Jelenkor szerkesztésében működött közre. Verseket, regényeket, tanulmányokat, memoárokat és gyermekverseket írt. Líráját ugyanaz a bölcs, szemlélődő alázat jellemezte, mint ami önmagát. Nyugalmát nem érintették viharok, a józan, a legnagyobb nehézségek közepette is a szereteteli élet példáját felmutató versei napjainkban is tanulságosak.

„A maga formájából akkor sem fordul ki, ha olyan karakterisztikus batás éri, amilyen Berzsenyié tud lenni. A »fázékony lelkű magyart«, a niklai ég alatti mezei szorgalom estéjét képzelem maga elé Bárdosi Németh; a pillanatot, midőn a szent Poézis ballgat, s hideg a hold Nikla egén.” – hívja fel az olvasók figyelmét a kötet fülszövegében, feltételezhetően a szerkesztő, Bata Imre irodalomtörténész.

Költészetének somogyi vonatkozásait érzékelteti több e kötetébe is felvett verse. Erre az állításunkra rögtön két Berzsenyihez fűződő darab a tanú. Itt van mindjárt a *Niklai ősz*, amiben utal is a közös útra: mindketten Vasból érkeztek hazánk déli tájira.

*A mezei szorgalom földeidet járja,
közös erőben üdve van annak,
akinek szántad magad is erődöt,
maga uraként vet s arat a jussán.*

*S a nép, az erős: borgony lelked,
engem is így biztat a búban,
bogy a szép szó megleli fészket
s lélek lesz majdan a társtalan ének.*

Másik verse, a *Berzsenyi estéje* című, a niklai remete évszázadokkal később megrajzolt portréja.

*Horátiusra gondolt,
versek aszú-ízére,
emlékei is így emelték
szebb tájak ege alá,
az ifjúság tájaira.*

*De itt az őszi köd már,
árnyak födik a házat
s a szív is árnyak alatt,
hallgat a szent Poézis,
hideg a hold Nikla egén.*

Somogyi szivárvány című szonettjét a kaposvári Róma-hegy dűlőben élt Rippl-Rónai József emlékének ajánlotta:

*S a vásznaidon nagy-piros meleg,
lángok lobognak: lepke-sárga-szín
ragyogásban a tündér Lazarin,
szép szín-karnevál: mályva-fellegek.*

*Somogyba Párizs így szökött be, te
ezt az új mintát úgy szótted ide,
Piatsek bácsi fogta ecseted.*

*Ady, Babits is hozzád csengetett
pokol-színekbe mártva arcukat,
amely mégis egy szebb mennyet mutat.*

Megidéződik a másik kitűnő festőművész is, Kunffy Lajos, a jobbára a somogytúri létet említő *Fény és árnyék* című szabadversben. A Szántódhoz kötődő Jankovich Ferenc költő és az ottani születésű irodalomtörténész, a Somogy folyóirat egykori főszerkesztője, Tüskés Tibor sem marad ki, egy-egy vers utal rájuk a kötet megérintett szereplői között.

A Magyar Múzsza kötetét az *Örök barátaim* című szonettel zárja, mintegy megadva e vállalkozás értelmét: „*Nem éltek már, de él a művetek, / egy édes rím vagy forró pillanat / az élők közé újra visszaad / és úgy dobog a szívetek helyett.*”

Bárdosi Németh János ugyan személyes valóságában „csak vendég” lehetett Somogyban (*Lellei nyár*), ám lelki-szellemi vonatkozásai szilárd gyökerekkel kötődtek ide is, akár a rajongásig szeretett Dunántúl egyéb tájaihoz és alakjaihoz.

INTERJÚ

Legendás interjúk

A hétfejű tündér

Lázár Ervinnel beszélget Albert Zsuzsa

Lázár Ervin novellista és meseíró. Lehet, hogy meseíróként jobban ismerik az olvasók.

Amikor végigolvastam novelláit meg regényét, A fehér tigrist, az tetszett benne a legjobban, amikor a mese meg a valóság ötvöződik. Valaki azt mondja rá, hogy tündéri realista, de ez túl könnyű megfogalmazás, mert ennél sokkal több. A valóság feletti, a szürreális, olyan erővel jelentkezik azokban az írásaiban, amelyek a legjellemzőbbek rá, mint keveseknél. Mindez abból a valóságból született, amelyben élt, és amelyben élünk. Amikor a tisztaságot és az emberi jóságot leginkább mesében lehet kifejezni, vagy pedig olyan, felnőttekhez szóló irodalomban, ami valamiképpen érintkezik a mesével.

Nézem a lexikonban az adatait: Budapesten született, Szekszárdon érettségizett. Hogy került Budapestről Szekszárdra?

Azért születtem Budapesten, mert anyám éppen átutazóban volt a fővárosban. Én aztán hosszú ideig nem voltam Pesten. Aztán hazakerültünk Tolna megyébe, én alsó-rácegresi vagyok, szülőhelyemnek is Alsó-Rácegre tartom, ott eszméltem, ott tanultam magyarul. Ott ismertem meg, hogy milyen egy közösség, nekem máig a világ közepe Alsó-Rácegres. Bár tulajdonképpen már nem is létezik, mert csak egy család él ott, a házak nagy részét lebontották. De bennem töretlenül föl van építve, lebonthatatlan.

Budapesten ismertem meg, de mindig dunántúli írónak tartottam Lázár Ervint, annál is inkább, mert tudtam, hogy Péccsel van kapcsolatban, mint író, sőt Péccsett is dolgozott több évig. Mit jelentettek ezek a pécsi esztendők?

Nagyon sokat, mert az ember húsz-valahány éves volt, ott zajlott viharos ifjúságom, ott tanultam először is az újságírást. Mert újságíró voltam, és azért az is nagyon fontos volt, hogy olyan szerkesztőségben dolgoztam, ahol egy Rab Ferenc nevű újságíró, aki szerintem az ország egyik legjobb újságírója, volt a kollegám, meg Pálinkás György, és olyan kiváló olvasószerkesztőnk volt, mint Bálint Jóska, aki megtanította az embert fogalmazni, gazdaságosan írni, tehát az újságírás rejtelmére.

Aztán irodalmi kezdeményekkel kezdett foglalkozni az ember, és akkor ott volt Csorba Győző, aki fantasztikusan sokat segített, nagyon szigorú volt, most úgy elgondoltam magamban, hogy körülbelül negyven éves volt, amikor mint ifjak fölléptünk, és ő volt a nagy öreg.

Most egy kicsit lépünk vissza, én ugrottam előre, úgy került Pécsre nyilván, hogy elvégezte az ELTE-n a magyar szakot, aztán lett újságíró.

Igen, így kerültem Pécsre, s az a hat év, amit Péccsett töltöttem, nagyon fontos az életemben. A kis irodalmi kör, amibe tartoztunk, Bertha Bulcsú, Lovász

Pali bácsi, Pákolitz Pista, Bárdosi Németh János, Galambosi Laci, Hallama Erzszi, nagy segítséget nyújtott az embernek, mert többet törődtünk egymással, mint ahogy a fővárosba kerül az ember, olyan lesz, mint egy szél-vitte pitypang, különösen az, aki nem itt volt fiatal, mert nincsenek kötődései. Ezért még különösen nagy örömmel gondolok erre a pécsi hat évre. Ráadásul később bevontak minket a *Jelenkor* szerkesztésébe is, a Tüskés-féle *Jelenkorba* dolgoztunk, ami nagyon nagy élmény volt. Valamit konyítottunk a lapszerkesztéshez is, hála Istennek mindent meg kellett tanulni a technikai dolgoktól kezdve, a tördeléstől a szerkesztés minden csínját-bínját, nagyon sokat segített ez később. Nekem ez volt a nagy szerencsém, hogy a *Dunántúli Naplónál* is technikai szerkesztő voltam, minden fiatal újságíró meg tanítottak tördelni, mert mindenkinek mindent kellett csinálni. Én később ebből éltem.

Milyen rovatban dolgozott a Dunántúli Naplónál?

A mezőgazdasági rovatban dolgoztam legtöbbit, mert azt szerettem, amikor azt mondtam, hogy a mezőgazdasági rovatba szeretnék menni, csak néztek rám, hogy egy kicsit hibbant ez az ember. S mivel soha senkit nem tettem abba a rovatba, amibe kérte magát, ezért voltam egy kicsit ipari rovatban, a kulturális rovatban, de egyiket sem szerettem, a mezőgazdasági rovat volt az én igazi világom, hogy elmehettem Pécsről, és kijárhattam a falvakba, mert a falusi emberről úgy éreztem, hogy sokkal közelebb áll hozzám, mint bárki más, és könnyebben szót is tudok vele érteni, hiszen ugyanazzal a háttérrel élt, mint én gyerekkoromban.

A szülei falusiak voltak?

Apám uradalmi intéző volt, egészen addig, amíg a nagybirtok meg nem szűnt, és utána egy darabig élt, amiből tudott, és aztán a falujában, ahol született, oda hívták, és ott lett tsz-agronómus, és onnan is ment nyugdíjba. Van két falu, Sárszentlőrinc és Pálfa, ahol majdnem mindenki rokonom, mert egy odavalósi parasztcsaládból származom.

Pedig az írásaiban nem sok szó esik a faluról. A novelláiban és a meséiben.

Nekem a falu is olyan volt, mint a metropolisz, amikor én a kis pár házaspár Alsó-Rácegrespusztáról bementem a faluba, egy nagy, ellenséges világban éreztem magam, Simontornya egyenesen olyan volt, mintha New-Yorkba mentem volna. A pusztaiakban mindig volt valami ellenérzés mindazokkal szemben, akik nagyobb településen laktak, márpedig ennél kisebb település nemigen lehetett. Tehát lehetséges, ha úgy gondolja, hogy a faluval nem annyit foglalkoztam, én inkább ezzel az Alsó-Rácegressel foglalkozom, ami puszta.

Nagy gyerektársaságok voltak ott, meg nagy játszások, gondolom, mert a novelláiban is sokat ír gyerekekről. A szemléletében is a szeretet, tisztaság, az ártatlanság, a jóság dominál, ezek voltaképpen gyermeki tulajdonságok. Felnőtt számára az elveszett Éden.

Alsó-Rácegres zárt közösség volt, tizennyolc család, sok gyerek, velem korú fiúgyerek tizenegy. Rengeteg lány is volt, nagyobb fiúk, kisebbek, és ez valami örökös együttlétet jelentett. Amikor Felső-Rácegresre jártam iskolába, akkor velük jártam, maga az, hogy két kilométert, vagy öt kilométert együtt gyalogoltunk, már nagy összetartó dolog, és együtt is játszottunk. Tulajdonképpen mindig együtt voltunk. Azt hiszem, hogy ilyen szoros gyerekközösség máshol nem is igen lehetett, mert az ember kilépett a házból, és ott találta magát rögtön a

csapat gyerek között. Ez nekem nagyon nagy élmény volt, és igazából nem is tudom elképzelni, milyen volt másnak a gyerekkora. Én csak ezt az én saját gyerekkoromat tudom, ott nagy csavargások voltak, mentünk száz métert, és akkor már bent voltunk a természet kellős közepén. Mert ez a puszta itt a világ végén, erdők meg földek meg vizek között, meg füzesek között.

Persze, ha például a Szegény Dzsoni és Árnikára gondolok, ami talán a legismertebb munkája, film is készült belőle, ott is a szabadságról, nagy vándorlásokról van szó. A tiszta lelkiismeret, ami a Febér tigris szimbólumában jelenik meg a regényében, szintén ehhez a gyerekkorhoz kapcsolódik.

Nekem nagyon fontos a gyerekkorom, amit írtam, annak háromnegyed része ebből a gyerekkorból táplálkozik. Nyilvánvaló, hogy minden emberi tulajdonság – ha azt mondja, hogy tisztaság, meg egyebek –, ezek onnan jönnek, és mindenféle vonzódásom innen ered. De meg kell mondjam őszintén, hogy én ezeket soha nem elemeztem, bár elégszer megkérdezik, hogy miért írok mesét, istenigazából nem tudom. Tény, hogy ezen a kis pusztán, ahol se villany, se iskola, semmi nem volt, nagyon sok mesét hallottunk.

Akkor még mesélgettek az öregek?

Nemcsak az öregek, telente, amikor tollfosztás, meg más közös munka volt, akkor mindig óriási szövegelések folytak.

Melyik években? Ezerkilencszáz...

A negyvenes években. Negyven és ötven között, mert én ötvenegyig laktam ott, és a világ ugyan sokat változott, de a mi életkörülményeink, már ami ezt a közösséget illeti, nem nagyon. Tehát ugyanazok a mesélések folytak negyvenöt előtt is, meg után is, meg közben is, és ők nemcsak népmeséket meséltek, hanem a saját megélt történeteiket is úgy adták elő, hogy abba bizony időnként belépett egy csodás elem, amiről mindenki, aki nem odavaló lett volna, azt gondolta volna, hogy nem igaz. De mi tudtuk, hogy dehogynem igaz, a halott egyszer csak kijön a temetőből, és megszólítja Gyula bácsit. Hát ilyen előfordulhat, de komolyan elhittük, és lehet, hogy szürreális vonzódásaim ezekből a történetekből erednek.

Például A nagy madár. Ami nekem kedvenc novellám, sőt, Csorba Győzőé is. Többet mond annál, mint amit egy egyszerű novellában leírna valaki. Azt hiszem, ezekben találta meg magát.

Írtam mesét és írtam történeteket, voltak példaképeim, az egyik Tamási Áron. Lehet, hogy úgy látszik, nekem semmi közöm nincs hozzá, de nagyon nagy hatással volt rám. Szerencsére az apám könyvespolcán megtaláltam a könyveit gyerekkoromban, és valahogy, akármilyen kis gyerek is voltam, valamit megérttem én ebből a Tamásiból. Főleg a stílusa hatott rám.

Egyébként Tamási is kilép a realitásból. A Jégtörő Mátyás például, és sok novella.

Igen, most látom igazán, hogy újra olvastam, és bizony nagyon sok helyen egyszer csak vége a realitásnak, ilyen mondjuk, a csíki ördögéről szóló novella.

Ördögváltozás Csíkban.

Lehetséges, hogy ezek sokkal nagyobb hatást gyakoroltak rám, mint gondoltam volna. Aztán sokat olvastam Fekete Istvánt is. Akinek nagyon jellegzetes és nagyon erőteljes stílusa van, ami egy darabig rá is nyomta a bélyegét az én kezdeti írásaimra. Úgyhogy, ha most egyiket-másikat elolvasom, el is neve-

tem magam, ezek kötetben nemigen vannak, mert azért később rájöttem, hogy ezek a mesterek keze nyomát jobban őrzik, mint kellett volna.

A másik dolog, hogy Alsó-Rácegrespuszta eléggé irodalmi aurában volt, mert ha északra indultunk, ott volt Felső-Rácegres, Illyés Gyulával. Aki már nagy ember volt, és ahova jártunk iskolába, a tanító mindig hivatkozott Illyés Gyulára, és róla sokkal többet tanultunk, mint bárki másról, ha meg Sárszentlőrincre mentünk, tudvalévő, hogy oda járt iskolába Petőfi Sándor, az evangélikus al-gimnáziumba, és nagy Petőfi-tisztelet volt, és ez az iskolára is átsugárzott. Tehát ott is úgy éreztük, hogy mi megszentelt falak között járunk, mind a két helyen.

Illyés Gyula írja valahol, hogy mikor megtudta, Sárszentlőrincen járt Petőfi, a pusztáról egész odáig futott.

Felnőtt korában elfelejti az ember, mit érzett, mikor először volt szerelmes, és meglátta a sarkon befordulni a szerelme tárgyát, azt az érzést, ami az ember mellében eláradt, már idős korában nem tudja átélni, földélni sem. Az irodalmat is sokkal nagyobb tiszteletben tartja egy fiatal, mint egy idősebb ember, mert azt gondolja, hogy igazán szent dolog. Később ez kopik, akkor még így volt. A másik óriási élményemre emlékszem, mikor *A puszták népét* olvastam, ami rólunk szól. S akkor láttam, hogy azokat a dolgokat, amiket az ember annyira természetesnek tart, hogy észre se veszi, egyszer csak valaki nevéen nevezi.

Egy prózaírónak jelent annyit a költészet, mint a próza? Mint olvasónak. Annál is inkább, mert Lázár Ervin prózája közelít a filozófiához is, meg a költészethez is. Tehát, visszatérve a kérdésre: a költők közül kik állnak közel magához? Említette Illyés Gyulát meg Csorba Győzőt, a prózaírók közül a nagyon is költői természetű Tamási Aront.

Természetesen, mindenki, aki irodalommal akar foglalkozni, elsősorban költő szeretne lenni, mert az az igazi mesterség, nem a prózaírás, én is írtam gyerekkoromban verseket, hála Istennek, nincsenek meg. Most is sokkal inkább olvasok költőket, mint prózaírókat, rákaptam a régi magyar költőkre újra, nagyon boldogan olvasom őket. Gyerekkoromban volt egy tanárom, aki nagyon szerette Arany Jánost. Ezért aztán rengeteget beszélt róla, és hála Istennek, megtanította könyv nélkül egy csomó versét. Amit a gyerek megtanul, az olyan mélyen ivódik bele, hogy a minap kaptam egy kérdőívet, hogy a húsz legszebb magyar szót nevezzem meg. Ezt a *Kincskereső* küldte, ezen elkezdtem gondolkodni, s akkor eszembe jutott ez a sor: „Szép úrfiak, a nap nyugovóra hajolt, immár földi vállát bíbor színű kaftán, szél zendül az erdőn, ott leskel a hold, idekinn hideg éj sziszeg aztán.” Ezeket leírtam először kötőszavak nélkül, pont húsz. És akkor odaírtam, valószínű, nem mindegy egy szónak, hogy milyen szövegkörnyezetben van, ugyanaz a szó lehet szép is, meg lehet csúnya is, attól függ, hogy éppen hová keveredett.

Nagyon szeretem Arany Jánost, máig is, és nagyon boldog voltam, amikor olvastam a leveleit: rettentően panaszkodik, hogy Pestre került, a Három pipa utcában lakik. Itt a világ végén sár van, állandóan verekszenek az emberek, ez a külváros! Akkor néztem, hol ez a Három pipa utca, hát ez az Erkel utca, itt lakom én is, és ide százötven méterre van a ház, még most is áll, ahol János bácsi lakott. Néha arra szoktam menni, és megnézem, vörös márvány burkolata van, meg a lépcsői, ahogy kikoptak, az öreg ott járt föl, szóval, nagyon örülök, hogy ilyen tisztas közerbe kerültem az öregúr nem szeretett lakhelyéhez. És itt szemben

látni azt a fekete cserepű házat, ez a fekete cserép azt jelenti, hogy a századforduló körül épült. Mert ezt úgy hívják, hogy „apatini hódfarkú cserép”, ilyenel volt a mi alsó-rácegresi házunk is befedve. A mellette levő házon a piros téglá, ez is valami régi, ezzel voltak az istállók befödve, úgyhogy ahogy én kinézek itt az ablakon, akkor ilyen alsó-rácegresi reminiscenciáim vannak. A fekete cserepű házban lakott Mikszáth Kálmán. Egy írónak környék ez is, és állítólag ebben a házban, nem az Á-ban, hanem a B-ben szerkesztették valamikor a Nyugatot.

De ott tartottunk, hogy igen, nagyon szeretem a verseket, és elég sok verset olvasok, időnként rá-rákapok egy költőre, és akkor néha napokig foglalkozom vele, nekem az irodalom inkább a verset jelenti, mint a prózát.

Olvasván a munkáit, feltűnő egyrészt, hogy milyen természetesen fogalmaz. Másrészt, hogy mennyire szeret játszani a szavakkal. Szellemes, érdekes és jókedvű. Néha nagyon keserű. Azért is akartam én magával beszélgetni, mert az ilyen természetesebb emberektől jókedvet és megértést remél az ember. És ez megvan a munkáiban. Ugyanakkor persze, amikor az egyik, számomra kedves novelláját olvasom, az éppen azt hiszem, nagy keserűségből fakadt. Itt két dolgról van szó, mit kap az emberektől, és mit akar nekik adni? Másrészt pedig arról, hogy ez a nyelvi gondosság tudatos-e, és mennyiben kapta? Amikor egyszer Tamási Áronnal beszélgettem, azt mondtam neki, micsoda szerencséje van, hogy ezt a székely nyelvet kapta örökségül. Mire ő azt mondta: „megcsináltam én azt!” Magánál is így van?

Erre csak annyit, ha nagyon természetesnek érzi a szövegeimet, örülök neki, de rettentő sokat szoktam velük szenvedni. Meg is kérdezem a kínlódva írt dolgaimról a családomat, hogy érezni-e rajta, hogy ötsoronként írtam, és majdnem belehaltam minden sorba. Ha ők azt mondják, hogy nem, akkor nagyon meg vagyok nyugodva. Az otthoni tájszólást is nagyon szeretem, bár nem tartozik a legszebb tájszólások közé, azt szoktam mondani, hogy Tolnában úgy beszélünk, hogy a hangképző szerveinknek a legkevesebb fáradságába kerüljön. Tehát amikor egy ilyen nagyon attraktív szó, mint a tanító, ezzel a hosszú í-vel, mi ki nem mondjuk, hanem azt mondjuk, hogy tanitto. Sokkal könnyebb azt kimondani, két t-vel, hogy *tanitto*, mint a *tanító*-t.

De nem egészen úgy beszél, mint Illyés Gyula. Sőt, tájszólást egyáltalán nem érzek a beszédén.

Lehet, hogy lekopott, én mindenesetre azt gondolom, hogy a zárt meg a nyílt e-t még mindig megkülönböztetem egy kicsit, és nagyon boldog vagyok, amikor meghalok valakit a rádióban vagy a televízióban beszélni, akin érezni, hogy ezt tudja. Magyarország egy része ezt nem tudja megkülönböztetni, ez nekünk egy kicsit érthetetlen is, mert ennek azért vannak jelentésbeli árnyalatai is.

Előbb a családjáról beszélt. A munkáiból úgy tűnik, azzal játszadozik, hogy a kislánya, vagy talán a kislánya vagy mind a kettő, részt vesz a munkájában. Akik mesét írnak, úgy kapnak rá gyakran, nem tudom, magánál is így van-e, hogy van gyerekük, akinek mesélnek, akkor miért olvassa a másét.

Én akkor kezdtem mesét írni, mikor még nem volt gyerekem. Nekem mindig külön csoda Zelk Zoltán, akinek soha nem volt gyereke, s olyan szép meséket írt. Kétségtelen, hogy gyerekek között élni nagyon-nagyon inspirál. Mert a gyerekek olyan dolgokat vesznek észre, olyan dolgokat kevernek össze, és olyan dolgokról tudják jobban, mint mi, hogy micsoda, így rettentő sokat tanul tőlük az ember.

A Szegény Dzsoni és Árnika akkor csak átver engem, amikor folytatódik a mese, és közben...

Tekintse úgy, hogy az nem igazán az én munkám, hanem főképpen a lányomé, bár ő csak a leckét adta föl. Megmondta, hogy ki a főszereplő, hogy nagy vonalakban mi történik. Akkor ő még nem járt iskolába, de tudott olvasni, Árnikát ő találta ki, úgy nézte ki, azt hiszem, valamilyen növényes könyvből. Ez az Árnika nevű virág nagyon megtetszett neki, s úgy gondolta, hogy lehetne egy ilyen nevű királylány, hogy Árnika. Hogy Szegény Dzsonit honnan vette, nem tudom, de előadta nekem ezt a dolgot, és én megírtam. Kétségtelen, hogy a gyerekek nagyon sokat segítenek a meseírásban. Most már nagyok, lenézik ezt a foglalkozást, sajnos már kevesebb inspirációt kapok tőlük. Majd az unokáink jönnek, akkor talán tőlük újra megkapom.

Én felnőttként nagyon szívesen olvasom ezeket a meséket, sőt, úgy gondolom, maga is feltételezte, hogy felnőtteknek is valók; van olyan novelláskötete, amelyet mesékkel zárt le.

Nem beszélve arról, hogy mondjuk, írok valamilyen rövidebb írást, s fogalmam sincs, hogy ez most mese vagy nem mese. Nem szoktam én azon gondolkodni, amikor valamit elkezdek írni, hogy ebből most mese lesz, vagy novellának fogják föl, vagy karcolatnak, akárminek, ez engem annyira nem érdekel, próbálok valamit megírni, s ami lesz belőle, nevezze, aminek akarják.

Van bennem egy örökös hiányérzet, hogy az én munkám igazából nem mérhető. A humán dolgok általában. Ha ír valaki egy novellát, soha a büdös életben nem fogja megtudni igazából, hogy az jó volt-e, vagy nem volt jó. Azért irigylem mindazokat, akik egzakt dolgokkal foglalkoznak, és tudják, hogy az asztal az asztal, a Hold az Hold, és ezért bizonyos tudományos dolgok nagyon érdekelnek. A lányom a szegedi egyetemre jár, földrajz szakos, és csillagászatból vizsgázott, és amikor letette a vizsgát, gyorsan elvettem tőle a tankönyvét, és végigolvastam. Rettenetesen érdekes volt az egész csillagászat, tanítani kellene mindenütt, hogy az emberek jobban eligazodjanak a világban.

Aztán, mivel nagyon sokat járok a természetben, ezért a természet dolgai is érdekelnek. Foglalkozom madarakkal, gombákkal, de volt egy idő, amikor a fizikusok lelkesítettek, fizikával kezdtem foglalkozni. De nem annyira a fizika maradt meg bennem, hanem például az, hogy minden fizikus, aki valami igen nagy fölfedezést tett, olyan húsz év körüli volt. És aztán valamelyik ki is mondta, hogy valószínű azért van ez így, hogy a fiatalok inkább rátalálnak valami újra, hogy nem tudnak még olyan sokat, hogy gátolja őket az elképzelésben. Mert ha már mindent tudnának, akkor lenne egy pont, amiről azt gondolná az új felfedezés, hogy nem lehet, hiszen én tudom, hogy ez így van.

Minden egzakt dolog érdekel, s ezért aztán földrajzzal, biológiával, egyebekkel szoktam néha foglalkozni. Azt hiszem, minden író így van vele, hogy valami egyszer érdekelni kezdi, és akkor elmélyülten belemerül.

Például, nemcsak a kislányok, a költők is szeretik a növények neveit, olyan csodálatos nevei vannak magyarul a növényeknek. Gondolom, maga is szereti őket.

Sőt, legutóbb írtam egy verset, ami azért született, mert a magyar állatnevek gyűjteményét olvastam, és ebben a bogarak jelzői olyan szépek voltak, hogy

ezekből a bogár jelzőkből összeraktam egy verset. Engem teljesen lenyűgözött a magyar nyelvnek ez a fantasztikus gazdagsága.

Irodalmi környezetben él, az irodalomtörténet itt bagyta a nyomait, ahogy olyan szépen elmondta az előbb. Hadd tegyem hozzá még, a Rádió környékén, a Bródy Sándor utcában Gyulai Pál lakott, aztán itt van a városfal, amikor az ember átmegy a Múzeum körülről a Károlyi kert felé azon az udvaron, tudjuk, hogy Petőfi Sándor valahol ott lakott. De irodalmi környezet van Lázár Ervin saját lakásában is, hiszen felesége, Vathy Zsuzsa, szintén novellista. Ez mit jelent az írónak?

Mivel életem legnagyobb részét vele töltöttem, nemigen tudom, sokszor csodálkoznak, hogy két prózáíró hogy fér össze? Nagyon jól, mert kéznél van rögtön egy kritikus. Akinek az ember odaadja, amit írt, s a kritikát rögtön hasznosítani tudja, nem kell attól tartani, hogy valamit udvariasságból mond, és erre nagy szüksége van az embernek. Ez a prózáíró házasság számomra csak haszonnal járt.

Az előbb beszélt Csorba Győző kritikáiról. Akkor még Pécsen élt. Pesten kicsit egyedül is érezte magát, akkor volt szabadúszó író, ugye?

Pécelen laktam, mikor szabadúszó író voltam, az egy kis elzártságot jelentett, aminek szintén volt nagyon sok előnye, mert soha nem hívta föl senki az embert telefonon. Ráadásul volt úgy, hogy eltelt egy hónap, és az ember a családján kívül senkivel nem is beszélt. Mindent a munkára lehetett összpontosítani, mindent alá lehetett rendelni, ez nagyon szerencsés állapot.

Természetesen volt nekem baráti köröm Bertha Bulcsú által, akivel együtt dolgoztunk Pécsen, Kiss Dénes, Szakonyi Karcsi, Kertész Ákos, Gyurkovics Tibor, és ez a baráti kör úgy nagyjából máig is megvan. Aztán Pestre kerülve összeharatóztam Ágh Istvánnal, Bella Istvánnal és Császár Pistivel, a fiatalabbak közül Temesi Ferikével. Szóval, van nekem barátom, nem vagyok én egyedül, bár ezek a baráti szálak – vagy az ember korával jár, vagy a korrallal jár, amiben él – ezek lazulnak, de azért megmaradnak, és az ember tudja, hogy nincs egyedül.

Szerkeszt is. A Hitelnél dolgozik, ez nem akadályozza az írásban?

Minden, amit mással kell foglalkozni, végül is az írást akadályozza, és én nagyon nehezen és lassan írok. Egy novella-sorozatot írok, most már öt vagy hat éve, írtam eddig nyolc vagy kilenc kis novellát, és gondolom, az lenne az igazi, ha olyan húsz körül tudnék írni. Annyiban jó volt, hogy ilyen lassan csinálom, nekem a rendszerváltozás nem okozott semmilyen gondot, mert egy nagy munka kellős közepében voltam, és azt mindenféleképpen be kell fejezennem, ebből a szempontból szerencsésnek vagyok mondható. Az se volt jó, hogy az ember teljesen szabadúszó volt, senkihez nem volt semmi köze, már ilyen munkaviszony, meg ilyesmi. Az is jó, ha az embernek van munkája, de ha túl sokat kell vele foglalkozni, akkor meg elhanyagolja, ami a legfontosabb. Sose lesz igazán jó, de most már nemsokára nyugdíjas leszek, s akkor majd azt csinálom, amit akarok, ha abból a sok pénzből tudok. Nem tudom, hogy az embereket mennyire érdekli ma az irodalom, és mennyire érdekli, hogy egy író hogy kóborog a világban, és hogy csinálja a műveit. Úgy érzi néha az ember, hogy az irodalomra nincs is olyan nagyon nagy szükség. De azért reménykedem, hogy egyszer csak helyére kerül minden, és akkor az irodalom is a helyére kerül.

(Elhangzott a Kossuth Rádióban, 1993. 05. 25-én)

„Gyakran térek haza”

Petróczi Éva kötődései

– *Költészetekben folyamatosan visszatérő téma a szülőváros, a szülőföld. Ma, 2012-ben hogyan gondolsz vissza Pécsre, Baranyára? És gyakran jársz-e haza?*

– Nem kell „visszagondolnom” Pécsre és Baranyára, hiszen gyakran térek haza, verses és prózai írásaimban, így „Donátus” című, 2004-es verseskötetemben és 2010-es napló-önéletrajzomban, az „Áfonyahegyi jegyzetek”-ben, továbbá 2008-ban Pécsen, Zengővárkonyban és Harkány-Terehegyen forgatott portréfilmemben, a „Városajándékozó rigmusok”-ban is. És olyan, nagyon megható alkalmakkor, mint a 2012. március 24-i Janus Nap, amelynek – egykori iskolám, a Janus Pannonius Gimnázium századik születésnapja alkalmából - ünnepi szónoka lehettem, s a Janus-szobor tövében hat versem is elhangzott, az általam annyira szeretett Janus Pannonius néhány verse után. De emlegethetném a Megyei Könyvtárban, a kilencvenes évek elején Tüskés tanár úr kezdeményezte szerzői estemet, többszöri szereplésem a Művészetek Házában, a Polgári Körök Házában, vagy épp a Donátus Körben, a Pécsi Rádióban és a helyi televízióban.

– *Ugyanakkor az ország más tájain is otthon érzed magad. „A bokályos házban” című köteted első cikluscíme pl.: Szülőföldemmé ábitott városom, Patak. Vagyis Sárospatak. Gondolom, ez a vonzódás protestantizmusoddal is összefügg...*

– Igen, de hasonlóképpen az örök deákossággal is; most, hatvankettedik évemben is ott él bennem az egykori vándordiakok, a peregrinusok tanulni vágyása, élményszomja.

– *Azt is tudom, hogy Somogyban hasonlóképpen otthon érzed magad. Mi fűz ehhez a tájhoz?*

– Somogyhoz köt – hogy játékosan kezdjem – életem indulása, keletkezése is. „Fogantatásom/vízparti baleset”...írtam egy ifjúkori versemben, s mostani, 2012 tavaszán a Tempe Könyvek-sorozatban Füreden megjelent „Pogácsás futam...” c. balatoni-adriai naplómban prózában is megemlékeztem arról, hogy fogantatásom helyszíne a somogyi part egyik kicsiny települése, Alsóbélatelep volt. Ezen kívül nagy ajándéka életemnek, származásomnak, hogy egyik ősömnek dr. Vida Károlyt mondhatom, aki évtizedekig volt apaszívű igazgatója nem csupán tizenkét saját gyermekének, hanem csurgói diákjainak is. Éppen ezen a nyáron került elő az alábbi, nagyon megható dokumentum, tanári működésének minőségéről, még igazgatói kinevezése előtt. Ez egy beszédes és szép káderlap, nem hasonlítható a későbbi, rettegés-övezte minősítésekhez: „Alulírott hivatalosan bizonyítom, hogy tekintetes Vida Károly úr, mint tanintézetünkben a természetrajz és vegytannak, úgy a mennyiségtannak és földrajznak rendes tanára, a nevezett tárgyakban tanítványaival képzettségének megfelelő szép

eredményt mutatott fel, és tapintatos bánásmódja által is közkedvességet nyert... Bosznai István gym. igazgató.” (Csurgó, 1882. június 7.) Csurgóhoz természetesen nem kizárólag a múlt megbecsülése köt, a mai városhoz, Csokonai szavával élve az „első oskolához” is eltéphetetlen szálak kötnek. Természetesen gyermekeimet is elvittem Vida tanár úr egykori szolgálati helyére. 2007 májusában férjemmel, Szabó András irodalomtörténésszel pedig itt rendeztem meg egy nemzetközi zsolnárkonferenciát, amelynek anyaga 2011-ben látott napvilágot, a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó közös kiadásában. Ezen kívül ugyancsak férjem dolgozta fel – még ifjú kutatóként, a nyolcvanas évek vége felé – a nagyszerű csurgói „Ókönyvtár” kéziratait, én pedig ettől az időtől kezdve tartottam rendhagyó irodalomórákat, Csörsz Rumen Istvánnal közös vers-koncertet, az iskola diákjainak és tanárainak. Igyekszem az intézményt könyvajándékokkal, munkájukat megillető sajtónyilvánossággal is örökbe fogadni, s szoros barátság köt bennünket a „refi” két kiváló, elkötelezett és nagy tudású könyvtárosához, a több ízben kitüntetett *Violáné Bakonyi Ibolyához* és *Viola Ernőhöz*. Végül, nagy öröm számomra, hogy 2007-ben, Széchenyi István Ösztöndíjam utolsó évében sikerült rendbe hozatni a versben is megörökített Vida Károly sírkövét. Mint e versből kitűnik, felesége, Huszár Adél is itt nyugszik, az ő sírjára azonban nem sikerült rátalálnunk. Végül: életem egyetlen „alkalmi verse” is Csurgóhoz kötődik. Amikor az iskolakert öreg mamutfenyőjét ki kellett vágni, Bakonyi Ibolya kérésére írtam egy siratóverset a fa-óriás búcsúztatóján. Az iskolától ajándékba kapott darabkája s a hozzá tartozó oklevél legbecsesebb kitüntetésem – ma is őrzöm.

– *Somogyról elsősorban nekem Csokonai és Takáts Gyula jut eszembe. Persze a pannon vidéken akár Berzsenyiig is visszamehetünk.*

– Csokonait említettem már, de az eddigiekhez hozzáteszem: felejthetetlenként számon tartott születésnap ajándékaim egyikét 2005-ben, ötvennégy évesen kaptam, amikor verseim megzenésítője, Csörsz Rumen István egy Csokonai stílusát idéző portréverset írt nekem, rólam. Berzsenyi? Hát persze, a Helikon Múzeum előcsarnoka, ahol a többi résztvevővel, díjazottal együtt boldogan fújtam „A magyarokhoz”-t, 1969-ben, helikoni költészeti-műfordítói aranyérmes fűzfácskaként. Takáts Gyulát nem ismertem, róla legközelebbi, holtomig fontos, erőt adó költő-barátom, Jékely Zoltán beszélt nekem, úgy, mint a minden időben megőrzött szabadság, szellemi elegancia megtestesítőjéről.

– *Szülföld, líra, tudomány. Kérlek, mondd el, mi jut eszedbe ezekről a szavakról?*

– Szülföldem – nagyon tág értelemben – mindaz a bel- és külföldi település, közösség, ahol a magyar szónak értelme, becsülete van. Líra: csak az, ami tiszta, spontán, érdek nélküli, olyan, mint egy patak, egy harangvirág, egy számóca – vagy éppen a régi könyvek illata Csurgón. Tudomány? Olyan terület, amit rendkívül nehéz úgy művelni kis hazánkban, hogy közben szépíró is az ember. Többnyire mindkét oldalról gyanakvás, sandaság övezi – sajnos – e kettős gyökerek ápolóit.

– *Lírátat nebéz bárbova is besorolni. Népi vagy és urbánus, hazafias és egyetemes, református és ökumenikus. Te hova sorolod magad?*

Voltaképpen az égvilágon sehová. Mindössze – de ez nem kevés, s tartósabb a csillogó pillanat-sikereknél – azok közé a tollforgatók közé tartozom, akiket *elfogadnak*. Prózaiban, akiket olvasnak, könyveikkel nem töltik meg az antikvárokat, s akik sok versbaráti blogon megjelennek, elektronikus magán-antológiákban. Ami ökumenikus vonásaimat illeti, azokat valóban jól látod. Elsősorban ugyan református rendezvényeken, sajtóban, médiában vagyok jelen (természetesen, a „világiak” mellett!), de nagyon gyakran vállalom szeretetszolgálatokat katolikus, evangélikus, baptista rendezvényeken, több interjú készült velem az evangélikus és a baptista sajtóban, s egész sorozatok az össz-protestáns MERÁ-nál, azaz a Magyar Evangéliumi Rádió adásaiban, puritán elődeinkről, a zoltárokról és saját verseimről-versfordításaimról. Több olyan Petróczi Kata Szidónia-film is készült az évek során, amelyeket evangélikusok készítettek ugyan, de választott ősanym szerény utódaként én is megszólaltam benne, versben és prózában egyaránt. Egyetemesség? Igen, jelen van életemben a több nép kultúrájában való eligazodás is, de ez a tágas horizont nem az én érdemem, hanem soknyelvű, soknemzetiségű, távoli helyekről származó, szerény életvitelű, de a műveltség dolgaiban nagyon igényes, művelt és tudás-szomjas őseimé és felnevelőimé.

– *Mit szeretnél még elérni az életben?*

– Elsősorban azt, hogy öt kislányunokám (s a még esetleg születendők) épülését-szépülését, a szépség értőjévé, esetleg alkotójává növekedését megérhessem és segíthessem, azután, tizenkét verseskötetet követően egy tizenharmadik „összegyűjtött versek” megjelenését. Végül és elsősorban pedig azt, hogy a költőként, tudósként elszenvedett méltánytalanságokért, gyakori félrehajtásért, megalázásért, vagy legalábbis annak számtalan, sok jóakarató lelket elborzasztó kísérletéért ne emberi kéz, ne emberi akarat, hanem a Teremtő adjon jóvátételt.

Dans macabre

OLVASÓNAPLÓ

POMOGÁTS BÉLA

Három dunántúli könyv

Kósa Csaba *A kincstár összedől* című kötete egy már régebben (több mint három évtizede) indult írói pálya egyik leginkább hiteles: az olvasót magával ragadó eredménye. Az író harmincegyedik kötete, elbeszéléseket foglal magába, általában Kósa Csaba családtagjairól és barátairól. Következtesen mindig a halál gondolatával küzd meg – pontosabban azzal az élménnyel, amelyet az elmúlással az emberi tragédiák körében találkozó embernek át kell élnie.

A Berzsenyi Kiadó által megjelentetett kötet címe Kosztolányi Dezsőtől való, a *Halotti beszéd* című 1933-ban írott megrendítő költemény soraiból. „Látjátok feleim, egyszerre meghalt / és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt. / Ismertük őt. Nem volt nagy és kiváló, / csak szív, a mi szívünkhöz közel álló. / De nincs már. / Akár a föld. / Jaj, összedől / a kincstár”. Kosztolányi ebben a versében nem pusztán az elmúlás drámájával viaskodott, a súlyos betegség akkor már hatalmába kerítette, és Kósa Csaba halottbúcsúztatói és – idézői sem pusztán az elmúlás gondolatát járják körül, minden egyes elbeszélésnek személyes háttere és üzenete van. Azoknak a családtagoknak, mindenek előtt az édesanyának, és azoknak a barátoknak, így Balázs Józsefnek, Bella Istvánnak, Utassy Józsefnek és Szalai Csabának a halála, akikről a kötet írásai megemlékeznek, az író számára mindenképpen személyes ügy. Az elbeszéléseket a személyes megrendülés hatja át, az előadásmód „anekdotikus” mozzanatai is erről a személyességről árulkodnak.

Kósa Csaba elbeszélő művészetének, állíthatom, mindig is karakteres tulajdonsága volt ez a személyesség, ez akár a kifejezésmódban: az általa jól ismert tájak és köznapi módon használt eszközök (például a kétkezi munka eszközei) megidézésében, leírásában is kimutatható. Ez a személyesség, ez a líraiság jelenik meg az eltávozottak megidézésében is.

A kötet elbeszélései a búcsúzás hangján szólnak, ez a búcsú mindig megrendítő, különösen az édesanya utolsó napjának leírásában (a *Sunt lacrimarum* című elbeszélésben.) A személyességnek prózapoétikai szerepe van, az elbeszélések időnként, például a *Dadám öt sebe* című novellában a balladák (népballadák) drámaiságát idézik fel. Ugyanakkor a búcsúzásban feltetszik valamiféle mélyen emberi bölcsesség is: az elmúlás gondolatának talán nem is elfogadása, de megértése – ahogy ez egy gazdag kulturális hagyományban: a keresztény életbölcseletben, közelebről a például Szent Ágoston által képviselt „keresztény sztoicizmus” filozófiájában megjelent. Ez a bölcséleti hagyomány rendkívül gazdag, nem csak a gondolkodástörténetben és a vallási tradíciókban, hanem a magyar népi hagyományban és a magyar szépirodalomban is. Igen sok példát hozhatunk fel, mondjuk, Németh Lászlótól és Illyés Gyulától, mondjuk, Sütő Andrásig és Sánta Ferencig, annak dokumentálására, hogy

a megbékülésnek az az érzése, amely az elmúlással történt találkozást követi, valójában az élet fenntartásának, védelmének az erkölcsi értékeit szolgálja. A halál közelében szerzett tapasztalat és a megmásíthatatlan tényekkel történő lelki küzdelem valójában a lélek megnyugvását készíti elő.

A népi hagyományt említettem az imént, azt a megbékélést, amelyet a halállal, akár a hozzá legközelebb állók halálával találkozó embernek előbb-utóbb át kell élnie. Valójában ez a hagyomány érvényesül Kósa Csaba gyászos színekbe öltözött elbeszéléseiben: „Régi idők öreg kopjafái alatt alussza álmát az én népem – olvasható Nyirő József *Kopjafák* című elbeszéléskötetének bevezetőjeként –, mohos temetőkből, vadvirággal takart padmalyos sírokban, szép mádárszó mellett. Itt járok közöttük, beszélgetek velük, költögetem őket, mert nem igaz, hogy négy szál hitvány deszkával vége van mindennek. A sorsok nem múlnak el. Minden holttest letett ruha, melybe a gyermek öltözik. A temető a soha ki nem alvó élet álarca csak.”

***

Vannak történelmi tapasztalatok, amelyek felidézése szinte kimeríthetetlen, mindig újra számot kell vetni velük, már csak annak következtében is, hogy a változó idő mindig új fénytörésbe állítja őket.

Bauer Júlia *És mégis* címmel közreadott emlékezései és naplói azt a szomorú és tragikus korszakot idézik fel, midőn a német náci kormányzat parancsának engedelmességre a magyar államvezetés (egy időben készségesen, később, már a német győzelmi remények elhervadásával, vonakodva és elszabotálva) igyekezett eleget tenni a Berlinből érkező utasításoknak, illetve a hazai szélsőjobb oldali erők kívánságainak. A könyv hőse, egyszersmind szerzője köznapi somogyiszi fiatal lányként került az embertelen gépezet fogaskerekei közé: szülőfalujából a fővárosba, majd a kassai gettóba, végül az auschwitzi haláltáborba. A történet, amely az olvasó előtt kibontakozik, megrendítő, egyszersmind lelkiismeret ébresztő: arra a felelősségre mutat rá, amely a háborús esztendőket, illetve tulajdonképpen az egész két világháború közötti magyar államvezetést terheli. Azt a kormányzatot, amely ahelyett, hogy védelmet adott volna polgárainak a kívülről érkező és a belülről szervezett erőszakkal szemben, jóváhagyólag tűrte az embertelenséget, mi több, bűnrészességet vállalt benne. Olyan közös nemzeti tragédia mindez, amit nem szabad, nem lehet elfelejteni, és amely maga is arra figyelmeztet, hogy bizony erőteljesen szembe kell fordulni azokkal az erőkkel, amelyek el szeretnék mosni a felelősséget (például a magyar államvezetés és a szélsőjobb oldali közélet, sajtó, propaganda felelősségét). Ezt a szembefordulást a nemzeti közösség önbecsülése, de így is mondhatnám: a keresztény erkölcs követeli meg.

A megrendítő személyes beszámoló megjelentetését Bauer Júlia fia: Suchmann Tamás a rendszerváltozás után országgyűlési képviselő, (egy időben a kormány tagja) kezdeményezte, a szép könyvet Sas Péter rendezte sajtó alá, a Bauer Júliával készített interjú Filebics Magdolna munkáját dicséri. Fontosnak és tanulságosnak tartom a visszaemlékezés és a beszélgetés megjelentetését: túl azon, hogy a könyv történelmünk egy szomorú és gyalázatos esemény sorozatát idézi fel, túl azon, hogy, sajnós, olyan jelenségekre is ráirányítja a figyelmet, amelyek ma: sok-sok évtizeddel a krónikában bemutatott esemé-

nyek után ma ismét meg kívánják zavarni az ország amúgy is törékeny lelki békéjét, egy rendkívül rokonszenves asszony egyéniségével, sorsával, világával is megismerteti az olvasót. Bauer Júliát, aki a rettenetes megpróbáltatások után is megőrizte ragaszkodását szülőhazája iránt, könnyű volt megszeretni. A visszatekintés érzékeny, jószándékú embert, a maga tragikus sorsa fölé emelkedő asszonyt mutat, akiről az utószót jegyző Sas Péter jogosan állapítja meg: „Egész életeleme az irodalom és a kultúra volt.”

Ehhez talán csak azt tenném hozzá, hogy ő is, akár csak Radnóti Miklós, Szerb Antal, Halász Gábor és még sokan az embertelenség áldozatai közül, ebben az irodalomban és kultúrában találta meg az igazi hazát. Erről tanúskodnak a haláltáborba hurcolt fiatal lány versei is, egyet, az egész könyvnek címet adó *És mégis* című versét idézném fel végezetül: „Senkim sincsen e világon, / kálváriám magam járom. / Sűrű szegesdrótok között, / fegyveres ór hátam mögött. / Minden nap a csodát várom, / huszonegy lennék a nyáron. / Édes hazám jaj mit tettél, / gyilkosok szolgája lettél. / Elárultad Önmagadat, / hű gyermeked megtagadtad. / Mégis, mégis alig várom, / hogy átmenjek két országon. / Megláthassam szent határod, / Anyám álmát te vigyázod. / Kicsiny falum, szűkebb hazám, / sírban nyugvó Édesanyám, / tarka rétek, erdők, hegyek, / várjatok rám: megyek, megyek! / Itt lélegzem, csak itt élek, / szívet, hazát nem cserélek.”

***

Rott József neve szinte feledésbe merült az utóbbi esztendőkből, holott egy évtizede meglehetősen széles körben volt ismert, aztán hosszú éveken keresztül nem jelent meg újabb könyve. 1999-ben figyelt fel rá az olvasó és a kritika *A Kánya-baraszt balladája* című könyve nyomán, ezt gyors egymásutánban öt újabb regénye, illetve novelláskötete követte, emlékezetem szerint irodalmi díjat is kapott. Most azután *A ragaszkodás mámore* címmel új regénnyel jelentkezett, mindenképpen olyan munkával, amelyre érdemes felhívni az olvasó figyelmét.

A budapesti Napkút Kiadónál frissiben megjelent regény abban a „történelmi jelenidőben” keresi témáját, amely a második világháborút megelőző néhány esztendő és a rendszerváltás időszaka között eltelt, vagyis félévszázad magyar történelmét tekinti át.

Rott József regényében igen nagy szerepet kap a közelmúlt magyar történelme, nemcsak a vidéki társadalom nem egyszer erőszakos módon, tragédiákkal terhes átalakítása, hanem a nagyvárosi értelmiség, a nagyszabású lakótelep-építések, egyáltalán az életmódváltozások hiteles bemutatása. A regény mindazonáltal nem a széleskörű társadalmi és történelmi tablók rajzában számíthat figyelemre, hanem hőseinek, mindenekelőtt főhősének fejlődésrajzában. Ebben a tekintetben a klasszikus regényhagyományok (mondjuk, Fielding, Dickens, Balzac, Flaubert vagy éppen a mi Eötvös Józsefünk, Móricz Zsigmondunk, Kosztolányi Dezsőnk, Németh László) személyiségábrázolását, a „fejlődésregénynek” nevezett epikai szerkezetnek a hagyományait követi.

A regény történelmi tabló és fejlődésregény, ezzel együtt eszmetörténeti vizsgálódás is, minthogy a szereplők beszélgetéseiben, vitáiban a hazai közélet igen sok jelensége kap kommentárokat. Részben a háború előtti hagyományos magyar „középosztály” találkozóin, ezeken jellegzetes társadalmi szereplők –

katolikus és református lelkész, ügyvéd, földbirtokos, megyei tisztviselő, falusi jegyző adnak hangot véleményüknek. Ezek a vélemények időnként vitában csapnak össze, a háború utáni évtizedekben is, midőn a magyar átlag-értelmiség szereplői: mérnökök, tisztviselők, tanárok fejtik ki nézeteiket az ország dolgairól. Ezekben az eszmecserékben nem csak az egymásnak ütköző nézetek jelennek meg, hanem az a tehetetlenség is, amelyet a történelem és a hatalom szorításában élő értelmiségi embernek folyamatosan érzékelnie kellett, midőn meggyőződését, véleményét, jövőképét a valóságos viszonyokkal szembesítette. Vagyis a hatalom mindenre rátelepedő, mindent korlátozó és minden igazságkereső, jobbító szándékot eleve megakadályozó uralmi rendszerével. A regény, mondjuk így, társadalom- és történelembölcseletét valójában ez a folyamatos tapasztalat befolyásolja: az a meggyőződés, hogy a magyar valóság általában nem teszi lehetővé azt, hogy a jobbító, építő elképzelések megvalósuljanak.

Valójában ez a tehetetlenség: a történelmi és társadalmi értelemben érvényesülő „eleve elrendelés” szabja meg a főhős sorsát is, amelyet többnyire nem egy: a személyes szabadság birtokában érvényesülő életstratégia, hanem a sodródás, nem egyszer a kiszolgáltatottság irányít. Nagyon is jellemzőek a regény hősének a következő szavai: „Még csak meg sem kísértett a gondolat, hogy valaha is istennek vagy isten fiának higgyem magam. Annak az embernek, akit megkínóztak és elpusztítottak. Sokkal inkább feledni akartam. Mindazt a szenvedést, amit gyerekkorom óta láttam. Feledni akartam, hogy élni tudjak.” Olyan életstratégia ez, amely a diktatúráknak kiszolgáltatott kelet-közép-európai társadalmakban élő emberi személyiség sorstapasztalatából következik.

*Mester és Margarita
A Sátán bálja*

EMLÉKEZÉS

K Ó S A C S A B A

Magyar sors

– Hát gyerünk a Fekete Sasra!

A rezes arcú, kajla, zöld kalapja alatt hunyorgó Vas fiakkérossal még az 1910-es évek elején, Nagy-Magyarországon, a Felvidéken akadt össze Móricz Zsigmond. A Fekete Sas hotelbe igyekezvén az ő kocsijába szállt be a rozsnyói vasútállomáson, és természetesen mindjárt szóba is elegyedett vele. Párbeszédüket megírta aztán a Pesti Hírlap vasárnapi mellékletében – s ebből lett a baj. Móricz hiába rajzolta meg a csavaros észjárású, szeretnivaló felvidéki magyar portréját, Vas fiakkéros megsértődött. Felbőszülve olvasta ugyanis a riportban, hogy az ő szépen karbantartott fiakkérját rozszant kocsinak láttatja az utasa, a gonddal ápolt lovait pedig sovány gebéknek.

Ügyvédet fogadott nyomban, és perre ment a „pesti firkász” ellen. A per ugyan végül elmaradt, Vas bácsit nagy nehezen lebeszélték róla, ő azonban sokáig nem enyhült meg Móricz Zsigmond iránt.

Talán csak akkor, amikor a fiát – már Trianon után – Móricz Zsigmond felkarolta, és a szegény, de tehetséges felvidéki fiút beajánlotta az Eötvös kollégiumba. Elindítván őt ezzel az írói, az újságírói pályán.

Az ő írásait olvasom most, Vas fiakkéros fiáét. Nap nap után elgyönyörködöm a stílusában, a Petőfitől örökölt egyszerűségben és világosságban, az adys lendületességben, a móriczi szókimondásban.

A magyar újságírásba, kultúrtörténetbe a publicisztikáival, az esszéivel, a tanulmányaival vonult be Vass László. Azaz: vonult volna, ha a legutóbbi időkig beengedik oda.

Élete történetét – különösen a felvidéki magyarság vészes fogyásának ismeretében – példázatnak tarthatjuk.

Tehát a Felvidéken született, Rozsnyón. Móricz Zsigmond Budapesten figyel fel az ifjú diák talentumára. Hazatérve a szülőföldjére, Vass László jószerevével még el sem kezdi az írói-újságírói pályáját, a csehszlovák bíróság máris nyolc és fél hónapra bebörtönzi. Nagy bűne van: magyar merészel lenni.

A csehszlovákiai magyar sajtóban elsőként ismeri fel a magyarországi népi írók akkoriban megjelent műveinek jelentőségét. Publicisztikáit olvasva, a felvidéki magyarság körében valóságos mozgalom bontakozik ki az anyaországi írók védelmében.

De éppen a baloldaltól árulózzák le. Elegendő ehhez annyi, hogy a baloldali *Magyar Naptól* (ahol kényszerűségből vállalt munkát, a még folyamatban lévő koncepciók pere miatt), elszegődik a jobboldali *Prágai Magyar Hírlap*hoz.

1938-ban, a Felvidék egy részének visszacsatolása után Budapestre költözik, ahol néhány év alatt országosan ismert íróvá, újságíróvá válik. A *Magyar-*

ország című napilap publicistájaként, a *Reggeli Magyarország* kulturális, irodalmi rovatvezetőjeként, szerzőjeként ekkor érkezik el pályája csúcsára. Sűrűn jelennek meg esszéi, tárcái, tanulmányai a kor legjelentősebb irodalmi és kulturális fórumaiban, többek között a *Kelet Népében*, a *Nyugatban*, a *Hídban*.

Budapesten sem feledkezik meg a rajongásig szeretett szülőföldről, a felvidéki magyarságról. 1945 és 1947 között, a *Szabad Szó* munkatársaként, elsőként tiltakozik a csehszlovákiai magyarság teljes jogfosztása és féktelen üldözése ellen. 1947 elején pedig, amikor Erdei Ferenc utasítására Darvas József, a lap főszerkesztője megtiltja a kiállítását a felvidéki magyarság mellett, azonnal benyújtja a lemondását. Nem hajlandó elválasztani egymástól a magyarság és a demokrácia szolgálatát.

A Kisgazdapárt sajtóosztályán dolgozik, és szerkeszti a *Független Magyarország* kulturális rovatát. Itt is folytatja a tiltakozást a magyarok kitelepítése, deportálása, a párizsi béketárgyalások embertelen döntései ellen – amíg folytathatja.

1950-ben egy szovjet – grúz – darabról írt kritikája miatt a színházi igazgatók és színikritikusok értekezletén durva szidalmak, életveszélyes fenyegetések záporát zúdítják rá. Két napra rá a mentők perforált vakbélgyulladásal szállítják kórházba, ahol – negyvenöt éves korában – máig tisztázatlan, gyanús körülmények között hal meg.

Halála mínuszos hír az újságokban. Az 1980-as években még Illyés Gyula szava is kevés hozzá, hogy igazságot szolgáltatassanak Vass Lászlónak.

A rimaszombati Patrióta Kiadó nemrég, annyi év után – „*Maradj a néppel!*” címmel – nemrég megjelentette a válogatott írásait. De ez a kötet is – lám – csak odaát, Szlovákiában jelent meg.

Ki emlékezik már minálunk a Fekete Sasra, Vas fiákkérosra és az ő magyar ügyekért lobogó írástudó fiára?

Meggyönyöríteni a világot

Jó két esztendeje, reggel, a Kossuth Rádióból értesültem Utassy József haláláról. Már becsomagoltam, Budáról éppen indulófélben voltam Vas megyébe, Andrásfára, a másnapi hegyi búcsúra. *Ama napon* – ez a két szó futott át rajtam. Az az irgalmatlanul nyers, kegyetlen vers, amelyben jó előre megjósolta a halálát:

*Fekszem vigyázzban előtted:
Szervetlen Anyag!
Trágyázni fogom a Földet.
Fölém fű fakad.*

Tehát megtörtént „ama nap.” Így lesz majd mindnyájunkkal, holnap, holnapután vagy azután, fekszünk majd vigyázzban, mint Utassy Jóska a zalaegerszegi kórház vastepsijében.

Rá nem egészen egy esztendőre, keménykötésű, fehér borítású könyvet hozott a posta Zalából, Rédicről, ahol élete utolsó esztendeiben Jóska élt – a Pannon Tükör Könyvek kiadása: „Utassy József költő élete versekben-képekben.” A feladó Zsóka, Horváth Erzsébet, a felesége, aki a verseket és képeket is válogatta.

Végiglapoztam azóta sokszor a kötetet, de csak most írok róla: Jóska halálának második évfordulóján, és most is nehéz szívvel.

Mert reá gondolva, a gyermekkorára, az ifjúságára, felfakad az én bánatom is, és az efféle fájdalom ellen foggal-körömmel védekezik az ember. A mi barátságunk az időben kötött, amikor ő megírta a *Zúg Március* című halhatatlan versét. Akkor tudtam meg tőle, hogy kétesztendő volt, amikor a második világháborúban odaveszett az édesapja Oroszországban. Én meg elmondtam neki, hogy kétéves voltam, amikor a második világháborút lezáró kapituláció utáni negyedik héten elveszítettem az édesapámat. Hadiárvák voltunk hát, még akkor is, ha az én édesapám nem a fronton halt meg, hanem az esztergomi kórházban, a Dunántúlon pusztító hastífusz áldozataként.

Valahányszor felnyitom ezt a könyvet, elszorul a torkom. Látom a bükkzsenterzsébeti kisfiút, az árvát, „a napraforgó arcú asszony”, az édesanyja balján ülve – mintha egykori magamat látnám Andrásfán. Látom aztán a kisdíákot, kezében tangóharmonikával, a matrózblúzos lányok között mosolygó gimnazistát, az egyetemistát a Duna-parton üldögélve, az évfolyamtársai mellett, látom a kicsiny családját, Zsóka feleségét és Jóska kisfiát karolva, látom hosszú, fekete hajjal, hófehér ingben az ifjúság sólyommadarát, a *Zúg Március* poétáját. És látom az író-olvasótalálkozón Czine Mihály társaságában, látom a pszichiátria kertjében, kórházi köpenyben, összetört arccal, látom a Szélkiáltó elszánt tekintetét, az egyetlen fiát temető izzó szemű apát, majd a galambösz, prófétai szakállú öreg költőt. Olvasom a versét:

*Szavam csillagfegyelmű ének.
Engem a szabadság izgat.
Így vagyok én a legszegényebb,
Gazdagnak is így vagyok gazdag.*

Olvasom az *Ars poeticá*ját: „A lényeg, hogy lássam, halljam, érezzem, mind az öt érzékszervemmel tapasztaljam és meggyönyörítsem a világot...” Kinyitom, újra meg újra, az élete könyvét. Igen: csillagot, holdat fényesített, meggyönyörítette ezt a kifosztott hazát, ezt a véres világot.

A Bükk adta, Dunántúl takarja be. Két esztendeje fakad már felette a fű, Rédicen, Pannoniában.

Égi levélke Földvári György halálára

Gyurika! Emlékszel mennyit emlegettük Németh Lászlót, aki azért írta egy-maga a Tanú című lapját, mert nem akarta hogy cikkei, akárcsak margóilag is találkozzanak csapnivalóan író emberek soraival? Gondolom, így nem ér váratlanul, ha elindítom újra a Somogyországot, én mihaszna egyelőre Téged kérlek – legyél az égi tudósító. Mivel fizetek? Acsai vörösbor csókkal, meg zsíroskenyér kenyve, ahogy Somogyban mondják. Jólesett az a múltkor is... Persze tudom, mindig ez van, miről is írsz? Ott lenne: mit csinál éppen Papp Árpád? Ne engedd kifarolni a jó mondatok elől! Ugye, tőle tanultuk, ha egy oldal mondanivalód van, akkor ne adj ki nyolcoldalas újságot... Aztán ha megcsíped Adyt, amint Ripplivel pusmog, kérném, szemtelenkedj oda. Hivatkozz arra, mennyire jól mutatnak együtt ércben a Fő utcán. Csak ügyesen, mintha csak éppen kalapot emelnél. Szász Banditól rajzot küldj, portrézzon, hiszen ezzel kezdte... Aztán Mennyei Drangalag – Takáts Gyula bácsinak van-e már ottani Becebegye, arról mindenképp írsz, mert Balaton nélkül az meglenni nem tud. Üzenem, őrizgetem a Rossz nap című rajzát, amin szőlőmunkásai a terasz alá búzodtak, potyabort iszogatóván, mert az eső odaverte őket...

Lenne itten még valami. Ha már itt lent is elmentek mesekönyveid száz-ezer példányban, folytassuk tovább valamelyiket. Ne én döntsék, no. Talán Őszi Zolival kitalálhatnál egy új fejezetet a Szemigszőr kapitányból. Gondolom a ragyogó ötleteid, (csak így egymás közt, ami itt a kutyának sem kellett vagy simán ellopták) a Magyarok Világiskolája, Gulliver, az aprók fővárosa, aztán meg, na de ez volt a legjobb, hogy minden gyereknek legyen saját familiájáról szóló mesekönyve – ott már biztosan a zsebeidet bizlalják. Kellene is a pénz, mert annak bevett szokása, hogy elfogy. Te is megmosolyognád, hogy lányodék ilyenre, a temetésedre költsék, amikor az nincs is...

Barátom, végezetül édesülj odafent el, ahogy szoktad. Szakállad fésüld sziránósra, mielőtt szépasszonyokhoz szólsz, uraknak meg akkor se vedd le a kalapod, ha nem esik.

Amúgy nem volt érdemes ebbe belehalni. Komolytalan dolgokat komolyan venni az nagyon komolytalan. Ha meg úgy adódik, egy pokrócon fészkelj nekünk is helyet, mert ki tudja...

Legutóbb a Cserben az Erdősor utca sarkán öleltelek meg nébány hete, az tartson ki egészen a találkozásig:

Bekes Jóska